

ВІСТІ КОМБАТАНТА

4

ТОРОНТО — НЬЮ-ЙОРК 1972

ВІСТІ КОМБАТАНТА УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ЖУРНАЛ

РЕДАКТОРИ: І. Кедрин-Рудницький, Василь Верига
ВИДАВЦІ: Головна Управа Об'єднання б. Вояків Українців
в Америці, Головна Управа Братства кол. вояків
І УД УНА
СПІВУЧАСНІ: Братство Українських Січових Стрільців,
Об'єднання кол. вояків УПА, Броди-Лев, Інк.,
Українська Стрілецька Громада в Канаді.

VETERANS' NEWS, bimonthly, published jointly by:

**United Ukrainian War Veterans in America, Brotherhood of Former Soldiers
of 1 Ukrainian Division UNA** in association with:

**Brotherhood of Ukrainian Sichovi Striltsi, Former Members of the Ukrainian
Insurgent Army, Inc., Brody-Lew, Inc., Ukrainian War Veterans'
Association in Canada.**

Address: **P.O. Box 279, Stn "D", Toronto 9, Ont., Canada**

Editorial office in USA:

**Mr. I. Kedryn-Rudnysky, 43-25 49th St., Long Island City, NY 11104
U. S. A.**

Статті, підписані прізвищем, чи ініціалами автора не завжди
відповідають поглядам Редакції.

Редакція застерігає собі право скорочувати статті і справляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ

Англія	1:10.0	0:5:0	ЗСА	6.00 дол.	1.50
Австрія	100 австр. шіл.	20	Канада	6.00 дол.	1.50
Аргентина	670 пез.	120	Німеччина	20 н. м.	3.50

АДРЕСИ ПРЕДСТАВНИКІВ:

Аргентина:

**Fraternidad de Los Ex-Comb
de la 1a DU ENU, c. Maza 144,
Buenos Aires, Argentina.**

Англія:

**Mr. Wasyl Nakonechny
23 Alexandra St.
Ashton - U - Lyne, Lancs. England**

Kiev Printers Ltd. — 860 Richmond St. West, Toronto 140, Ontario.

З М І С Т

	Стор.
Євген Маланюк: Вояки	2
М. Селешко: З тайн московського народовбивства у Вінниці	3
Петро Дяченко: Протипанцирна бригада "Вільна Україна"	8
Д-р В. Трембіцький: Всеукраїнське Т-во ЧХ 1918-1923	16
Петро Шавель: Крізь московське пекло	22
Михайло Островерха: "До перемоги" — тижневик Дивізії	27
Гриць Маслівець: Правда про Тютюнника	36
Г. Лучанко: Мала пригода після переходу за Збруч	41
Павло Бабець: У чехо-словацькому корпусі	46
С. Музичка: Уша Собко — файний хлоп	53
Д-р Яків Зозуля: Про санітарно-медичну службу в УНР	57
М. Смирний: Зустріч кол. Вояків УПА в Клівленді	65
Суспільна Служба Комбатантів	68
Хроніка: Загальні Збори Бк.В 1 УД УНА в Аргентині	69
Станиця Дивізійників у Нью-Йорку	70
Станиця Дивізійників в Дітройті	71
Кожному слово	72
Посмертні згадки: † Осип Навроцький	79
† полк. І. Миколенко, † хор. Іван Рубич	80
† Любов Чолкан	82
З архівів минулого: Телеграма Ген. Секретаря по військовим справам	83

В О Я К И

Пам'яті Василя Тютюнника

Хай нерухомо ми стоїм
Чекаючи страшного знаку,
Так сотня крізь гарматний дим,
Готується зустріть атаку,
Просверлюючи зором даль
І нашорошуючи ухо,
Аж заговорить люта сталь
І завірус завірюха.

Уста затиснуті — горять,
Заціплені — скрегозуть зуби,
Та в пурпуровім гасі згуби
Рука не змугиться карать!
Набряклий м'язень не тремтить:
Так в кулеметі, пружно-звинна,
Чекає на останню мить
Замком затиснена пружина.

8. I. 1931.

З нагоди 80-річчя
Вельмишановного Генерала
МИХАЙЛА КРАТА
командира І. УД УНА
Найщиріші побажання
с к л а д а ю т ь
Головна Управа Братства
к. Вояків І УД УНА
та
Редакція й Адміністрація
«Вістей Комбатанта»

М. Селешко

З ТАЙН МОСКОВСЬКОГО НАРОДОВБИВСТВА У ВІННИЦІ

Говориться в народі, що закопана в гріб тайна остає на віки вічні тайною. Ті, що тайни у Вінниці в гроби закопували, ніколи й не думали, що їхні тайни вийдуть на світло денне, перестануть бути тайнами для живого світа.

Мені довелось в 1943 році побувати довший час у Вінниці в ролі змобілізованого до служби перекладчика для німецької комісії дослідів московського народовбивства в місті Вінниці, в Україні. В тому характері мені довелося бачити 9,432 трупи, що їх викопували з могил і досліджували члени комісії.

У тих самих масових гробах у Вінниці найдено було при трупах і коло них досить поважну кількість різних документів. Мені довелося ті документи переглядати і важливіші з них навіть перекладати на німецьку мову для комісії. Праця була нелегка, бо документи були понищені часом і лежанням з трупами в гробах і до того немилосердно воняли. Кожний знає, що трупячий запах не належить до приємностей. Я всежтаки наполегливо працював над тим і багато з них розшифрував. При тому доводилось вживати найрізніші технічні засоби, щоб так точно розкрити ті тайни, що гробові документи в собі скривали.

Автори тих документів, московські служаки, чекісти чи енкаведисти, мабуть ніколи й не думали над тим, що їхні тайни, позакопувані в гроби з трупами, деколи й попалені, але недокладно, вийдуть на денне світло.

Це вказує на те, що у всесвіті діє щось в роді всевирівнюючої справедливості, яка дозволяє злочинні діла викривати і показати перед світом їхніх виконавців такими, якими вони були, а не святцями, якими їх представляла їхній хлібодавець Москва, або якими вони й самі себе представляли. Для підтвердження того погляду візьмімо і сьогоднішніх "святців" Москви, що відомі під назвою кагебістів, коли в суті вони такі ж

самі, як і їхні попередники чекісти, енкаведисти, смершовці і т. п.

В масі викопаних з гробів у Вінниці документів найдено було майже в цілості, хоч і недуже читкому виді, акт оскарження одної групи українських людей, яких документ кілька разів називає “Організацією Українських Націоналістів-Державників” і один раз “Українською Націоналістично-Повстанчою Організацією”. У висновках було зазначено, що члени тої організації — це польсько-румунсько-японські шпіони і вороги народу, що організація тримала зв'язки з територією Польщі і Румунії і т. п. Доказів на правдивість такого висновку не було жодних.

Цілий акт оскарження був в московській мові, хоч усе діло відносилось до України, хоч люди, що його складали, були службовцями України, що тоді мала крикливу назву Української Советської Соціалістичної Республіки — УССР.

Акт мав дату з серпня місяця 1938 року. На ньому виразно видно ручний підпис майора державної безпеки Корабльова.

Акт подавав коротко історію організації від початків 1928 року і пов'язував її з відомою в історії України “Спілкою Визволення України” і далі до часів Визвольних Змагань України в роках 1917-1920. Зазначено було, що організація поширювала в Україні націоналістичну літературу. Окремо згадувалась націоналістична література з-поза границь московської імперії, чи пак по тодішньому Советському Союзу.

Одну з груп організації мав очолювати якийсь І. Г. Подольський, що був начальником Обласного Відділу Народної Освіти у Вінниці. Про нього свого часу дуже багато писали газети як про видного комуністичного діяча; в 1938 році нагло перестали писати. Його група була розкрита як націоналістична в 1938 році. Її зліквідовано. В долученні до оскарження було досить багато різних записок, актиків і доносів. У зв'язку з тією групою пропав тоді ж і молодий “надійний” комуніст Чернявський, що сидів на досить високому пості в московській ерархії в Україні; він був обласним секретарем партійного комітету.

Сама організація мала бути досить поширена в Україні. Центр її находився в Києві, а групки її були розкинені по різних московських дивізіях, що складалися з українців. Це була виразна організація військовиків.

Акт подавав такі короткі дані: В тодішній 24 стрілецькій дивізії працював з рамени організації Б. Н Нечаєв на пості ветеринарного начальника в дивізії.

В 71 полку працював з рамени тої ж організації ветеринарний лікар Кудрин. Членом організації був і начальник ветеринарного управління Вінницької Облaсті Лебедев. Членами були працівники обласної бактеріологічної лабораторії Навгородов і Мельничук. В 71 полку згадувався ще й полковий коваль Малько. З організацією мав зв'язки тодішній начальник Ветеринарного Управління Київської Військової Округи — скорочено КВО — Нуромський.

Були дані про організацію в тодішній 97 стрілецькій дивізії. Ця група, як подавав акт, мала у відповідному моменті підняти проти Москви повстання, відірвати Україну від Московщини та проголосити самостійну українську державу. Нитки тієї групи вели до 1928 року і далі до визвольних змагань України в роках 1917-1920. Група мала пов'язання з Спілкою Визволення України, що її Москва розкрила і розгромила.

Членів тієї групи вербував командир Київської Піхотної Школи комдив (генерал-лейтенант) Зубов. Він у 1933 році мав завербувати в члени організації командира 97 артилерійського полку майора Г. І. Кондратєва, родом з Дніпропетровська. Сам майор Кондратєв кінчав одну з воєнних шкіл у Києві і творив націоналістичні клітини в 97 стрілецькій дивізії. Він таким чином підготовляв дивізію до виступу проти Советів. Інші члени організації ширили ідеологію українського націоналізму серед студентів воєнних шкіл у місті Києві та серед старшин тих шкіл.

До організації належали Герасимчук, керівник господарського відділу піхотної школи в Києві, Затворницький, начальник постачання тої школи, Пляско, вчитель математики тої школи, Рилев, командир артилерії тої школи і Грущецький, вчитель української мови та командир одної чоти тої школи. Всіх їх завербував до організації майор Кондратєв.

В 1934 році з майором Кондратєвим був пов'язаний і начальник тої школи комдив-генераллейтенант Малишкін. Сам Малишкін приєднав був до організації командира одної чоти тої школи, Калінену.

Одним з керівних членів ОУН, від 1934 року почавши, був якийсь високий військовий достойник Кавулевський. Йому безпосередно мав підлягати майор Кондратєв. Кавуловський

вдержував теж зв'язки з одним старшим інструктором політичного відділу дивізії 97. Він пов'язав був Кондратєва з якимсь Дорошенком і доручив був йому створити організаційну сітку в районах Жмеринка та Волковинці, де мала переховуватися зброя організації.

Майор Кондратєв приєднав був до організації начальника ветеринарної служби 289 стрілецького полку, Голтурєнка, писаря в полковому штабі, Товаровського. До організації належав ще й командир одного з дивізіонів 97 артилерійського командира одної чоти 97 артилерійського полку, Северінова, полку, який спеціально вишколював дивізіон, маючи на увазі повстання проти Советів.

Організація, як цілість, мала групу старшинську й стрілецьку. Члени організації, по випуску з армії працювали для організації в місцевостях, де доводилось їм жити.

До старшинської групи належали ще такі старшини: Кондратєнко, Романенко, Катасанов — усі з Києва. Майор Кондратєв був тільки командиром одної групи старшин.

В Київському районі організація мала групу коло 150 бійців, а в цілому київському гарнізоні коло 500 бійців, розкинених малими групами по цілому гарнізоні.

В самих початках організації до неї належав ще якийсь Сукін (чи Субликін) один з вчителів школи в Києві.

Стільки вдалось вичитати про організації, їх сітку і їх склад з акту оскарження, що його підписав був начальник НКВД у Вінниці Корабльов.

По перестудіюванні того акту і пов'язання з ним додаткових паперів я розпитував різних людей, яких уже запізнав у Вінниці, чи їм було дещо відоме про ту організацію. Мені сказали, що в 1938 році були чутки в місті Вінниці про ліквідацію широко розгалуженої націоналістичної організації серед військовиків і що в літі 1938 року у зв'язку з тим були арештовані в місті і окрузі коло 200 людей.

До того ще таке: в одному місці акту згадувалося, що організація мала зв'язки до Румунії. У зв'язку з тим треба б сказати, що Організація Українських Націоналістів, під проводом полк. Е. Коновальця, а після нього полк. А. Мельника, мала свої опірні пункти в Бесарабії, понад Дністром, що тоді належала до Румунії. Тими пунктами завідував полк. Роман Сущо, один з провідників ОУН того часу.

Для більшої ясности ще таке: В дні 23 травня 1938 року, в місті Роттердамі, в Голляндії, загинув від бомби московського агента, українця з роду, Павла Яценка, що увійшов в історичну літературу під псевдом Валуха, провідник ОУН полк. Е. Коновалець.

У зв'язку з його смертю, через Фінляндію, продісталась була до Європи вістка про те, що у зв'язку з смертю полк. Е. Коновальця Москва мала арештувати і розстріляти 217 визначніших старшин своєї армії, в тому і кількох активних генералів, командирів дивізій. Не виключене, що в те число втягнуто теж і розстріляних у Вінниці членів Організації Українських Націоналістів-Державників, про яких говорив вище переказаний акт оскарження.

Заввага:

Коли задуваний акт оскарження розшифровано і перекладено на німецьку мову, відповідні німецькі чинники заборонили були всякому щонебудь про те говорити і все розглядали як довірочний для них матеріал. Як аргумент на те рішення подавалося, що в тому випадку Москва буде мати виправдання для свого вчинку — масових розстрілів у Вінниці. Дальший аргумент був, що в даному випадку українці гордились б своєю боротьбою з Москвою і тим підперли б свої домагання до Берліну про створення в Україні окремої Української Держави. 24. 5. 1972.

Додаток:

Комісія, з якою мені доводилось працювати в ролі перекладчика, вивезла була всі акти з Вінниці і про Вінницю до Берліна. Вони були в закамарках установи, що звалась тоді Райхскрінальполіцайамт, тобто Державне Управління Кримінальної Поліції. Акти, як мені відомо, не збереглися; помогли в цьому випадку Москві англо-американські бомбовики, тодішні союзники Москви. Збереглись тільки мої приватні записки з тих часів, які мимо строгої німецької заборони я робив і можливим для мене способами, при допомозі таки тих самих німців, доставляв в безпечне місце в Німеччині, де мені тоді довелося жити.

**ЧИ ВИ ВЖЕ ВІДНОВИЛИ ПЕРЕДПЛАТУ
ЗА «ВІСТІ КОМБАТАНТА»?**

Петро Дяченко

ген. шт. генерал-хорунжий

ПРОТИПАНЦИРНА БРИГАДА “ВІЛЬНА УКРАЇНА”

Цей спомин, який є радше історичним військовим нарисом, знайдено між паперами генерала Петра Дяченка, який помер 22 квітня 1965 р. в Америці. — Редакція.

Протипанцерна бригада була однією з частин Української Національної Армії. Її формування почато 22-го лютого 1945 року з наказу СС Фюрінг-Гавптаму за порозумінням з ген. П. Шандруком.

Звідки взято її рядовий і підстаршинський склад? У Берліні в тому часі протипожежні відділи в 85% складалися з українців, з-поміж яких і було доручено взяти 500 людей для зформування куреня майбутньої бригади. До її формування викликано полк. ген. штабу Петра Дяченка, що в тому часі командував 3-ім українським пішим полком, який 21 лютого прибув до Берліна, разом з своїм ад'ютантом пор. Гладичем. Серед пожежників знаходилося доволі велике число підстаршин з советської армії, натомість старшин майже не було. 22 лютого полк. Дяченко, в товаристві німецького капітана, приїхав до одного з відділів протипожежних. На площі були вишиковані понад 500 пожежників. По короткій промові, в якій полк. Дяченко з'ясував ціль свого приїзду, і запропонував усім, що бажають битися в рядах Української Національної Армії проти червоних москалів, виступити... Як на команду всі 500 людей виступили. Аби не руйнувати відділу, дозволено взяти тільки 75 людей і тими щасливцями були крайні полк. Дяченка, полтавці з Миргородщини. Майже те саме повторювалося і по інших відділах. Усі мали вже досить німців і всі хотіли служити у власній армії.

25-го лютого 1945 року відділ 500 осіб з Берліна був перевезений до міста Німека, яких 40 кілометрів на захід від Берліна на даліше формування і вишкіл. Тут і був зформований 1-ий курінь бригади в складі 3-ох мисливських сотень, підстаршинської сотні, кулеметної, мінометної і господарчої чот. Сотня складалась з 5-ти мисливських роїв, в кожному рої

21 мужчин. Командиром роя мав бути старшина, або підстаршина з старшинськими правами та двох заступників. Така організація була накинута німцями на взір їхніх протипанцирних частин і подібна до організації парашутних відділів.

З першого таки дня відчувся великий брак старшин, навіть на пости к-рів сотень, не говорячи вже про обсаду роїв. На к-ра вишкільної сотні був призначений пор. Гладич, на решту сотень поліційні старшини, прекрасні муштровики, але не обізнані з службою в полю. На чотах вогневі підстаршини.

Майже з першого дня навчань відчувалася потреба пророблення з к-рами сотень і з к-рами вогневих чот їхніх минутових програм. Ці відправи займали багато часу, але вже по пару днях старшини розуміли свого к-ра, а він їх... Наприкінці лютого, з Берліна стали прибувати дезертири з пожежних відділів, з яких почато формувати 2-ий курінь.

1-ий курінь мав за озброєння "штурмові кріси", на жаль, для 2-го куреня не стало тої прекрасної зброї і були озброєні звичайними крісами. Кулеметники мали два тяжкі кулемети, мінометники два міномети.

28 бригаду відвідав ген. Шандрук, який від нас прийняв присягу на вірність Україні. Після присяги, курені продефілювали перед генералом, сотні рушили на вправи. Того теж дня, на спеціальне запрошення, приїхали бандуристи Китастого, які ввечері дали концерт. Козакам бригади подобався "Марш Україна" і вже другого дня вишкільна сотня пор. Гладича співала, підкреслюючи слова: "Бий до останнього свого набою, за Україну поляж головою!!!" Перед виїздом ген. Шандрук вказав на цілу низку недотягнень у вишколі, так, наче за нецілу неділю можна би було з колишніх поліцистів, а потім пожежників зробити військо...

Другого дня по присязі, приїхав німецький генерал, якому під руки попалась вишкільна сотня Гладича, з якою він пробув майже до полудня. Від нього довідались, що чогось подібного він не бачив від 1941 року і що він старий вояк відпочив, глядячи на муштру сотні. Будь же тут мудрий, свій — самі недотягнення, а чужий не має слів признання...

3 квітня 1945 року бригаду завантажено в ешелони і підвезено ближче до фронту до міста Гляц. Під час переїзду до штабу бригади були прикомандировані німці, капітан та двох підстаршин, які з свого приділу в вагоні не виходили і не втручались до жадних справ. Ще в Німеку до бригади почали

прибувати старшини з Праги, яких надсилав ген. Шандрук — переважно старі емігранти і від полк. Дацька з советської армії, та масово протипожежники з Берліна. В Гляцу, як і в Німеку курені школилися за програмою, складеною полк. Дяченком. Німці до справ вишколу не вмішувалися. Тут же перевів докладну інспекцію обох куренів ген. граф фон Штрахвіц, якому власне підлягали всі такі бригади. Ген. Штрахвіц знайшов наш вишкіл достаточним і наказав зформувати моторизовану сотню, для якої в скорому часі прислав мотоцикли, і бути готовими до виїзду на фронт. Поповнення, яке надходило з Праги, здебільша не відповідало бригаді. Старшини — старі емігранти після пару навіть не форсовних вправ хворіли і їх відсилялось з поворотом. Мужва ж — це був здебільша молодняк 16-17 років, серед яких вибиралося сильніших фізично, а решту до Праги. З новоприбулих з Берліна та молодняка з Праги був зформований 3-й курінь. Бригада в той час налічувала до 2,000 людей. 12-го квітня бригада мала такий склад:

Командир бригади — полк. Дяченко, ад'ютант — пор. Юрків, к-р 1-го куреня — сотн. Фурс, к-р 1-шої сотні — хор. Гончарук, к-р 2-ої сотні — хор. Максименко, к-р 3-ої — хор. Дмитренко, старшина для доручень — сотн. Арсенів, к-р 2-го куреня — пор. Гладич, старшина для доручень — хор. Матківський, к-р 4-ої сотні — Кириленко, к-р 5-ої сотні — (невідомий), к-р 6-ої сотні Федоренко, к-р 3-го куреня — пор. Старовійт, к-р вогневого куреня — (не подано), к-р мотосотні — хор. Іваненко, господарчий відділ — хор. Яременко, чота жандармів — сотн. Сокальський, чота санітарна — німець лікар і 6 сестер українок.

Начальником штабу був призначений пор. Татарський, який майже два тижні блукав по Німеччині, а до бригади не знайшов дороги.

Майже в 100% бригада складалася з охотників, що були приготовані до найважчих завдань. У великій більшості вік стрільців не переходив 23 років. Сотні склалися за принципом земляцтва, як от наприклад: до першої сотні належали Миргородці, до 2-ої Лубенці, 3-тя сотня Чернігівці. Були рої, що склалися не тільки з земляків, але і дуже часто споріднених поміж собою. До своїх відділів вони відносились з великою любов'ю і кожне завдання намагались виконувати якнайкраще. Бригада, майже зовсім незалежна в стадії вишколу від німців, стрільцям імпонувала, а постійні похвали на інспек-

ціях приймали, як заслужену належність. Звідти й родилась віра в своїх командирів. Особливо добре був дібраний 1-ий курінь, він був і найкраще вишколений, у 2-му курені вирізнялась 4-та сотня, так звана УПА, бо кадрами були 32 упісти, які долучились до бригади в районі Глаца. 15-го квітня бригаду зібрано по тривозі і завантажено в три ешелони, які відправлено на фронт.

В першій транспорті від'їхав штаб бригади, 1-ий курінь та мотосотня. Ввечорі того ж дня, не доїжджаючи 12 кілометрів до Бавцена, транспорт був обстріляний кулеметним і гарматним вогнем. За наказом к-ра бригади 1-ий курінь, просто з вагонів, пішов у наступ і відкинув ворожі патрулі за перші висоти. Відомості про ворога були, що Бавцен оточений і борониться.

Майже перед самим виїздом на фронт до бригади були приділені 4 старшини вермахту — всі з німецьких протипанцерних частин. При штабі залишився майор Мартін. Офіційно вони звалися зв'язковими і як такі не мішались до вишколу, а пізніше вже на фронті і до бойових наказів. Взагалі з своїми німцями бригада не мала клопоту, бо навіть за такими дрібницями, як горілка, мусіли звертатись до к-ра бригади, бо без його підпису не могли отримати з магазину.

Завданням бригади було — втримати зайняті позиції і не допустити до розширення прориву. Бригада ввійшла в склад корпусу "Герман Герінг". Впродовж ночі стежі устійнили перебіг фронту ворога й пов'язались з сусідами. Бригада двома куреннями зайняла становища, 3-ій був у резерві. Ворог тримався пасивно і тільки час до часу його танки гарматним вогнем обстрілювали район розташування бригади.

17 квітня бригада отримала наказ сильними відділами повести розвідку в напрямку Бавцену і пов'язатись з німцями, що боронилися в оточеному місті. Завдання це було доручене 4-ій сотні УПА, мотопатрулям і 2-ій сотні. Завдання це було виконане патрулею 2-ої сотні, яка, знищивши два танки Т-34, прорвалася в Бавцен, з якого припровадили двох німців із "фольксштурму", що обороняли місто. Тут уже почався клопіт з сотнею УПА, яка замість на тили ворожі потрапила продертись на власні і над вечір другого дня знайшлася в 20-ти клм. від фронту. К-р сотні оправдувався тим, що він не може поборювати советські танки, бо там можуть бути українці! Припертий к-ром бригади — признався, що має наказ "друга

Омелька" за ніяку ціну не встрявати в бій. На перший раз дарувалось, з попередженням, що як ще щось подібного повториться, то буде без суду розстріляний... Бідний хлопчина, бо знайшовся в положенні без виходу, бо мав аж двох командирів і не знав, чиї накази виконувати...

22 квітня ввечері 3-тя сотня з наказу к-ра куреня сотн. Фурса перейшла в наступ, виперла ворога з його становищ та зайняла залізничну станцію. Взято 12 полонених і що головне — вагон з тютюном.

23 квітня бригада двома своїми куренями, при незначному спротиві ворога, просунулась на 5 клм. вперед і затрималась, не доходячи до автобану Дрезден-Бавцен. По старому висимо в повітрі, не маючи безпосереднього зв'язку з німецькими частинами.

В наступі патрулі мотосотні оточили з півтора десятка ворожих піхотинців, які по короткій стрілянині покидали зброю, а їхній командир утік до пивниці і на пропозицію скласти зброю відповідав стрілами з автомата. Над'їхав к-р бригади, який наказав взяти живого... Кинута дві гранати сльозоточивих — не допомогли, душився без повітря, але відповідав стрілами; щойно дві зачепних перервали забаву. Шкода, цей герой був грузином за національністю, груди всі в орденах від Леніна до слави включно.

27 квітня донесли патрулі, вислані ще попереднього дня, що на передпіллі великий рух. шосейний шлях, що веде з Бавцену на Дрезден, заповнений відступаючою піхотою й обозами. На світанку того ж дня на відтинок 1-го куреня був к-р бригади та з власної ініціативи наказав наступ 2-й і 3-й сотням. Наступ цей заламався в кулеметному і мінометному вогні ворога, що перейшов навіть до протинаступу, прорвав оборонну лінію 1-ої сотні й почав виходити на тили бригади. Десь перед 8-ою годиною, від штабу бригади прийшло донесення, що ворог загрожує вже безпосередньо штабові.

Командир бригади, наказавши к-рам куренів триматись далі, а сам своїм "фольскагеном" бічними дорогами і полями продістався до штабу, зібравши всіх, що були під руками, включно до штабовиків і німецьких шоферів (у тому часі бригада мала вже дві приділені німецьких автоколони), з тією збираниною перейшов в контрнаступ, який провадив особисто, не злязачи з авта. Залишивши понад 30 забитих, ворог почав відступати, густо застелюючи поле своїми трупами. По виході

на лінію власних сотень, щоб не дати ворогові опам'ятатись, к-р бригади наказав перейти в наступ 5-й і 6-й сотням, який провадив особисто пор. Гладич. Ворог не витримав цієї бравурної атаки і почав здаватись. Майже в тім самім часі, з власної ініціативи, перейшла в наступ і 2-га сотня. Майже все передпілля забіліло простиралами, а то сорочками, що їх червоні підносили на багнетах. Пробували комісари і к-ри червоних стріляти до власних людей, але всі були знищені своїми. До 11-ої години вранці бригада мала вже такі трофеї: понад 300 полонених рядовиків, 10 офіцерів, переважно молодших лейтенантів, к-ра дивізії полк. Лілевського, 4 гармати протипанцерні, 5 полкових мінометів, коло 20 кулеметів, велику кількість гарматної і рушничної амуніції і понад 200 пар коней з возами, навантаженими різним військовим майном.

Був уповні розбитий 19-ий піший полк 7-ої польської дивізії, в складі якої 25-30% було не поляків, а командний склад від к-ра сотні і вище не поляки. Були серед полонених і наші землячки, щось до 50 людей, які ще того ж таки дня увійшли в склад бригади. Завданням того полку було прикрити відступ дивізії з-під Бавцена. Причиною масової здачі в полон була неможливість відвороту. Патрулі і частина 1-ої сотні, що лишились на тилах ворога, з лісків і забудовань вогнем "штурмгеверів" не давали можливості відступу ворожим частинам. Одночасно з нашим наступом над'їхали 6 німецьких "квочок" (автоматичні 37 м/м гарматки на опанцерених автах), які у великій мірі причинилися до розбиття 7-го полку.

Після полудня того ж таки дня, приїхав до штабу бригади к-р корпусу і особисто причепив к-рові бригади "залізний хрест", наказавши подати список старшин і козаків для відзначень. К-р корпусу виявився дуже милим "старшим паном", який сам запросився до нас на вечерю, щоб краще заізнатися з нами, його цікавила частина, яка в 8-му році війни ще хоче воювати. Майже до капітуляції був нашим щоденним гостем. Дякуючи йому, в пізніших часах бригада була злюзована і відійшла за Ельбу, що хоч частинно нас урятувало. Багато допоміг нами зфабрикований наказ від ген. Шандрука, аби бригада йшла на злучення з 1-ою дивізією.

В годинах пополудневих почали прибувати полонені та підвозити трофеї. Привезли і раненого к-ра ворожої дивізії. Одягнутий в польську уніформу. Ще на фронті відмовився від перев'язки, те саме зробив і при штабі. Надійшов к-р бригади

і заговорив з ним по польськи — відповів по російськи, польської мови майже не знав. Запропонував йому горілку, а знаючи, що совети не узнають чарок — наляв до склянки. Випивши, подякував і попросив ще пів склянки. А тепер, хай роблять перев'язку. Котрийсь з наших автоматників добре проїхався, бо дві кулі мав по ногах і три по ребрах. Не хотів спочатку вірити, що його полк розбили наших три сотні, які цілковито не мали тяжкої зброї. Майже до вечора проговорив з нашим к-ром бригади та цікавився, що ми робимо з полоненими. На запитання полк. Дяченка, “ а якби я до вас попав у полон?” “Краще не будемо про це говорити...” Другого дня був відісланий до штабу корпусу, а перед тим просився, аби його лишити при бригаді та не відсилати до німців. В бригаді розпочався рух, вогневий курінь — нарешті має зброю, дістали коні. 2-ий курінь озброївся советськими автоматами. В сотнях набралися певности і минув той страх перед большевиками. Зле виходили на цьому німці, бо не було ночі без випадку, на оклик: “стій, гасло!” німці відповідали стрілами, а черга з нашого автомата майже завше була цільною... Відтинок бригади був обставлений таблицями, якими заборонялось німцям нічний рух в районі бригади.

2 травня, з наказу корпусу, бригада перейшла в наступ. Зламала легкий опір, вийшла на наказну лінію. Всі сотні знайшлися на своїх місцях, бракувало тільки 4-ої УПА, яка, як видно, виконуючи накази свого провідника, здезертирувала. Розіслані стежі мотосотні знайшли її в 16-ти кілометрах від штабу бригади на власних тилах. Відчуваючи скорий кінець війни, к-р бригади боронив перед німцями к-ра сотні, які жадали віддачі його під суд, який звичайно виніс би присуд на розстріл. Тим провідником в той час був священик, який взявся не за своє діло.

5 травня к-р бригади був викликаний до штабу корпусу, в якому д-р “наш” старший пан поінформував, що на його особисте прохання, командуючий фронтом дав дозвіл бригаді відійти на лінію ріки Ельби і далі йти на злучення з дивізією “Галичина”. Бригада в той час була частинно змоторизована, вогневий курінь на кінній тязі, а решта мусіла йти на піхоту.

Вечором бригаду злюзувала німецька змоторизована частина. Майже одночасно на північ від нас почалась гарматня підготовка і то такої сили, що не чути було нормальної розпо-

ви — треба було кричати. На північ від Дрездена совети про-
ривали фронт в напрямку на Прагу.

По цілонічнім марші і по пару годинах відпочинку бри-
гада рушила далі, аби вийти на захід від лінії ріки Ельби.
В пополудневих годинах надлетіли советські штурмовики, які
бортовою зброєю внеможливили дальший марш. Серед наших
були вбиті і ранені. Багато побитих коней.

7 травня у вечірніх годинах бригада осягнула лінію
Ельби в районі Тетчев. Міст ушкоджений советськими літака-
ми. Вислано патрулі в тому районі шукати переправи. В Чехах
повстання — обеззброюють німців. Донесення від стеж, Авсіг
в руках чеських повстанців. Бригада повертає знову на Тетчен.
Німці кидають зброю. При мості на Ельбі, к-р бригади видає
наказ, аби сотнями, а де не можна, то роями, або поєдинчо
прориватись до американців. Пробиватись до Ваймара. Іти зі
зброєю, як довго можна. Вже в ранніх годинах 8 травня стало
відомим, що бригада оточена. На всіх дорогах, що провадили
на Прагу, посувалися советські танки і змоторизована піхота.
К-р бригади, що виїхав зі стежею мотосотні вперед — відтятий
від бригади. Ми від німців довідалися про цілковиту капітуля-
цію Німеччини. Положення, в якому знайшлась бригада, —
майже безнадійне. Треба було пройти понад 200 кілометрів
тереном, зайнятим советами, з того половину Судетами, з че-
ським населенням, яке ворожо ставилось до всіх в німецьких
уніформах. Що найгірше — ніхто не знав, де є американці...

На всіх дорогах видко було десятки тисяч німців, яких
вели на схід, між ними, пов'язаних колючим дротом з спе-
ціальною вартою, — то провадили наших, або калмиків. Лиши-
лось вночі бездоріжжям пробиратись на захід. Нарешті, грани-
ця американська. Великі тисячі чекають на відкриття границі,
що має наступити після прибуття советської місії. Вночі
стрілянина з кулеметів, то американці затримують нетерпели-
вих. Є серед них ранені і забиті. Нарешті і цей фільтр за нами.
25-30% стану бригади знайшлися на тилах американців, решта
дісталась до советської неволі, або згинула.

За своє коротке існування, бо не цілих три місяці, бригада
вироблялась на добру частину. Були, правда, недотягнення,
які з часом удалось би усунути, але все покривав молодечий
запал і жертвенність. Школилися і билися для України. Пред-
ставлені до нагородження німецькими "залізними хрестами"
в більшості відмовлялись, просячи нагороди бойових україн-

Д-р В. Трембіцький

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА 1918-1923

Така офіційна назва постала вперше за даними проф. Д. Дорошенка та Р. Смаль-Стоцького у лютому 1919 року, коли прийшло офіційно до оюридичного об'єднання двох червонохрестних установ в одну, замінивши слово "українське" на "всеукраїнське". Одначе, реальне об'єднання наступило ще тоді (як вислід акту соборности із 22 січня 1919 р.), а аж із переходом Української Галицької Армії на територію УНР, тобто в другій половині липня 1919 р. До того часу, тобто до початку 1919 р. існувало **"Товариство Українського Червоного Хреста"**, історію якого треба розглядати окремо, бо до часу створення ТУЧХ та далі аж до 1923 року існування Санітарно-Медичного Управління, як установи, яка творила автономну частину при міністерствах Військових та Морських справ (в першу чергу) і при Міністерстві Внутрішніх Справ та Здоров'я й Опікування і заступала Товариство Українського Червоного Хреста.

Санітарно-Медичне Управління фактично мало більш військовий характер; Товариство Українського Червоного

ських. Упоминались за свої відзнаки, аби не носити чужих. Не хотіли вірити, що по 30-тилітнім існуванню Української Армії — не маємо бойових нагород і відзнак. Приходилося переконувати, що з часом німецькі хрести будуть замінені на свої. Не було своїх правильників, користались чужими — знову потіхою було, що десь під Берліном засідає комісія з 1-ої дивізії, яка подібно в скорому часі видасть підручник служби польової та муштрової.

Приходилося в штабі від початку і до кінця імпровізувати. З нашою невідготовленістю стид було перед своїми і чужинцями, бо таки не мали нічого свого, і так, здається, є і по сьогоднішній день...

Хреста було більш цивільного характеру, установою зовнішньо- та внутрішньо-українського характеру. Ось тому історію діяльності Товариства Українського Червоного Хреста треба поділити на дві галузі державних дій:

а) внутрішнього українського характеру, тобто на території республіки та б) міжнародного характеру, яка починалася із взаємин цієї установи з посольствами, місіями, консульськими установами в Україні та міністерствами чи червоно-хрестними Товариствами різних держав через окремі представництва УЧХ, або його департаментами при українських закордонних дипломатичних представництвах і консулятах.

Батьком чи творцем Товариства Українського Червоного Хреста був лікар д-р Євген Лукасевич, який своїми особистими зв'язками, своєю ініціативою як в Україні, так у характері першого українського урядового представника в червоно-хрестній країні Швейцарії, дав основи під внутрішній та зовнішній організаційний характер Українського Червоного Хреста як урядової санітарної організації України для зв'язку з закордонними українськими відділами (представництвами) та із державами, громадяни яких проживали в рр. 1918/20 в Українській Державі або які транзитом через Українську Державу мали проїздити в інші країни східної Європи. Окреме місце в діяльності УЧХ становили проблеми військового характеру, коли йшло про допомогу Міжнародного Червоного Хреста чи антантських держав УНР в добі переговорів із антантськими представниками від липня 1919 року по кінець 1920.

Організація червоно-хрестної служби зосереджувалася на початку на з'єднанні в рамках Українського Червоного Хреста українських лікарів та медсестер, які до того часу належали до їхньої професійної організації "Общини Сестер-Жалібниць Червоного Хреста". Урядово Товариство Українського Червоного Хреста постало, як сказано було, **18 квітня 1918 р.**, затверджене законом та призначене як автономний департамент Міністерства Внутрішніх Справ. Від того часу воно становило окрему широко-автономну одиницю; від травня 1918 року, коли було створене окреме Міністерство Здоров'я та Опікування, воно було його департаментом. Підвідділи того департаменту були відкриті при міністерствах: закордонних справ (для зв'язку з посольствами та державами світу); внутрішніх справ (для активності в поодиноких великих міських центрах, портах та в прикордонних станціях республіки); при

міністерстві фінансів та торгівлі й промисловости (для фінансово-закупівних операцій в державі та за кордоном) та при міністерстві військових і морських справ, де треба було мати зв'язки з військовим санітарно-медичним управлінням.

В Україні Український Червоний Хрест звертався до Київських чи Одеських чужинецьких консулів чи червонохрестних представників при консулятах чужих держав (акредитованих при Уряді Української Держави (Республіки), за допомогою, або з інтервенцією нести опіку громадянам Української Держави, на території даної держави, коли там не було ще акредитованої української червонохрестної, або санітарної місії.

В Києві департамент Українського Червоного Хреста мав контакти із тридцятьма державами, які впродовж 1918/19 років мали дипломатичні та консульські зв'язки з урядом України¹⁾.

Поза межами Української Держави Товариство Українського Червоного Хреста мало контакти через українське посольство та місії й Консуляти, або через своїх уповноважених по санітарно-медичних справах із відповідними міністерствами даних держав, або Товариствами Червоного Хреста поодиноких держав.

Першими закордонними представниками санітарно-медичної служби були д-р Андрій Журавель в Берліні та згодом у Відні при першому посольстві УНР. Це медично-санітарні місії спершу від Міністерства Військових Справ та Санітарно-Медичного Управління УНР були відряджені до вище згаданих держав для допомоги українським воякам, які офіційно були московськими полоненими в центральних державах та для прискішення їхнього повороту в Україну для включення до збройних частин Української Республіки.

Рівночасно урядувала військова репатріаційна служба УНР в Закавказькій Федерації при першому представництві

¹⁾ Австро-Угорщини, Азербайджану, Бельгії, Вілорусі, Болгарії, Данії, Донської Республіки, Еспанії, Естонії, Фінляндії, Франції, Греції, Голяндії, Грузії, Італії, Китаю, Кубані, Литви, Німеччини, Норвегії, Персії, Польщі, Португалії, Румунії, Сибіру, Світської Росії, Швайцарії, Швеції, Туреччини та Вірменії. Консуляти цих держав були розміщені в Києві (30 установ), в Одесі (20), Миколаєві 5, Харкові 6 та в Катеринославі й Полтаві по одному консуляті.

в Тібілісі від квітня 1918 року, де голові репатріаційного представництва п. Куцякові допомагали місцеві лікарі і сестерська служба та в часі транспортування репатріантів, зокрема вояків, т. зв. колись існуючого “Кавказького фронту”, служила медична морська служба УНР на кораблях Української Чорноморської Фльоти.

За гетьманського управління були посилені додатковим штатом людей червонохрестні представництва в Німеччині та Австрії, післано окрему місію в Совітську Росію та створено медичну опіку при першому військовому відділі на Українському Далекому Сході, куди в липні 1918 року прибув перший консул Української (гетьманської) Держави п. Твердовський. Йшло про створення українських збройних частин із наших вояків на манджурській залізниці із осідком у місті Харбіні та із наших вояків на території Зеленої України (Зеленого Клину) з метою відправи цих же формацій в європейську Україну.

До вересня 1918 р., як сказано вище, головою Товариства Українського Червоного Хреста був д-р Євген Лукасевич, якого замінив д-р Петровський з приводу номінації д-ра Лукасевича на представника Української Держави в Швейцарії, країни відомої із міжнародної самаританської служби, де містилася централа Міжнародного Червоного Хреста, на яку покладалося багато надій в Києві.

Незалежно від вищезгаданого числа державних представництв, акредитованих в Україні, українські червонохрестні представники мали в 1918/20 роках ще контакт із трьома державами, від яких представників у 1918 році в Києві ще не могло бути. Деякі держави ще тоді не існували (Чехословаччина, Мадярщина, Латвія), інші знову, Франція, Англія, З'єднані Стейти Америки, мали своїх представників короткий час у Києві (до лютого 1918 р.), або осінню 1919 року (Кам'янець Подільський), але не мали з Україною сталого санітарно-медичного ні політичного контакту. В ЗСА велику прислугу вчинила Україні українська еміграція, яка старалася самотужки, або через Американський Червоний Хрест знайти допомогу українській армії, будучи в постійному контакті із офіційним представником УНР, послом Євгенієм Бачинським.

Наприкінці 1918 року перед близьким упадком гетьманського уряду пост д-ра Петровського перебрав ген. д-р Андрій Оконенко, який й залишився був на тому пості при республі-

канському уряді Директорії, одначе, на короткий час, бо вже в лютому пост президента УЧХ перебрав А. Вязлов, колишній сенатор та якийсь час міністер справедливости УНР. За його президентури був випрацюваний статут Товариства Українського Червоного Хреста. Цей статут був оформлений державним законом 8 липня 1919 року.

В листопаді 1919 р., коли А. Вязлов помер теж у “чотирокутнику смерти”, на його місце повернувся знову ген. д-р А. Оконенко, який сповняв своє урядування до кінця державности України в 1921 році.

Одначе урядування д-ра Оконенка було переважно поза Україною у Відні, де містилася вся централь червонохрестної служби для зв'язку з усіма представництвами УЧХ у державах Європи (в Берліні, Женеві, Празі, Римі, Београді, Букарешті, Варшаві) та таборах полонених і переселенців з України в західньо-європейські держави.

Для закордонного зв'язку були призначені д-ром Оконенком: д-р Борис Матяшенко до мирової делегації УНР в Парижі (для переговорів з антантськими потугами в справі допомоги Україні); д-р П. Холодний та д-р К. Воевідка до Берліна, д-р Вербинець до Београду, д-р Є. Лукасевич (із 1920 роком) у Варшаві. Д. Дорошенко (колишній міністер закордонних справ у добі гетьманату) був назначений шефом для санітарної опіки до балканських держав, спершу до Београду на місце д-ра Вербинця (у вересні 1919 р.), згодом від кінця жовтня до Букарешту, звідкіля у січні 1921 р. виїхав до Відня. До Італії призначено урядом УНР О. Севрюка для репатріації звітлія 100,000 українських полонених. Як д-р Окопенко так і Д. Дорошенко відбували часто довші поїздки до різних європейських держав, щоб на місці з місцевими органами міністерств здоров'я, або Червоного Хреста влегшити долю українських утікачів і полонених.

Одначе до приїзду в Італію О. Севрюка на пост голови санітарно-медичної служби УНР, тут деякий час заступав Український Червоний Хрест о. Лев Сембратович, як уповноважений ЗУНР після й УНР, для зв'язку з Товариствами Червоного Хреста різних держав та для опіки над полоненими українського роду. Згідно із відомостями радника Української Дипломатичної Місії в Римі, Лучинського, о. Сембратович був відомий в кругах Ватикану та Риму як колись довгочасний мешканець столичного міста. Як людина, за Лучинським, о. Лев Сембра-

тович був дуже енергійний та відомий своєю активністю для допомоги тим, що хотіли виїхати з Галичини у вільний світ, зокрема в Канаду, рятуючися від арештів, переслідвань та загальної нужди, яка до 1914 року була в Галичині, на Західній Україні.

Одначе активність о. Сембратовича в Італії (грудень 1919, січень 1920) була більш душпастирського характеру, як відпоручника Української Дипломатичної Місії до Ватикану, ось тому для справ полонених тут була (назначена 25 лютого 1919 р. Міністерством Закордонних та Військових Справ УНР) Надзвичайна Санітарна Місія УНР для воєнно-полонених, зложена із чотирьох осіб: О. Севрюка — голови Місії, отамана І. Коссака — містоголови, Вол. Бандрівського — секретаря, о. Їжака²⁾ — четаря, К. Парфановича, четаря Черняхівського та підпоручника І. Рибчина — членів Місії³⁾.

Для урядування Санітарної Місії призначено суму 147,000 гривень, бо згідно з статистикою уряду УНР та Місії для полонених в Італії, тут перебувало в таборах полонених (найбільший на острові Азінарі) коло 100,000 українців, із яких 30,000 були приднірянці, колишні вояки московської армії, та 70,000 громадяни Галичини, Буковини та Закарпаття. Серед полонених було 500 старшин, колишніх членів австро-угорської армії.

Треба, одначе, з прикрістю ствердити, що полонені в Італії мали дуже недостатню опіку від Місії, яка в пляні мала:

1) зібрати всіх українців — полонених із різних таборів в один національний табір; 2) нести їм духовно-релігійну поміч у формі рідних богослужб та культурницької допомоги; 3) служити полоненим своєю пресою, редагованою місією та членами із табору полонених; 4) старатися (на спосіб поляків та москалів) сформувати з полонених український легіон.

Праця репатріаційної військово-санітарної місії була дуже тяжкою, бо національна свідомість вояцтва була нестійка. Одні подавали себе за "австрійців", інші за галичан ("з Галичини", "руських", а навіть лише "греко-католиків". Лише старшинський склад полонених був національно вироблений та виступав під українським іменем.

2) Не успів приїхати з Галичини окупованої поляками.

3) Рангове уточнення Місії в Італії було затверджене 15 серпня 1919.

Петро Шавель, Англія

КРІЗЬ МОСКОВСЬКЕ ПЕКЛО

(Продовження з 3 ч.)

Неоправданий вчинок

Одного разу мене відкликав на бік один наш старший чоловік; коли провірив, що нас ніхто не чує, признався, що він зберіг досі ще трохи муки з дому. Але зараз він відходить до шпиталю, бо дуже опух, — й просить мене переховати цю муку для нього, коли він вийде з лікарні. Жалко мені стало людини — скільки ж сили волі й страждань він переніс, відмовляючи собі отої додаткової пайки із своїх домашніх запасів. Я погодився на його просьбу. Вечором він передав мені свій клунок, який завжди клав під голову й просив добре берегти.

Ми тоді сильно голодували. Коли я приходив з праці й лягав на причу, запах муки в клунку не давав мені заснути. Три ночі так я мучився; четвертої таки не видержав. Розглянувся кругом, чи всі сплять. Вийняв з клунка мішечок з мукою, встромив за пазуху, взяв свою бляшанку й вийшов з бараку. Ночі тут ясні, протягом трьох місяців сонце зовсім не заходить, лише знижується до небосклону. Пішов я до вогнища, де кухар у великому кітлі варив зупу. Розгорнув жар, поставив на нього бляшанку з водою, всипав до неї муки та почав мішати патином. Коли мішанка закипіла, відставив на бік, а коли трохи прохолотла, з'їв, та голоду всеодно не заспокоїв. Три рази

Старшини мали контакт із Українським Пресовим Бюром у Льозанні, головою якого був ред. Степанківський. Звідсіля приходив до табору полонених часопис "Юкран", повний вісток про події в Українській Державі та Західньо-Українській Народній Республіці. Під впливом життя в Україні, полонені створили в своїх таборах свою військову асоціацію "Українську Громаду", якої основою було 13 колишніх австрійських старшин. Як організована одиниця, полонені зверталися до українських пресових та дипломатичних представництв в Швайцарії та Франції за порадами, допомогою та конкретними пропозиціями: перетворення з маси полонених в український легіон.

ще заварював я муку, аж мішок зовсім спорожнів. Скінчилась мука й скінчилась моя нічна мука — голод страшний пан!

Викидів совісти я не мав тоді. Всі, що відходили до того шпиталю, більше не верталися до нас. Тож я міг бути певен, що й властитель муки вже не вернеться. Десь по трьох тижнях він у власній особі прийшов до мене по свою муку. Я йому сказав, що муки немає, хтось украв. У мене на серці — краще під землю западайся!

“Я Вам гратуюлю”

При кінці серпня 1941 року якийсь поляк передав мені запрошення від пор. Залеского прийти до нього у важливій справі. Я пішов; він привітав мене витягнутою рукою: — “Пане Шавель, поздоровляю Вас особисто й всіх українців з радісною новиною. — Ціла Україна вже визволена від большевиків! Українці так допомагають їх громити, що москалі більше бояться українців чим німців. Гратуюлю Вам за це!” Далі оповідав, що відомости ці має від одного стрільця-сторожа та просив, щоб передати ці поздоровлення цілій нашій групі. Це мене зовсім приголомшило.

Після того випадку до нас прибув якийсь партійний чиновник і заявив, що Москва заключила договір з урядом Сікорського, на підставі якого з бувших польських громадян буде творитися на терені СССР польська армія для боротьби з фашизмом. Отже перед нами три можливості: Зголоситися добровольцями до польської армії, або прямо до советської армії, або до праці на фабриках СССР.

Між нашими людьми почалась дискусія, що робити. Більшість — це сільські хлопці, що були активні в ОУН, отже не мали ніякої охоти лізти до польської армії. Всі три шляхи, які тепер стояли перед нами, були нам осоружні й ворожі. Треба рішити, котрий з тих трьох був найменшим злом для нас.

Я заступав думку, що поляки після московських таборів не повторять тих самих обманів і свого шовінізму, що робили їх під час свого панування, може — разом з поляками найскорше буде вирватись на захід. Однак у нашій групі до чечого конкретно не можна було домовитись: забагато знущань польських урядовців і поліцаїв над нашим народом були ще свіжими в нашій пам'яті.

Я розпитував за пор. Залеским, якісь два незнайомі поляки приступили до мене та сказали, що Залеский вчора виїхав, польський уряд в Лондоні потребував кваліфікованих летунів. Тоді я сказав їм, що я властиво прийшов в імені українців подякувати за побажання з нагоди визволення України й рівночасно погратулювати полякам за поставу їхнього уряду, яка довела до звільнення нас у скорому часі з таборів. Під час розмови вони питали мене, чи українці підуть до польського корпусу. Я дав їм виминоючу відповідь, мовляв, ця справа в нас ще не рішена, я сам хочу зголоситися. За кілька днів мене викликано до першого транспорту, що відходив на південь. Нам видали на дорогу нові нагортки, штани, черевики та по 100 рублів на чоловіка.

До польської армії

Наша дорога вела через Котлас, Кірово, Молотов, Свердловськ, Челябінськ, Куйбишев до Бузулуку. Соняшний був вересень 1941 року, тож ця довга й марудна їзда чужиною здавалась цікавою тепер. Харчів нам на дорогу не дали, тож у розшуках за харчами ми розгубилися дуже скоро. Під час подорожі я не зустрів ні одного українця. Десь в Челябінську прилучився до мене поляк, якого я досі не бачив. Він запитав мене, де я так скоро й добре опанував московську мову. Я відповів йому, що знаючи добре польську та українську, мені легко прийшло вивчити ще й іншу. Я українець та їду до Базалуку зголоситися до польської армії. За рублі годі було щось купити, треба було міняти дещо з одіння. Поляк тримався мене далі. В Куйбишеві на станції зустріли ми польку, яка в дорозі відбилася від своїх. Під час довгої дороги вона оповідала мені, що її батько був старшиною в КОП (Корпус Охрони Пограніча) на Поліссі; большевики батька вбили, її з матір'ю вивезли на Сибір. В таборі їх розлучили. Вона з товаришками недолі їхала до Базалуку, загубилась від них й дуже мені вдячна, що я поміг їй якось прожити під час дороги, бо вона сама напевне загинула б. У Базалуку наша дорога скінчилася, та вона просила мене, щоб не забути за неї; вона знала, що я українець, що сидів у польських та большевицьких тюрмах.

Важкий початок на чужій службі

Мене зареєстровано до II польського корпусу, що його організував ген. Андерс. Сам генерал лікував свої рани з 1939

року, з початком 1942 виїхав до Лондону для переговорів про перевіз польської армії на західний фронт. Його в тому часі заступав ген. Богущ-Шишко.

Зразу військових зайнять не було багато. Ми чекали то на одяг, то на зброю. Поволі все знайшлося. Тоді мене покликано до школи підхорунжих; приміщено нас у малих шатрах, укопаних в землю. В одному шатрі містилося 12 людей. А тимчасом прийшла зима із сильними морозами та великими снігопадами. Щоденно від рана до вечора були військові вправи за виїмком неділі. Харчі дуже лихі, всі прямо голодували. Причина була в тому, що ми отримували приділ, й то неповний на 35 тисяч людей, а в таборах зібралося понад 75,000; крім зголошених до війська було ще багато родин та непридатних до військової служби, з якими не було що робити.

Одного вечора до нашого шатра зайшов командант нашого відділу якийсь підпоручник. Дижурний зложив рапорт й тоді почалася розмова. Він розпитував нас, як нам поводитися, які маємо бажання. Одноголосна відповідь “Більше хліба”. Він лиш усміхнувся та змінив тему розмови. Потім несподівано звернувся до мене: “Старший стрілець з цензусом Шавель! Ви якої національності?” Голошу приписово: “Української, пане поручнику”. Він кинув тоді лише: “Коли хтось не почувається поляком, то це його особиста справа” й вийшов. В шатрі прикра мовчанка, ніхто не знав, що мають означати ті філософічні слова. Також ніхто не знав досі, що я українець.

На другий день зранку мене викликано до лікаря. Там я застав трьох жидів та одного білоруса. Всіх нас звільнено зі школи підхорунжих на підставі лікарського осуду про серцеві недомогання, або всякі інші хвороби, яких ми ніколи не мали. Того ж самого вечора мене перенесено до великого бараку, де наразі було нас небагато. Я привітався і запитався поліцая, хто тут командант бараку. Мене справлено до команданта. Він мене зареєстрував, дав коц і сказав знайти собі місце до сну, де мені подобається. Розглянувшись я кругом, барак великий, причі в три поверхи — вільного місця доволі. Я вперше почав сумніватися, пощо зголосився до Польської Армії; поляків ані лягри, ані неволя нічого не навчили.

Врешті стрічаю своїх

Рано, зближаючися до дверей бараку, почув у кутку українську мову. “Добрий день!” — кажу, мені відповідають

та вітаються зі мною, приходять до нас. У тому бараку, крім українців, було ще кільканадцять жидів, кілька білорусів та деякі б. поліцисти. Всі вони були вишколені колишні вояки, переважно сільські хлопці, одинока біда, що українці.

Тут голод ще більше покучав, як у школі підхорунжих. Рано кава й 700 гр. хліба, вечором лише пів літри зупи — це все. Оповідали, що кілька місяців тому з того переходового бараку забрано великий транспорт українців до лісових робіт.

Ми прислухувалися до вісток з фронту й ділилися між собою всякими надіями. Пригадую, що коли я розказав їм про той епізод з Воркути, коли пор. Залеский в імені польської групи гратулював нам з нагоди звільнення України від большевиків і про те, що українці здорово молотять москалів, це дуже добре вплинуло на самопочуття моїх товаришів, вони набрали більше віри в себе самих.

Кілька тижнів пізніше зайшов до нашого бараку хорунжий і сказав, що потребує книговода до дивізійної кухні. Зголосилося п'ять поляків і я. Він вибрав мене, бо я мав не лиш гімназійну матуру, знав московську мову, але закінчив ще торговельний курс у Львові та мав піврічну практику в Центро-союзі.

Скінчилися голодні дні

В дивізійній кухні працював я майже три місяці; було досить їжі, свою пайку та повну їдунку густої зупи приносив до бараку для наших хлопців.

Вже поселившись в Шотляндії, отримав я ненадійно листа від мені незнаної людини з Австралії. Це був один з тих, що тоді жили разом з нами в бараку, й якому я нераз віддавав свою пайку хліба. Він дякував мені, а хочаби віддячитись чимсь, долучив пару долярів, які я йому звернув, вияснивши, що моя ситуація зовсім добра, а він самотній повинен про себе подбати. Подаю цей випадок для ілюстрації ментальности наших людей та їх довгої пам'яті вдячності.

Добро скоро минається

Як грім з ясного неба ми довідалися, що наш керівник дивізійної кухні, що звав себе хорунжим, був тільки звичайним сержантом. За фальшування документів його арештовано. Для мене ця подія також закінчилась неприємно, бо новий шеф зараз звільнив мене з праці. Мене відіслано до складу 5 дивізії піхоти, якої командантом був ген. Борута-Спеховіч.

(Далі буде)

Михайло Острове́рха

“ДО ПЕРЕМОГИ” — ТИЖНЕВИК ДИВІЗІЇ

(Продовження з 3 ч.)

Наші редактори не спішилися вертатися до непевного, сумного Львова. Щойно на мою телеграму вернувся А. Орел і Р. Плакида, адміністратор. Про Д. Корбутяка — ні чутки! Великодне число зробив я сам. До коректи якраз приїхав А. Орел. Верстаю останню сторінку, як до зецерні входить Леман. Наближається до мене, я — як звичайно — кажу: “Доброго дня!”, а він, не відповівши на привіт, зверщав: “Де ви були?” — Уся зецерня з робітниками при лінотипах, із редактором Осипом Боднаровичем і з директором О. Костиком зірвалися на цей крик Лемана. Про що йде справа — я знаю, але навмисне, піднісши й собі голос, питаюся: “Коли?” — Він іще раз кричить своє питання, а я вже кричу моє. Охоти до крику додає мені його простацтво і приявність здивованого нашого оточення. Врешті, він: “Чому ви втекли зі Львова?” На це я не втерпів і: “По перше, пане шефе, рахуйтеся зі словами. По друге, — і вже горлаю, як і він, — уважайте, що я не є дитина, вашого крику не боюся, і собі не бажаю, щоб ви тут, у друкарні, счиняли крик, бо я таке саме потраплю!” — Я ще щось там кричав і не давав йому прийти до слова та ще й правою рукою на нього вимахував, бо в лівій тримав “дурхшуси” до верстки. Він швидко вибіг із зецерні і щось там бурмотів, щоб я і Корбутяк зголосилися до гштуф Шульце, до війська.

До мене підійшов ред. Осип Боднарович, — що верстав “Львівські Вісті”, — і схвильовано каже: “Що ж ви зробили? Навіщо ви з ним зажерлися? Та ж це небезпечно!” — На ці слова наблизився дир. О. Костик, що німців знав із своїх студій у Берліні й каже до ред. Боднаровича: “Що ви говорите? — і до мене: Тепер, будете мати спокій від Лемана. На німця grimнути, він стає людиною; це лежить у їх натурі”.

Костик мав рацію — більше зударів із Леманом я не мав. Лиш він жалувався перед нашими людьми, що я хотів його бити під час нашої “розмови” в зецерні. — І переказав я Д. Корбутякові, що ми обидва маємо зголоситися, на вимогу

Лемана, до війська; обидва ми сміялися з вискоків Лемана. — При цензурі великоднього числа газети Леман був спокійний, нічого ми до себе не говорили.

По Великодні, 16. IV., всі мої працівники були вже в редакції. Не вернувся лиш возний Мусієнко, що залишився у відділі Військової Управи в Криниці; так розпорядився сотн. О. Навроцький, хоч Мусієнка взяв я до “До Перемоги” трохи не проти волі Військової Управи; забрали його в мене либонь тому, що був він, Мусієнко, працюючий, солідний, мовчаливий. Д. Корбутяк був усе більше важкий до роботи, працював без зацікавлення, з Леманом не хотів бачитися. Якось при наступній цензурі Леман швирнув йому відбитками так по своєму — по простацьки, що Корбутяк, вернувшись від Лемана, заявив мені, що більше до Лемана не йде, бо “це негідне людини давати себе так понижувати!” — Я дуже добре його розумів і нічого на те не сказав. А роздумавши над дивною незацікавленістю Корбутяка до праці у редакції, і не хотівши робити йому прикrostи моїми заввагами, я порадив йому, щоб він вніс до редакції письмо резигнації, а нехай старається дістатися до відділу Військової Управи в Криниці, до ред. Ст. Волинця, який про це й писав мені. Д. Корбутяк так зараз і зробив, а я на його місце, таки зараз, узяв собі ред. Осипа Новицького, що увійшов у редакцію 15 травня 1944.

Якось при кінці квітня 1944 приїхав до Військової Управи шеф пропаганди при штабі Дивізії “Галичина” гштуф Цоглявер у справі “До Перемоги”: зробити її цікавішою для стрільців. Договорилися ми на спільній нараді у Військовій Управі: постаратися, щоб часопис міг виходити на шість сторінок; третя і четверта сторінка призначені цілі для Дивізії; матеріяли до цих сторінок будуть приходити просто з Дивізії. Натякнув я Цоглерові, щоб він ужив заходів, аби світлини, що приходять із Дивізії, я міг містити в тижневику, бо всі світлини, що приходять із Дивізії, а не від Ваєра, Ваєр не пускає, а то й конфіскує. Цоглявер заявив, що це більше не повториться. По цій нараді — ждав я на матеріяли з Дивізії надаремне; Ваєр далі не пускав світлин із Дивізії, лише давав свої з Дивізії.

З приходом О. Новицького до редакції, Ваєр знову змішався до справ редакції: бо без його згоди я змінив редактора. З цієї ж причини надувся і Леман. Але, як до шефа преси на “Дистрикт Галицієн”, пішов я з О. Новицьким до нього, з помпою представив його старому, покадив старому й він прийняв

О. Новицького на співпрацівника до моєї редакції без ніякого спротиву. З Ваєром же дійшло до того, що Військова Управа знову мусіла була скликати нараду, що на ній були: сот. О. Навроцький, Ст. Волинець, М. Кушнір, Ю. Крохмалюк, я і Ваєр. На цій нараді Ваєрові сказали, що Військова Управа таки краще визнається, котрий редактор може надаватися до нашої редакції, а котрий не підходить нам, у чому Ваєр, як німець, не визнається. Те саме сказав сот. О. Навроцький полк. А. Бізанцові, про що і Ваєр довідався. І Ваєр погодився на О. Новицького; проте, до кінця існування часопису муляв Новицького, що він "мусить перейти військовий вишкіл у Дивізії".

Одного разу, не пригадую собі в якому числі газети, вже йо цензурі Лемана, Менерт щось — для мене й нашої газети невідоме — "не пустив до друку" і газета вийшла без того (не пам'ятаю, що це таке було: оголошення, чи якась замітка?). Перед пущенням машини я Леманові нічого не сказав, бо знову мав надію, що, може, з приводу цієї незначної справи вирине новий між німцями конфлікт, на якому скористає газета і побудує Лемана. Коли вже вийшло число, тоді я пішов до Лемана в якійсь справі та при тій нагоді узяв я з собою свіже з друку число і показав його йому і скромно сказав: "Думаю, що цю малу зміну Менерт зробив за вашою згодою". — Леман поглянув на дану сторінку й увесь почервонів та затрепенився: "Х т о с м і є по моїй цензурі щось змінити в газеті? — "Тому й кажу, що це така важна справа, що я був певен, що Менерт зробив це за вашою згодою!" — "А чому, ви, по цензурі, дозволили на це?" — "Пане шефе! між німців не думаю пхатися; ця справа належить до Вас обидвох..." — сказав я, не докінчивши, бо Леман махнув рукою.

Де кілька днів по цій розмові з Леманом, зустрів мене Ваєр і таке почав: "В часописі зайдуть деякі зміни у вашу користь і будете вдоволені!" — На це я: "Невже? Чи не підете на мою пропозицію і чи не схочете оживити наш часопис українськими бодай фрагментами з визвольних наших змагань?" — Ваєр: "Буде й це!" — "Так, — сказав я, — але на це за ніщо не погодиться п. Леман!" — Ваєр: "Пан Леман із військовою газетою не буде мати нічого спільного". — І справді! Якось зайшов я в якійсь справі до бюро Ваєра і там застав молодого, симпатичного уштүфа. Ваєр представив мене йому і сказав: "Це є цензор часопису "До Перемоги", вже від наступного числа!" — Цей молодий, гладкий, поставний уштүф звався

д-р Роберт Крец. Довідавшись від Ваєра, що я був у Італії, почав до мене говорити доброю італійською мовою. У ньому вичув я, що це людина культурна, мудра, що, врешті, матиму цензора людину культури.

Редакція вже працювала в повній згоді і спокою. Володимир Дзісь, сердега, вже з Криниці не вернувся. Таки в травні — роблю ці записки, не маючи нашої газети, й дати не маю — він у Криниці й помер, там і поховали його. Артим Орел, що за часів В. Дзіся мовчав і поза свої обов'язки нічим не виявлявся, тепер, прийшовши на місце В. Дзіся й, при тім, виконуючи обов'язки мовного редактора і коректора, став вельми діяльний і, я сказав би, незаступний у редакторській праці. А О. Новицький, — попри спорт, репортаж, всячина й гумор — давав короткі й цікаві матеріали: “На маргінесі”. До спілки стали ми придумувати, як зробити часопис іще живішим, більше його “зукраїнізувати”, першу й другу сторінку зробити зовсім поважною. При кінці червня (1944) Ваєр сказав, що наш часопис дістає ще дві нові сторінки, себто — всіх шість — із тим, що на дві середні має йти виключно дивізійний матеріал і вісті з краю, яким він, часопис, мав бути від першого дня своєї появи. Ми зраділи, що маємо цілу сторінку на матеріали чисто наші: статті, історія, спогади, література. Матеріали з Дивізії так і не приходили. Але я вже вхопився задуманого і “офіційно” дозволеного — шість сторінок! І приготував відповідний матеріал, а замість дивізійного матеріалу, даю інтерв'ю з полк. А. Бізанцом, як із учасником і співборцем у 1919/20 роках у наших Визвольних Змаганнях; інтерв'ю зробив О. Новицький. На п'яту сторінку дав я спогад про полк. Дмитра Вітовського з приводу 25-их роковин його смерті. Перше число на шість сторінок вийшло з датою 6 липня 1944.

Нашим цензором таки справді став д-р Р. Крец, а Леманові казали носити число до цензури лиш “про форма” й він більше до нічого не присікувався. І все йшло добре! Наша Дивізія стояла на фронті в околиці Бродів, ми мали з нею зв'язок, рахували на ще більше з дивізійними матеріалами поживлення нашого часопису.

В ті дні Львів був сумний, бездушно понурий, непевний і загадочний. У нашому літературному клубі можна було зустріти знайомого з Риму, — де ми слухали всяких викладів, — словом, старого знайомого, як не друга, — а тут він удавав, що вас зовсім не знає, не бачить. На кожному кроці людські

очі світилися конспірацією на всі боки й руки. Леся Кривіцька й та своїм м'ягенько-ліричним голосом жалувалася, що "от, знаєш, важке життя приходитьсь волочити!" Стріляли одні одних; падали видні постаті з нашого боку, падали вони і з польського боку: поляки далі не розуміли, що, щоб то ще не сталося, Львів їхнім не буде. Падали й наші поліціанти, що їх стріляла польська боївка. Попід мурами кам'яниць, тут і там, лежали кістяки огорнені у зеленаво-жовту прозору плівку, — важко було назвати це шкурою, — і мутними очима блукали по прохожих — жида конали. Деяка милосердна і відважна душа крадькома кидала цим кістякам кусок хліба. Інколи ранком над містом нісся гомін пісні: "Булава це..." і завмирала, а місто знову огортав задušно-димний настрій. Усе частіші налеті московських бомбовиків і зриви тих невеликих, але сильних гамірливих бомб пригадували, що зі Сходу суне грізна зміна; гітлерівський "кріпель" у Берліні, Гебельс, уже не настигав у своїх невіжеських вихилясах, що ми їх читали і, скрито, в душі реготались із них.

Врешті, приходить "непередбачене-сподіване": 17 липня 1944, раненько, понеділок, іду до верстки часопису: на місті спокій; у полудне йду з друкарні на обід: військо, транспорти, рух, усе "рве" Городецькою — дуже влучно німецька влада назвала її: Вінерштрассе! — на захід. Тут і там німецькі вояки — втомлені, запорошені, заболочені — сидять на мотоциклетах, похилившись на них, дрімають. Знову заскочила паніка і то вже всіх. У Військовій Управі — рух. На другий день я докінчив верстку, заніс часопис до цензури і пустив на машину. Пішов я до Військової Управи й узяв для всіх моїх співпрацівників, "на всякий випадок", документи подорожі. У Львові вже був виразний посмак передбою. На всякий випадок — зробив я собі ще одну відбитку нашого часопису ч. 29 (30), бо була в цім числі характеристична відозва від губернатора О. Вехтера й від Військової Управи до Дивізії "Галичина". А саме — О. Вехтер ужив ось такого звороту: "Української Нації". Але над цим може й щирим висловом належні чинники зупинилися й замінили його на: "Башої Батьківщини". Хто був цей німецький "чинник", що його й тоді кололо в душі "українська нація", — того я не знав і не знаю й досі! Ця ж відбитка з цього числа нашого часопису з цією відозвою є — а може вже лиш: була! — у Музеї Визвольної Боротьби.

Вночі, з 18 на 19 липня 1944, бій почався вже на дальших передмістях Львова — перед Винниками. Львів опинився вже під постійним бомбленням. Усю ніч німецьке населення — переважно чоловіки — втікало, разом із військом, на захід. Вранці, 19 липня 1944, о годині 4.30, я ще заскочив до редакції, захопив іще всі матеріяли, інші, менше важливі, дав Р. Плакиді, аби знищив. Подався я швидко на стацію. Тут і там нові вибої від бомб, пожежі, бомби свищують над головою, дими.

Задумав я їхати на Дубрівку Руську, щоб забрати свою дружину і дещо річей. Але, не викрутився: біля самого залізничного двірця натрапляє на мене Ваєр, у авті, й каже: “Знаменито, що бачу вас!” — А я, мов відгомін у думці: “Було б найблискучіше, якби ти був не побачив мене!” — “Редакція уся їде до Кракова, а там, завтра, о годині 16-й, збірка при Вестрінг ч...!” — кричав серед тріскоту бомб Ваєр. “Я мушу скочити по свою дружину!” — кричу. “Ще буде час поїхати і з Кракова!”, — закінчив Ваєр. Хоч мав я квиток до Сянока, то не було ради — мусів їхати військовим поїздом на Перемишль-Краків.

У Кракові я на змовку з Ваєром пішов, але він — не явився. То я дав короткий розпорядок: О. Новицький із Р. Плакидою, у порозумінні з Менертом, шукають друкарні; редакція буде приміщена, по порозумінні моїм із редактором Михайлом Хомяком, при “Краківських Вістях” у одній з кімнат цього ж тижневика; К. Конрад, що його висилає Ваєр, їде до Криниці по А. Орла і по решту редакційних матеріялів. Я ж їду по свою дружину.

За чотири дні я вже був вернувся з хати до Кракова. Друкарні, що в ній ми повинні б друкувати наш часопис, нам ще не призначили. Проте, від 29 липня 1944 редакція “До Перемоги” вже працювала. Від 1 серпня призначили нам друкарню при вул. Пілсудського 19-19а. До двох днів вийшло число нашого часопису, 29 (30). До цензури, до д-ра Р. Креца, аж за Краків, на “Вартенберг”, у сторону Белян, де була приміщена СС-Штандарт Курт-Егерс, Командо “Скорпіон”, — ходив Р. Плакида. Часопис мав чотири сторінки, формат більший як у Львові, на чотири шпальти, прегарний папір, друкований на плоскій машині, а головню: мудра цензура!..

Якось, одного гарного дня пішов я сам із наступним числом до цензури до д-ра Р. Креца, щоб собі з ним порозмовляти. З ним робили ми цензуру обидва: я читав із відбитки, що,

очевидно, була в українській мові, відразу перекладаючи йому на італійську мову, яку він добре знав. Звичайно — я доходив до половини статті, а він казав: “Дякую, я кінець уже знаю!” — Виходило таке, що він і по українськи розумів. По цензурі, Крец повів мене в гарний парк, до лісу, до басейну. Посідали ми на лавці й говорили про Італію, про сучасну німецьку політику, безперечно — не потребуємо пояснювати — делікатно. Довідався я від Креца, що в українській політиці прийдуть зміни на краще. Говорили ми про поширення українськими матеріялами нашого часопису — бо ж це власне й була ціль мого приходу до Креца. “В цім випадку, — сказав Крец, — маєте повну волю щодо матеріялу в часописі, ідеологічного характеру. Думаю, що мого довіря до вас не заведете!” — Запросив мене на другий раз, коли буде погода, тепло, “...прийдіть, купаєтеся, пообідаєте тут зі мною... Можете прийти з Менертом!” — Я лиш натякнув на Ваєра, а він на це: “Ні, Ваєра не хочу!”

Ми сиділи над басейном, у якому купалися старшини. Крец познайомив мене зі старшинами німцями. Був між ними майор Міллер, що знаменито говорив по-московськи. Пізнав я і якогось хорунжого. З ним я вертався автом до Кракова. І довідався від нього, що він: “Я тоже українець!”, — як це сам сказав; це був наш землячок із Курщини, по цей бік Сейму, а весь час говорив зі мною по-московськи.

Наш часопис знову почав набирати — либонь тому, що вже на польській землі! — українського характеру, певности, поваги, розмаху в політично-ідеологічних статтях, у замітках — “на берегах”, у відділі політики, в поезіях, а то й у карикатурі, в гуморі. Ми мали вільніші порухи. Все мало й могло бути тільки українське. Вояцькі репортажі “СС-ПК” чи тільки “ПК”, — ці мали йти, але міг я вибирати такі, що були написані в українським дусі. Незаступного і сумлінного співпрацівника до всього мав я в особі А. Орла. Кожну передовицю, ще поки була написана, ми її обговорили. Часопис усе більше починав подобатися усім читачам. Але... оте препогане “але”! Мав часопис одну хибу: про Дивізію, з Дивізії — нічогісенько не приходило; світлин — і тих не було. По виступі нашої Дивізії у Галичині, на фронті під Бродами, — хоч не була вона в тім бою гірша, як не ліпша, від частин чисто німецьких, — німці “поспонували” її. Перед появою кожного числа вимагав

я від Ваєра світлин і репортажів із Дивізії — усе було надаремне.

В Галичині, у Львові, Військова Управа, — якої протоколянтком був я у всіх нарадах, включно з ген. Фрайтагом, давала мені тим самим спроможність бодай докладно знати всі настрої Дивізії, стрілецьких родин. У Кракові ж, Військова Управа не то, що на наради не кликала мене, а й післянарадних інформацій мені не давала. Завершенням нетакту Військової Управи супроти свого ж часопису було, що на важливу нараду Військової Управи з командантом нашої Дивізії ген. Фріцом Фрайтагом не запросила мене, як начального редактора дивізійного часопису. У той краківський час часопис був від Дивізії відірваний. А ті відомості, що я їх діставав із Дивізії, то це були особисті розмови, мої, зі стрільцями, зі старшинами з Дивізії. Така постава Військової Управи до редакції нас сердила, а то й принижувала. Та ми, врешті, на Військову Управу махнули рукою: “Дасть нам Військова Управа матеріяли дивізійні, добре! не дасть — також не зле;” — і кожне число старались робити кращим і змістовнішим.

Якось, не довго по моїй розмові з Р. Крецом, довідався я, припадково й посередньо — Крецового приятеля мгра Я. Кальби, що ген. Власов дістав широкі концесії — і то політичні! — в організуванні протибольшевицької армії; він же підпорядковує під свій провід і українську політику. Почувши це й передумавши добре, я прийшов до редакції і звірився з секретом А. Орлові. І тут же запропонував я йому: “Професоре! Пишіть на цю тему передовицю. Наше слово мусить бути в цій справі сказане, ясне становище мусимо заняти. І передовицю — пишіть тільки ви, бо ви ж краще зумієте вжити — в цьому випадку большевицької — діялектики, як я. Прізвища Власова не зачіпаймо!” — Ми ще обговорили цю тему, перебрали всі ходи й підходи, щоб цензора не насторожити проти нас. І А. Орел написав гідну статтю під заг. “Політична опіка”. Взяв я цю статтю, у скрипті, і сам поїхав до Р. Креца. Перечитав він її раз і вдруге. Він думав, а я тремтів. По хвилині, сказав: “Може йти!” — “Пане цензоре! прошу ласкаво підписати цей скрипт, бо інші матеріяли до цього числа ви вже знаєте їх”, — попросив я його. Він підписав і стампілю дав. Ця стаття звернула увагу всіх українців у Німеччині, редакція дістала прихильні листи за цю статтю. Коли питалися україн-

ців у Берліні про їх поставу до Власова, тоді відповідь звичайно була: “Така, як про це написала “До Перемоги”.

Та — добрі часи у війні не існують. Пішов я до Р. Креца з наступною цензурою. Він запросив мене, по цензурі, на обід. По обіді ми пішли до парку. І тут сказав він мені, що він переходить на інше становище, на зв’язкового між Гітлером і Власовим. Моїм цензором буде майор чи пак штурмбанф Міллер. Очевидно, я спустив носа, а рівночасно — Р. Крец став мені якийсь загадковий. Вже перед тим, коли приходив я туди до нього, завважив я, що цьому уштүфові Крецові майори перші “били в дах”. Але думав: ну, партійний, а ці не є партійні! Тепер же: зв’язковий між Гітлером і Власовим, це, ясно, муж довіря Гітлера! Проте, я ще попросив його, чи не зробив би він іще цензури двох передовиць у рукописі, до наступних чисел тижневика. Він відразу погодився. По цій цензурі — я з ним розпрощався — і вже більше його не бачив.

Міллер, це був німець, що довгі роки жив у Москві, очевидно — добре знав московську мову, як свою рідну, людина московської культури, — як і Леман. Проте, до тону, до ідеології часопису, покищо, не встрявав. Інколи скреслив якусь коротку вістку, то висунув бажання: не писати, не страшити, що большевизм перемаже в Європі. На це я відповідав, що в цій справі такий же тон тримає й офіційна німецька преса. На мою відповідь він мовчав.

Здавалося, що відгомін по статті “Політична опіка” в нашому тижневику вже віддалився, і що нам удалося обійти тонке чуття Берліну в такій матерії. Ми помилилися. Одного ранку телефонує Міллер до мене: “Слухайте, статтю “Політична опіка” ви давали до цензури?” — “А чому ж таке питаєте? Чи може якась стаття іти без цензури? Вона була цензурована в рукописі, маю підпис на ній цензора уштүфа Р. Креца!” — “Зараз приходіть із рукописом тієї статті до мене!” — Кажу до А. Орла: “Біда! Міллер хоче мене і статті, рукопису, “Політична опіка”. Орел подивився на мене, своїм, у таких випадках, скривленим усміхом посміхнувся, і сказав: “Ну, що ж німці ж!”

На “Вартенбергу” Мілляр зараз же мене прийняв. Перше його слово: “Рукопис?” — Я подав йому. Перелисткував до останньої сторінки, зупинився довго на підписі Р. Креца. І зачав, дивлючись на підпис: “Ваша стаття наробила лиха в Берліні. Лиш не думайте, що мені — ...ви всі, ціла редакція, це я вам ручу, скінчите в Дахав!” Сказав він це розлючено

† Гриць Маслівець, кол. полк. Армії УНР

ПРАВДА ПРО ТЮТЮННИКА

Очевидно мова про генерала Юрія Тютюнника. Біографії його не знаю, крім того, що народився він у селі Кирилівці на Київщині, себто в тому самому селі, де народився Тарас Шевченко. Це я чув безпосередньо від нього під час якогось обіду в старшинському зібранні 4-го Київського кінного полку, який належав до 4-ої Київської стрілецької дивізії, командиром якої був ген. Тютюнник.

Особисто його я знав від другої половини 1919 р. Про кінець 1919 і цілий 1920 рік не буду писати, бо про те було більше писано і тим, кого хід подій в Україні з того часу цікавить, про те відомо. Відомо також, що головною sprужиною, головним чинником і керівником цілого нашого Зимового

й твердо. Очевидно, не було мені мило почути такий присуд. А тому, що мої нерви натягнулись, то я спокійно сказав: “Так, але рукопис я попрошу назад, бо думаю, що цензор знав, що пускає: це буде наша оборона”. “Оборона, в нас? Ви жартуєте?” — відрубав Мілляр. Вийшов я від Мілляра з переконанням, що те, що він сказав, це погроза, що одного дня може здійснитися. І неспокій увійшов у душу.

Так прийшов 14 листопад 1944. До цензури з новим числом тижневика — на 16 листопада — післав я до Мілляра Р. Плакиду. З приводу смерті нашого митрополита Кир Андрея графа Шептицького на першій сторінці була довга стаття з світлиною. Розказав мені Р. Плакида: “Застав я Міллера осяяного і втішного. Поглянувши на статтю про митрополита Шептицького, сказав, що треба її зняти, дати передовицю про маніфест Власова, бо це є велика подія”. — Але Р. Плакида, хоч і непоказний, спокійно почав забивати Міллерові баки: “В цьому числі це вже неможливо зробити, бо ж число спізнене, вас, пане цензоре, не було дома, а ви застерегли собі, що ніхто інший, лиш ви можете робити цензуру “До Перемоги”, а число вже на машині, заклиноване, лиш їхати...” — “Ну, — Міллер на це, — в такому випадку, про маніфест випустити наступне, окреме, цій справі присвячене число, а це нехай вже йде, яке є!”

(Далі буде)

Походу від його початку до самого кінця в дійсності був Тютюнник. Ім'я ген. М. Омеляновича-Павленка, як командира цілої груп військ УНР, що від 6 грудня до 6 травня 1920 перебувала в Зимовому Поході, нам, учасникам цього Походу стало відоме аж під кінець Походу. До то часу з видатніших наших старшин Зимового Походу ми знали Тютюнника, Загородського, Дяченка, Алмазова, Чорного, Вітка, Вовка, Нельговського, Блащаневича та ще декількох, прізвищ яких вже не пам'ятаю. Про ген. Омеляновича-Павленка я особисто почув — і тоді з ним познайомився — аж у перших днях травня 1920 р. Тоді, як ми проривались через советський фронт біля Вапнярки на з'єднання з частинами ген. Удовиченка.

Знаємо також, що десь на початку 1921 р., тоді, коли ціла Армія УНР була в польських таборах інтернованих, Тютюнник осівся у Львові і звідти налагоджував зв'язки з Україною за Збручем. Восені того ж 1921 р. 4 Київська дивізія за малим винятком та з додатком декількох десятків старшин і козаків з інших дивізій, конспіровано вирушила потягами з табору Олександрів Куявський у два напрямки: більшість на схід у напрямку Корця на Волині, а меншість, саме 4 Київський кінний полк, в напрямку на Копичинці в Галичині. Більша група під командою Тютюнника отримала назву "Волинська", а менша, під командою свого к-ра полку Палія-Сидорянського — "Подільська".

Повертаюся назад: вліті 1920 р., коли ми поруч польської армії тримали фронт вздовж Дністра, до нашого полку прибуло зо штабу дивізії декілька старшин на доповнення. Це були старшини, які, або з різних причин не були з нами в Зимовому Поході і, побувши вже в польському таборі, після підписання Варшавського договору зголосились знову до Армії УНР, або старшини-українці з кол. Денікінської армії, які також уже побували в польських таборах і також приголосились до Армії УНР. У числі їх до нашого полку прибув хор. Петро Заярний. Він кульгав на ногу і з тієї причини його призначено було завідувати полковою зброєю. На тому пості він у нашому полку перебув до 20 листопада 1920. Коли цього дня під тиском червоних ми перейшли Збруч на Захід, хор. Заярного з нами не було. Як виявилось пізніше, він залишився на схід від Збруча і помандрував додому на Київщину. Він також був з Кирилівки і ген. Тютюнник знав його ще звідти.

Вертаюсь знову до листопада 1921. Листопадовий Похід закінчився для обох груп невдачно. Волинська група при переході польського кордону на Схід мала біля 1,200 людей, а повернулася дещо понад 100 осіб. Подільська, 15 жовтня переходячи Збруч на Схід, мала біля 620 людей, а повернулася з 120 особами. Тютюнник і після Листопадового Походу осівся у Львові і знову почав нав'язувати зв'язки з Наддніпрянщиною. Саме тоді до нього прибув з Київщини ніби зв'язковим від повстанців отой Петро Заярний, що про нього була мова вище. Він отримав від Тютюнника директиви і поїхав назад. У короткому часі отакі приїзди і від'їзди Заярного відбулися декілька разів.

Знову мушу повернутись назад до часів Зимового Походу. Цей Похід був суцільним і безперервним рухом усіх складників війська впродовж 5 місяців. Зупинки на ніч траплялися досить часто, на день — рідше, а на 2 дні зовсім рідко. Терен — Поділля, Київщина, на короткий час Полтавщина, знову Київщина, знову Поділля, Херсонщина і на закінчення знову Поділля. Ціла зима і половина весни. В цьому русі поодинокі частини займали для свого маршу то ширший, то часом вужчий, зустрічалися, розминалися, або йшли тим самим шляхом. У цьому безнастанному русі в силу обставин найрухливішою була кіннота, повільнішими піхота та артилерія з обозами. Піхота пересувалася на возах, або санях, залежно до обставин. Обоз так само, а кіннота й гарматники мали своїх коней. Отже в тому русі майже щодня доводилося бачити на одних санях чи возі молоду жінку з немовлятком. Це була дружина ген. Тютюнника. Для нас — кінного полку — місце знаходження в колоні під час маршу саней чи воза з дружиною Тютюнника було наче "барометром" ситуації щодо ближчої чи дальшої присутності ворога. Коли сані з Тютюнничкою, як ми самі між собою коротко висловлювались, були на марші десь між саннями обозними, піхотними чи гарматними — значить ворога близько немає; коли ж сані з Тютюнничкою тримались хвоста останнього верхівця нашого полку, ворог був безпосередньо близько. А до того ще, коли в русі по тій самій дорозі в той самий час неперед ішов наш полк, в голові його на коні був Тютюнник, а за бунчужним 4-ої сотні були сані з Тютюнничкою, небезпека була спереду, якщо ж наш полк посувався за піхотою, обозом і гарматниками та з Тютюнником на чолі полку, а сані з Тютюнничкою, що завжди мала в руках

загорнене в кожух немовля, посувалися за останньою гарматою перед нашим полком — небезпека напевно позаду. Ще інша можливість — Тютюнник разом із дружиною і немовлям у санях, верховий його кінь біля тих саней і сані ці посуваються десь за нашим доглядом у колоні — небезпеки нема з жадного боку. Отже сані чи віз із дружиною генерала Тютюнника ясно і виразно нам промовляли про ситуацію. Такий “барометр” нам був потрібний, бо Тютюнник самий був скупий на слово, писаних наказів і розпоряджень не було можливості видавати і рух відбувався за усними наказами Тютюнника, якого часто доводилось бачити з мапою в руках. На коні, на санях, на возі чи вночі, в метелицю, він розглядав мапу під полою кожуха тоді, як дехто інший присвічував йому сірником.

Напевно не пам'ятаю коли, але провдоподібно під час відступу від Жмеринки в другій половині жовтня 1920 р., вже після Зимового Походу і після закінчення польського перемир'я з червоними, дружина Тютюнника з дитиною та з деякими нашими обозами опинилась у руках червоних. Мабуть, це було саме тоді, коли якась більша кінна частина червоних — чи не Котовський — знову — на короткий час вдерлася в наш фронт і відрізала сполучення дивізії зо штабом Армії, що був тоді в Проскуріві. До штабу Армії саме перед тим був викликаний на нараду Тютюнник. Отже дивізія була на короткий час відрізана і від штабу Армії, і від свого командира. Мабуть тоді пані Тютюнник з дитиною попала в руки червоних. Факт є, що Тютюнник був знову з нами, але її не було... Так минув кінець 1920 р. і цілий 1921 рік: він тут, а вона десь там.

Продовжую — після нещасливого Листопадового Походу до Тютюнника у Львів крім Заярного приїздили і від'їздили назад зв'язкові від повстанців з України (Львів тоді був під Польщею) і настирливо домагалися приїзду до них Тютюнника. Тютюнник ставився обережно і з недовірою до цих вимог. Свої вимоги “зв'язкові” мотивували тим, що вся Київщина і Поділля є вповні готові до нового повстання проти москалів. Бракує лише самого Тютюнника і його наказів. Тютюнник і вірив, і не вірив, він вагався. Тоді знову приїхав Заярний з власноручним листом від дружини Тютюнника. Повторювала те саме, про що його повідомляли “зв'язкові” і закликала вірити і приїздити негайно. Тютюнник повірив...

Вночі Тютюнник був у домовлений час на місці на західньому березі Збруча. З другого боку підплив човен, Тютюнник

увійшов до нього... і замість повстанців опинився в руках Чрезвичайки. "Зв'язкові" і лист Тютюнникової — все було виконане під наганами червоних, Заярного тримали "в шаху" — не виконаєш і не вернешся — твоя жінка і рідня будуть розстріляні. Заярний встиг одружитись за той час, що ми були в таборах інтернованих та в Листопадовому Поході. Далі про Тютюнника знаємо, що червоні приневолили його викладати в старшинській школі і навчати слухачів про його принципи ведення партизанської війни. В цьому большевики вважали Тютюнника авторитетом. До його викладів фільмували інсценізації. Це все діялося так довго, доки не витягли від нього все їм потрібне. Потім замкнули його у Харкові до в'язниці, пізніше перевезли його до московської Луб'янки. Там, мабуть, його і застрілили, нікуди далі не вивозачи. Дружина відвідувала його і в харківській і в московській в'язницях, аж доки при наступних призначених відвідинах дістала повідомлення, що "таково в списках заключонних у нас нет".

Тютюнник не був говіркий, я ніколи не бачив, щоб він сміявся. Завжди був насуплений. Холодний, сміливий, рішення приймав швидко. Вимагав скорого і точного виконання наказів. Але не бачив я проявів суворости, або жорстокости. Своєю замкнутістю й мовчазністю він очевидно не викликав теплої прихильности, але самою своєю присутністю ширив до себе незламне довір'я і певність. Товариства не цурався, але в товаристві при столі, за їжою та чаркою був, як усе, мовчазний. Це мабуть викликало в свою чергу враження, що він надутий. Я цього не сказав би; мав він свою тверду мету і свою власну думку, як ту мету досягнути. Накази від свого начальства виконував, але завжди старався вигородити для себе максимум можливостей для власної ініціативи.

Про подробиці потраплення Тютюнника в руки червоних довідався я під час другої світової війни, коли Харків був окупований німцями. Заярного знав і добре його пам'ятаю, знав я особисто також дружину Тютюнника. Розумна, гарна і мила жінка. Їхня дитина була єдиною, що перебула у віці немовляти цілий Зимовий Похід з нами. Тютюнника хіба можна пожалувати в його жакливій недолі. Але жаль якось не в'яжеться з його уявою. Я особисто мав до нього та маю й тепер пошану і повне довір'я, а про закінчення його кар'єри та життя можу лише сказати: шкода його, він заслужив на інший, кращий кінець.

22 червня 1966.

Г. Лучанко

МАЛА ПРИГОДА ПІСЛЯ ПЕРЕХОДУ ЗА ЗБРУЧ

Після розпучливого, але завзятого прориву ворожого фронту під Чортковом, коли-то наша армія підійшла була аж під Ходорів, північні частини аж під Красне-Буск, вона мусіла остаточно таки завернути перед свіжою і добре озброєною польською армією Галера. Начальна Команда УГА знаходилась в той час уже в Тернополі, переїхавши зі Станиславова, і все армійське добро тут-же. Коли наш Уряд зговорився з Головним Отаманом Петлюрою про можливий перехід за Збруч на територію УНР, все армійське добро заладковано в вагони, а тому, що залізничний шлях на Київ в сторону Підволочиськ був уже в руках большевиків, то спрямовано ті вагони залізницею на Іване-Пусте з думкою, мабуть, що до нашого переходу за Збруч досить ще буде часу, щоб усе те майно на возах перевести за Збруч. Однак наш відступ був такий швидкий, що майже все те майно залишилось у вагонах, затарасувавши ними не лише цілу станцію Іване-Пусте, але і цілу дорогу до другої станції Германівка, а навіть поза нею. Щоб урятувати хоч частину того майна, нам тепер необхідного, Команда II-гої Коломийської Бригади приказала виділити 26 возів (по кілька з кожної частини), назначила мене їх начальником, додаючи 12 стрільців і 2-ох підстаршин для охорони та веліла поїхати з ними на станцію Германівка й забрати звідтам, що бдуду уважати за найконечніше.

Заїхавши на станцію, яку вже починала обстрілювати ворожа артилерія, післав я 8 стрільців і підстаршину для охорони на недалекий насип перед станцією, з рештою і при допомі візників почав з вагонів на вози виладовувати все, що вважав за найконечніше: сукно, хліб, каву, цукор, але найбільше вівса для коней і солі, якої і в нас вже відчувався брак, та яка опісля за Збручем була на вагу золота.

Вже майже кінчив свою роботу, бо вже лише 4 вози зістали до вантаження, а більшу частину навантажених возів уже відіслав під наглядом двох стрільців, коли несподівано з противної сторони станції зближалися до нас три старшини,

отаман-лікар, жид аптекар-поручник і четар. На питання отамана, що я тут роблю з людьми, я показав наказ команданта бригади, та коли, по прочитанні наказу, побачив мої порожні 4 вози, зажадав, щоб йому їх відпустити. Спершу я відмовлявся, кажучи, що це буде непослух супроти даного мені наказу. Вкінці таки отаман-лікар переконав мене, що військо без ліків і перев'язок у боях не обійдеться, а там ціла аптека Начальної Команди у вагонах. Тоді ми під'їхали возами до тих вагонів і почали вантажити все, що отаман наказував. Коли ж я побачив, що того всього на 4 вози ніяк не забере, післав десятника з двома стрільцями, щоб якнайскорше доставив нам 10 нових возів. Ще не докінчили вантажити ті 4 вози, як десятник уже пригнався зі свіжими возами з поблизького села.

Всі разом з візниками взялись щиро до навантажування всього найціннішого, що отаман велів. Вже навантажили більшу частину возів, коли почали гудіти крісові кулі, як чмелі. — Знак, що ворог підступає. Вміжчасі, кінчали навантажувати решту, а повні вози вже від'їхали зі старшинами в безпечне місце і з стрільцями, що нас охороняли, я решту 4 стрільців і десятника лишив при собі, щоби, криючись поза вагонами, відстрілюватися, поки не покінчимо. Скінчили; повні добра вози я відослав, коли вже вони скрились у ярі під ліском, стрільці разом зі мною скочили на той віз, що від початку ждав на них, а коні, мов вихор, понесли нас за тамтими. Вже доїжджали ми до яру, коли побачили першого ворога на тому місці, де ми щойно пакувалися. Як на команду всі 5 стрільців націлилися на нього крісами і таки котрийсь його допав. За хвилину появилось їх більше на насипі і хлопці вспіли їх ще раз чи два привітати своїми сальвами, але чи хто більше з них упав, ми вже не мали змоги бачити, бо з возом в'їхали в глибокий вивіз, що ні ми їх, ані вони нас не могли тепер бачити. Хіба курява за возом могла нас зрадити, кудю ми від'їхали. Так гнали ми щосили, поки наздогнали свої перші вози з отаманом на переді, за якої пів години опісля минули нашу досить сильну охоронну заставу, командант якої, поручник, заявив мені, що тепер уже можемо їхати безпечно, бо він був висланий на охорону моїх людей, щоб прийти на поміч мені у випадку потреби.

Я подякував і ми поїхали далі. Йшлося мені головно, щоб доїхати до місця, звідки я був висланий на ту операцію, і здати звіт. Але даремні були мої пошукування. Ані команди

бригади, ані нікого з наших відділів я не знайшов; один раз мало не заблудив і ледве трапив назад до своїх возів з аптекою і постановив даліше їх держатись, поки не відшукаю своєї частини. Отаман-лікар наказав сісти на віз, яким він їхав, та на якому маяв прапорець Начальної Команди. Ще таки того самого вечора (четвер з 16 на 17 липня) ми переїхали тим возом Збруч.

Після переходу Збруча, ми зупинились на широчезнім майдані села Фридрихівка, заповненім безліччю возів і війська. І тут я пробував знову відшукати свою Команду, але задарма, після чого заночували таки на возах, постановивши держатись до деякого часу тих возів. Дуже невикідний на возах нічліг, якого ми всі так прагнули, і це переконало мене, як команданта того малого відділу, щоби відсунутись якнайдалі на схід від того натовпу і знайти відповідне місце на постій і спокійний відпочинок. Наступну ніч ми переночували в містечку Оринін, вправді вже по хатах, там вже було тісно, бо наші передові частини встигли вже дібратися туди. Тому в суботу зрана зараз після снідання рушили ми далі на схід усупереч пересторозі отамана-лікаря і двох інших старшин. Впевнившись докладно від селян, що околиця спокійна, проїхали село Ольховець і на вечір спинились над глибочезним яром ріки Смотрич у селі — здається — Крушинівка. Розквартировано хлопців по господарях неоподалік один від одного, щоб легше було виконувати вночі службу, наказав я десятникові на завтра, в неділю, приготувитися до церкви, та й повечерявши з господарями, які прийняли нас приязно, пішов я на спочинок. В неділю ранком, як уже вояки збирались до церкви, прибіг до мене післанець із двора від отамана. Коли я явився перед отаманом, той заявив мені, що його хлопці, шукаючи в пивниці довра за припасами, подибали в одному куті заглиблення закриті дверима. Отворивши з трудом ті двері, побачили сходи, що майже прямовісно спадали вниз. Ми тепер усі разом зійшли в те місце, а коли я наставився лізти в ту наче печеру, отаман і з ним оба старшини віраджували, щоб не напоротися на якусь халепу. Я таки постановив вияснити справу, якщо ми сюди приїхали на кількаденний постій. Десятникові наказав не відходити тепер від возів і людей в моїм заступництві, а взявши зі собою молоденького, жвавого хлопця Михайла (його кликали "Міхал"), що стояв побіч із крісом, почав я сходити сходами вниз, а він за мною, бо прохід був

завузький на двох. Старшини лиш переглянулись між собою, моргнувши один до другого. Обережно і дуже помалу посувались ми вниз, ступнями 25 до 30 см. високими. Спочатку рахував їх, але як почав світити сірники, бо час до часу сипались камінчики чи тинк, я втратив рахубу. Десь в половині нашої тої дивної мандрівки дався чути голос мого Михайла позаду: "Може то дорога до пекла, пане четар, бо я вже нарахував 117 ступнів і не кінець". "То добре — засміявся я, підбадьорюючи його й самого себе — виполошимо всіх чортів з пекла. Але добре, що ти рахуєш ступні, я вже згубив рахубу". Коли так дальше поволі й обережно зсувались ще деякий час удолину, побачили ген далеко внизу наче в керниці маленьке світло. Тепер уже скорше ми йшли, щоб якнайшвидше дістатися до нього. Нарешті дібрались і побачили, що стоїмо в якійсь комірці 2 x 2 м. широкій, а світло продіставалося туди вже знадвору через щілину недосуненої добре плити. Оба ми з Михайлом, опершись сильно плечима, відсунули плиту настільки, що вже могли вилізти. Хвилину ми ще переждали з готовою до оборони зброєю, чи не почуємо по противному боці руху. Переждавши яких 10 хвилин, протиснулись ми попри відсунену плиту, але знайшлися знову не на дворі ще, але якби в більшій альтанці, яка колись була, мабуть, гарно влаштована, але вже большевиками сплюндрована.

Ми вийшли тепер надвір, але тут була така гуща корчів і дерев, що заледве віддалились яких 12-15 м., вже нічого не доглянули поза собою. А коли глянули вгору, то здавалося, що замчище, з якого ми почали злазити по сходах, стоїть високо над нашими головами. Не дивниця, коли Михайло начислив 260 сходів і то, як заявив, мабуть, помилився. Я глянув на годинник, більше години зійшло нам на ту подорож; почали о 10 годині, тепер була 11.20. Протискаючися далі до світла тими хащами, вийшли ми нагло на стежку, яка вела над самим берегом ріки, так, що прожогом мало в ріку не вскочили. Посідали ми та відпочали над рікою, опісля я купався в річці, яка була глибшою, як спершу здавалося. Михайло пішов за моїм прикладом. Коли після того я відпочивав, не стямився, як заснув. Прокинувшись, я почув гострий голос Михайла — "Па-а-не четар! Тривога!!!" Вискочив я на беріг і перебіг кількадесять кроків до вбрання, де вже ждав Михайло, щоб мені допомогти якнайскорше одягнутися. "З гори від двора було чути крики і якийсь гомін" — говорив він.

Миттю я одягнувся і обидва пустились прискореною ходою в сторону двора. Коли ми вже майже доходили до брами, вона відчинилася і показався наш перший віз з поручником напереді. “Що тут діється?” — спитав я того поручника-аптекаря. “А де ви досі пропадали?” — відповів він питанням на питання — вп’яливши в мене здивовані очі, коли вже коні, присідаючи на задніх ногах, почали повільно сходити тою стрімкою доріжкою вниз. — “Ми думали, що ви впали в якусь пастку, бо більше 4-ох годин вас не було” — додав, зіжджаючи. Я лише заляв, глянувши на таку небезпечну їзду, наказав стрільцеві, що стояв тут з крісом, щоб не пускав жадного воза через браму, поки попередній не буде внизу.

Крім тої першої фіри з аптекарем стояло на подвірі двора кілька наших возів, але мого воза, ані десятника, тут не було. Скочив я до поблизьких хат, де ми вчора заквартирували. Коли десятник з двома стрільцями, що стояли коло воза, побачили мене в брамі, повеселішали і закидали нас з Михайлом різними питаннями. Часу не було на розповідь. Попрощавши приятних господарів, поїхали ми возом за тамтими, де вже останній віз виїжджав з брами двора. Нарешті з’їхали і ми останніми, а поки переїхали перший і другий брід на крутій річці, передні наші вози так скоро поспішали, що годі було їх дігнати, не то перегнати, щоб довідатись в отамана про причину втечі з такого гарного постою. Так переїхали ми пару сіл, аж задержалися в Ольхівці, де я стрінув частини нашої II бригади та її Команду. Тут склав звіт із виконання даного мені наказу. Отаман Лесняк і сот. Купчанко подякували і так я з десятником і своїми стрільцями опинився знову в своїй сотні при курені бл. п. пор. Івана Онишкевича.

Павло Бабець

У ЧЕХО-СЛОВАЦЬКОМУ КОРПУСІ*)

Я народився на Закарпатті і в 1935 р. вступив до реальної гімназії в Хусті, де я також став членом молодечої організації "Пласт". У бурхливі роки 1938-39, коли закарпатська вітка українського народу ставала до самостійного життя, середньо-шкільна молодь горнулася в ряди оборонців свого краю і в січні 1939 р. я вступив до молоді "Карпатської Січі". В березні 1939 р. ми, молодь Карпатської України, взяли активну участь зі зброєю в руках проти мадярських наїзників. Сили були надто нерівні і в короткому часі мадяри жорстоко зліквідували державність Карпатської України та повели жорстоку політику переслідування українського національного руху. Вже в 1940 р. вони позвільнювали з урядів та виключили зі шкіл усіх, кого вважали своїми ворогами.

В цей час західньо-українські землі, які безпосередньо межували з територією Карпатської України, знаходилися вже в складі Української Радянської Соціалістичної Республіки, яка мала бути державою українського народу. Мадярські переслідування доводили до розпачі свідомих українців і багато з них, не знаючи дійсного стану на північ від Карпат, сподівалися, що там хоч і комуністична, але всеж таки українська влада, яка зрозуміє незavidне становище недавніх борців за українську державу на Закарпатті. У висліді цього більш активні українці, головню молодь, почали втікати із Закарпаття до Галичини, яких разом назбиралося біля 80,000 осіб. Вони переходили кордон переважно в околиці Ясіня, Рахова-Богдану, Синьовирська Поляна та Воловець у Карпатах.

Але усіх нас українських втікачів з Мадярщини виловили советські пограничні війська та передали в руки НКВД, яке нас потрактувало як шпигунів і тому допитували нас днями і ночами. Коли ми в голоді перебували в в'язницях НКВД в

*) Автор спомину виготовляє книжку до друку під наг. "Смерть не страшна".

Ворохті, Надвірній, Станиславові та у Львові, не обійшлося без побоїв. Нам усім енкаведисти закидали, що ми шпигуни, диверсанти або взагалі скриті вороги Советського Союзу. Їх соціалістична “мораль” дозволяла їм нас побивати, катувати, вбивати або в кращому випадку вислати на Сибір, що й врешті сталося з нами.

Вивезли нас до концентраційного табору в Старобільську, Луганської області. Ніякого, очевидно, суду над нами не було, бо нас українців Закарпаття, які шукали волі в Радянській Україні, що мала б бути державою українського народу, Москва засудила заочно, присуджуючи кожному з нас від трьох до сім років. В Старобільську нас тільки приводили сотнями в велику кімнату, щоби відчитати, скільки років кому присуджено та подали напрям нашого заслання: Воркута або Кулгучев-Вайгач над берегами Північного моря.

Московське “правосуддя”, з огляду на те, що я був тоді ще малолітнім (у 1941 р. було мені 16 років) присудило мені “тільки”... три роки “трудової колонії” в Карело-Фінській ССР, у місцевості Надвойцев на північ від Петрозаводська. Цей табір був оточений з трьох боків малими озерами, які сполучає Біломорський канал, що його копали в'язні в 1930-36 роках. Тут згинувло тоді біля чверть мільйона людей від голоду і цинги. Молодь, яка перебувала у цьому таборі, працювала від шостої години ранку до другої по обіді на лісопильному заводі. Від третьої години до сьомої перебувала у школі, у таборівій десятирічці.

У цьому таборі ми не мали навіть часу добре розглянутися та побачити, як тече вода в Біломорському каналі, з якого одна з застав (шлюз) була таки близько нашого табору, коли почалася німецько-советська війна. В околиці каналу почали налітати німецькі та фінляндські літаки, намагаючись знищити шлюзу. Зараз же після першого бомбардування НКВД поспішно зібрало нас усіх молодих, що їх там знаходилося кілька соток і пішком погнали нас на схід у сторону гір Уралу й далше уральським хребтом до Верхатурської Трудової Колонії (ВТК), яка знаходилася біля міста Свердловська. Там режим був подібний як і в таборі Надвойцев, але в 1942 р. там почався великий голод, від якого померло багато наших хлопців, частина із нас захворіла на сухоти. Я сам захворів на запалення легенів, але на щастя вже з кінцем того ж самого 1942 р. мене

перевели до табору біля міста Бузулук, на схід від Куйбишева, в РСФСР, де розпочалося формування Чехо-словацького корпусу.

Чесько-словацькі військові частини почали формуватисядесь в половині 1942 р. зараз після того, як екзильний уряд Чехо-Словаччини з осідком у Лондоні договорився з Москвою у справі спільної боротьби з Німеччиною. Командиром чехо-словацької частини став тоді 47-ми річний підполковник Людвік Свобода. Формажія спочатку начислювала 1,200 вояків і називалася “Перший самостійний чехо-словацький прапор в СССР”. Половина вояків у цій першій військовій формажії — це були українці, яких НКВД звільняло з концентраційних таборів і справляло до чехо-словацького легіону.

Спочатку старшинами були тільки ті, які мали старшинські ранги ще в передвоєнній Чехо-Словаччині, як Костович, Савинець, Мондич та Гриб (майор, поручник і два останні — підпоручники) та кілька десятників підстаршин. Молодих хлопців брали до московських спеціалізованих військових шкіл (танкових, артилерійських, повітряних, саперних, піхотних та мото-парадесантних). Окремі військові школи для чехо-словацьких старшин всякого роду зброї були в Бузулуку, де навчання відбувалося в чеській мові. Старшинські школи закінчили нас 20 українців першими. Такі школи були пізніше в Новохоперську на Вороніжчині, Садагурі на Буковині та перед закінченням війни в Попраді на Словаччині. Пізніше в цілому корпусі більшість старшин були українці, бо й самий корпус складався на 85% з українців. Вийшовши з старшинських шкіл, вони відповідно авансували і вже перед закінченням війни молоді старшини доходили до ступнів майорів та підполковників. Вони командували сотнями, прапорами (чотири сотні) або й полком. Підполк. Костович командував артилерією. Озброєння було советське, умундуровання англійського війська, харчі... американські.

Перше бойове хрещення наш “Перший прапор” одержав на Харківщині (Соколово, Артїховка, Миргород). Заки формажія розвинулася в Першу бригаду, фронт пересунувся даліше на захід і ми зводили бої на Київщині (Київ, Васильків, Біла Церква, Руда, Жашків) і на Волині (Рівно, Дубно, Луцьк), вже силами I. корпусу в Галичині (Львів, Станиславів, Дрогобич, Стецева, Поточиська), на Буковині (Чернівці, Садигура)

і врешті вже як корпус (без нумерації в понятті всіх чехословацьких частин) в околицях Перемишля, Дуклі, Ясло, Пряшів через цілу Словаччину в напрямі на “злату” Прагу.

Ідучи так від боїв до боїв, уживали ми командної чеської мови, але пісні співали таки українські. Газети читали чеські та українські, з яких тепер пригадую собі “Наше військо”, “Напрямок Прага” та “Вістки з фронту та цілого світу”. З населенням України ми були в постійнім зв’язку, бо наші частини квартирували і по містах і по селах. Українське населення нас любило, ми їм помагали харчами, спільна в нас була мова; вороги населення — москалі та німці — були і нашими ворогами. Часто нам говорили, що ще дочекаємося тієї радісної хвилини, як вулицями Києва маршувати будуть наші, українські війська. Плакали, як ми відходили, бо знали, що на наше місце прийдуть москалі. Найбільше боялися їх жінки; чоловіки втікали до лісів, щоб їх силою не забирали до війська й звідтам прямо на фронт.

Переважно всіх українців НКВД називало зрадниками Советського Союзу. З тих українців, що служили в советському війську і говорили рідною, українською мовою, москалі насміхалися, називали їх “хахлами”, знов же всіх не-москвинів з Кавказу називали “нацменами”. Українське населення мусіло мовчки виконувати накази москалів. Коли хтось противився їхній брудній лайці чи поведінці, йому відразу причіпляли ярлик “фашиста”, або називали бандитом УПА і такий мав щастя, коли його москаль безкарно не застрілив на місці.

У місті Василькові публічно повісили трьох вояків УПА, щоб тим застрашити місцеве населення. В Києві населення розповідало нам про звірства москалів та злочини НКВД перед приходом німців. НКВД розстріляло тоді багато людей за те тільки, що вони не хотіли відступати разом з советською армією.

Перебуваючи на українських теренах, стрінулися ми також з Українською Повстанською Армією. Перші зв’язки з УПА ми нав’язали в околиці Рівного на Волині. Звичайно зв’язки налашдували дівчата, але теж і хлопці, переодягнуті в мундури советських вояків. Ряди корпусу поповнили волинські чехи, яких родини ми відвідували (в районі Здолбунова, Боратин, Луцьк); там одверто говорили, що всі села є властиво під зарядом УПА. Як ми пізніше самі переконувалися, не тільки

Волинь, але й Львівщина, Станиславівщина, Карпати — це все було під владою УПА.

Відносини між нами й УПА були потаємно дружні. Для УПА ми передавали все, що могли і чого вони потребували. В околиці Луцька УПА потребувало ліків та мап і це все ми їм дали в селі Шклин і Сеневи́чівці. На Станиславівщині потребували знати, коли прийдуть карні відділи НКВД виловлювати до війська, зокрема потребували “путьовки” з печаткою, яких ми мали подостатком. Потребували компасів, мап і ліків. Все це дістали від нас в с. Стецева і Поточиськах. В околиці Перемишля потребували димових ракет, мін, ракетниць і знову мап, ліків та компасів. Все це вони дістали від нас за виїмком мін. Від нас дістали інструкції про укладання мін і пізніше УПА мало вже більше мін, як ми в чехо-словацькій армії.

В вересні 1944 р. зайшла помилка і відділ УПА силою відобрав нашим хлопцям 76 мм протитанкові гармати та легкі міномети, які вже одначе на другий день ранком нам звернули. Але це викликало підозріння в москалів і вони до наших частин вислали сотню своїх інструкторів, яких приділено до всіх наших фронтових і тилкових частин. В цей час ми вже прямували на Дуклю і далі на Пряшівщину.

На Закарпатті були боївки УПА з місцевих людей та тих, що під натиском москалів утікали на ту сторону Карпат, особливо з околиці Станиславова. Осередком тих боївок був Рахів, Бичків та Кобилецька Поляна. Саме Закарпаття не мало своєї кадри, бо майже всі свідомі українці були змушені відійти в часі, або після окупації Закарпаття Мадярищиною, москалі, прийшовши в Карпатську Україну осінню 1944 р., дуже слідкували за національним рухом і переслідували його, що врешті doprowadило до ліквідації греко-католицької Церкви та монастирів. Священиків, що не хотіли переходити на московське православ'я, судили як зрадників і саджали в тюрми, або висилали на заслання в далекі сибірські тайги.

Перебуваючи в Чехо-словацькому корпусі на теренах Західної України, советська військова влада нас інформувала про існування української дивізії “Галичина”. Але вперше про неї вони заговорили щойно після боїв під Бродами, де Дивізія понесла поважні втрати. Тоді москалі трубили по всіх фронтових відділах, що біля Бродів зліквідовано українську дивізію так, як зліквідовано армію ген. Павлюса під Сталінградом.

В березні 1945 р. корпус зупинився на Словаччині в околиці Св. Мартіна, Вруток, Жіліни, Чадци та Раєця. Коли населення довідалося, що ми українці, розповідали нам, що недавно ще там квартирувала Українська Дивізія, що хлопці гарно співали, з людьми добре обходилися та що боронили їх перед московськими червоними партизанами, які часто нападали на села та відбирали бідному населенню харчі або й останню забирали корову, яка кормила молоком дітей. Здається, що найбільше згадували дівчата і найбільше жаліли, що хлопці мусли відходити.

Чехо-словацька армія вислала на поміч словацьким партизанам десантну бригаду, але згідно за словами командира цієї бригади, генерала Пржікрила, бригада не добре приземлилася в околиці Три Дуби і кількох вояків там згинulo. Коли остаточно десант прибuв до Банської Бистриці, то властиво повстання, організоване Москвою, фактично було вже зліквідоване. Самий командир бригади мусів, замішавшись між звичайних партизанів, утікати майже босий. Опісля пригадував собі, що до нього якийсь вояк уже був наставив кріс, але генерал ще мав змогу крикнути, щоб не стріляти. Вояк не стрілив, а за цей час генерал босими ногами таки втік снігами. Пригадував собі генерал також, що той вояк мав на рукаві макету льва. З того часу генерал постійно випивав на здоров'я того вояка, що його не застрілив, та грів переморожені ноги.

Після приходу до Праги корпус розвинувся в "Першу Чехо-словацьку армію", а її частини порозділювано по всіх містах Чехії, Моравії, Шлеська та Словаччини. Я спочатку був тоді старшиною злучених штабів, потім командував "парадною сотнею" міста Праги, коли туди приїжджали такі визначні військові особистості, як ген. Айзенгавер, ген. Патон, маршал Монтгомері, маршал Йосип Броз-Тіто, ген. Де Голь і врешті московські маршали Коньєв, Рокосовський і Малиновський.

Літом 1946 р. я відбув першу службову поїздку до Німеччини як командант чехо-словацького військового ешалону, який відповідав за перевіз речей УНРРА із Франції та Західньої Німеччини. Тоді я відвідав табір українських біженців в Ашафенбурзі "Ля Гарде", де командантом табору був Михайло Торбач. В цьому ж таки таборі я стрінув свого товариша із гімназійної лавки Юрка Грицюка та професорку української мови Балицьку, яка вчила мене української мови в гімназії в Хусті.

В 1946 р. я демобілізувався і записався на студії в Карловому університеті в Празі і так зрештою зробила більшість українців, які походили також із Західної України: Галичини й Буковини. В нашому корпусі було ще й около сотні “росіян” з-за Уралу, які в дійсності були дітьми вивезених українських родин. Деякі з них пристали до нас українців, а інші зістали “ні рибою ні раком”, ще інші подавали себе таки за москалів. Пізніше дехто із українців повернувся на Закарпаття, дехто таки утік до Західної Німеччини. Українці, які осталися у війську, тепер уже є професійними старшинами у різних рангах, підполковники, полковники, навіть генерали.

Багато з нас ще в рр. 1947-49 співпрацювало з УПА чи то посередньо чи безпосередньо таки на терені Чехо-Словаччини. Про це остаточно довідалася розвідка і в 1949 р. у Празі арештовано та засуджено групу 42 осіб за співпрацю з УПА між ними і мене. На судовому процесі мене засуджено на кару смерти, Богдана Ковалика на доживоття, священика Павла Гучка на 15 років і т. п. Але доля виявилась ласкавішою до мене, чим чеський комуністичний суд і вирок смерти не було виконано. Мій час ще був не прийшов.

КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА

« БУДУЧНІСТЬ »

140 Бетирст Ст., Торонто, Онтаріо

Тел.: 366-9863 або 366-4547

● Приймаємо особисто й поштою ощадності та проводимо чеківі обороти. ● Уділяємо мортгеджові та особисті позички на догідні сплати. ● Видаємо «моні ордери» і «травел чеки» Американ Експрес.

УША СОБКО — ФАЙНИЙ ХЛОП

Наказ Уша Собка мусів завжди пройти через три різні фази, щоб дехто його вкінці виконав. Так воно було навіть у найменших дрібницях. Перша фаза — падав наказ. Ми, здавалося, нічого не гули. Друга фаза — Уша Собко повторив наказ кілька разів. Ми погинали розуміти. Якогось дідька золотвік хозе!.. Вмить наступала третя фаза — дуло його пістолі було тобі перед носом!.. Усі на ногах. Наказ виконується. В перших днях мій товариш Грезух це мені докладно пояснив. На позатку, казав він, старий, як тато... Потім колега і поговорити з ним можна. На кінець собазий син. Я скоро переконався, що так воно справді було.

Коли Уша Собко мав службу, для мене це була забава. Я слідкував за кожною фазою. Спимо у великій залі на підлозі. Без сінників, лише на коці. Хог твердо, все таки спиться. Нагло гуги назовні свисток. Фій... Фій... Фій... Хто лише гує, знає, що це Уша Собко йде нас будити. Вже гуги його кроки по сходах. Дальше свисток і вкінці сам голос Уша.

— Алес равстретен!.. На збірку всьо! Всьо, що жиє! Ще раз кажу, всьо, що жиє!..

А ми лежимо, а щоб хтось і ворузнувся!.. Уша вже в кімнаті. Швидко обійшов довкруги, ми наге побиті, лежимо потід стінами. Наступає друга фаза. Він зупиняється перед кожним і свище йому до вуха...

— Я кажу — равстретен!.. То знажить на збірку всьо!.. Що жиє. Дехто підвівся і... сів. Хтось преспокійно закуриє. Свисток Уша стає нервовий. То скаля вище, то скаля нижче.

— Всьо на збірку!.. То знажить равстретен!.. Вийтєсь Бога, хлопці!..

Ефект ніякий. Кожний дивиться на Уша Собка, як на якогось інтруза. Вмить приходить третя фаза... В руці Уша Собка пістоля!.. Відбезпегив і до першого.

— То шляк би тебе ясний трафив!.. Чи я твій дурень?! Застрілю на місці!..

Хлопців, наже б воскресив. Усі на ногах. Метушня. Готові на збірку. Лише тут і там хтось негодує. Мова пістолі недово-зназна. Уша свище дальше, але тим разом тріумфально. Ми за ним, як ті діти.

Оскільки я пригадую, так було завжди. Без підстоли, кажи забудь. Я не раз думав... Чи справді Уша Собко такий бойовий? Чи справді він застрілив би? Що було б, як би хлопці все одно лежали, не слухали?.. Це мене інтригувало. Питав колегів і казали мені те саме, що Грезух. Ти не знаєш старого... Він добрий, але може бути с... сином. Він виглядав бойово, хог п'ятдесятка була йому на плегах. Був в австрійському війську і з першою дивізією під Бродами був... Коли я більше з ним познайомився, я його запитав:

— Чи ви напrawdę застрілили б за не виконання наказу?

— Присяй Богу, Музигка, що застрілив би. Ти ще мене не знаєш. Не виконав хлоп бєфєлю, трупом паде, як книжка тише...

Хотілося вірити і не хотілося. Все ж таки кожний день доказував, що так.

Ми дуже часто йшли на варту біля батальйону. Уша Собко був командантом, а його заступником. Моє завдання було зробити розклад варт: — хто, куди і в котрій годині. Звизгаєно по́гиналося негодуванням зі сторони деяких, а то і сваркою. Уша витягав пістоль, все затихало і по́гиналася наша служба. Без пістолі ніколи не обійшлося. Тоді звизгаєно він мене залишав. Я знав куди він ішов. Мав якусь знайому вдовизку...

Одного разу над ранком заалярмував мене стрілець Климків. Уша Собка ще не було з його ніжно́ї «виправи»... Климків наглив. Поважна справа. Він щойно повернувся з варті і хотів вступити до лазнижки та господиня дому, де містився наш вартовий льокаль, сказала йому «фєрботен»... У гому справа? Я негайно пішов розвідати. А Климків наглив... Йому було ніяк гекати!.. Господиня стояла перед лазнижкою, крім цього на дверях картка: «Тим, які не вміють вживати цього місця, вступ заборонений»...

Ось вам і проблема. Хог клиз Уша Собка, щоб скоро витягав пістоль до господині... Климків ступав з ноги на ногу. Я переговорював. Ми можемо вживати, казала вона, однак хто це зробив, мусить «завбер махєн»... Що зробив? Пробагте,

хтось залишив по собі слід на дошці... Климкові в очах горніло. Господиня ні на крок. Перше «завбер махен». Я порадив йому, щоб кудись інде шукав розради. Але куди? То було місто і кукурудзи не знайдеш ніде... А що далі? Я рішив загекати на Уша Собка. Він командант варту.

Він з'явився і мені легше стало. Господиня все одно стояла на сторожі. Я зголосив, як звелено за військовим звичаєм. Я в шоломі, він в шоломі, я на струнко, він на струнко!..

— Музикка, біда... То скандал!.. Що подумают про нас ті австрійці? У першій війні ми мали таку добру опінію...

Заки я міг щось сказати, Уша на весь голос заверещав:

— Хлопці алярм!... Алярм! Все встає... Все, що жие! Авфштеген! Тим разом пістоля була в руках таки від позатку.

Хлопці, сердеги, що вночі вартували, зірвалися з марів. Шолом на голові, гранати за пасом і кріс у руках!.. Кожний дещо схвильований, може й переляканий. Алярм, панове, не жарти. Це слово страшне! Група стояла на струнко перед Уша і гекала на наказ. Кожний, як згодом я довідався, думав різне... Може англійські парашутисти, може большевики провалилися... Різне.

Уша Собко з підстолею в руках стояв перед нами грізний, наге перед наступом.

— Хлопці! — гукнув він. — Котрий песький син напаскудив на дошку?!

— А най мене ясний шляк трафит з таким алярмом! — обізвався стрілець Грицюк... — То ви нас, тату, гезез таку дурнижку збудили?

Уша був грізний. Йому не було до жартів.

— Грицюк, замкнися! Кажу, ти наробив на дошку?

— Ні, пане Уша...

— Кубик?

— Ні, пане Уша...

— Зозуляк?

— Та гим, пане Уша?..

Уша був лютий. Він пильно глянув на кожного ще раз.

— Я також ні!.. Музикка ні! Який дідько тоді?

Я пригадав Уша, що господиня настоювала... «Завбер махен зофорт», інакше вона готова і до самого Фрайтага піти... Уша знав своє діло.

— Горбусяк! Бери ведро і йди гистити.

— А гому я? Хай іде той, хто намазався на дошку!

— Зозуляк, іди ти...

— Як Горбусяк не йде, то гому я?..

— Іжик!... Бери ведро й бігом!

— А ви думаєте, що я фрасер!..

Я знав, що прийде тепер криза. І так сталося. Дуло пістолі Уша Собка торкнулося гола Іжика.

— Ти, Іжик, підеш витерти..., або тебе ясний грім спезе!

Це не були жарти. Старий погερвонів, але Іжик ані моргнув. Стояв на струнко.

— Стріляйте, пане Уша, я не піду!..

Я вже хотів сам просити Іжика, щоб не жартував... Собка це заскожило. Мовляв, стріляйте... Він не піде.

— Гм... То ти, Іжик, такий герой? За глупе «г» хозеш трупом упасти? Не будь фіфраком! На, маєш два папіроси, один на тепер, а другий на потім... Іди гистити.

Хвилина мовзанки. Пістоля Уша з гола пішла на груди Іжика...

— Якщо дасьте папіроси, то піду...

Ми всі легко відіхнули. Пістоля опинилося в кобурі. Хлопці полізли на мари, шлякуючи при тому і згадуючи предків невідомого «злогинця»... Уша поругив мені, щоб згодом перевірів операцію Іжика. А він? Зразу закурих і назе б медалью йому пригетили!.. Пішов за ведром і ще якусь пісню погав співати...

Ой пусти ми моя мати,
пусти ми по воду...

Незабаром усе було в порядку. Іжик припалив другу папіроску і задоволено сів біля мене.

— Ти не боявся, кажу йсму, що старий міг був тебе застрілити?

— Не грай варята! — Іжик щиро засміявся. — Уша Собко файний хлоп!

**
*

Проф. д-р Яків Зозуля

ПРО САНІТАРНО-МЕДИЧНУ СЛУЖБУ В УНР

В журналі “Вісті Комбатанта” ч. I за 1972 р. появилася стаття Вол. Трембіцького: “Основи санітарно-медичної служби УНР”.

Тема дуже фахова і можна було б подумати, що її автор є відомим українській громаді фахівцем і авторитетом у цій галузі. На жаль, він не був українським вояком, а тим більше медиком. Він, як відомо, є професором економіки і не може об’єктивно говорити про військову медицину, яка була під московським режимом в Україні.

Йому, мабуть, не відомо, що перед першою світовою війною не існувало міністерство здоров’я ні в Росії, ні в Австро-Угорщині. Правда, в Австро-Угорщині тільки в 1918 р. був призначений на міністра здоров’я український лікар, проф. Іван Горбачевський. Але те призначення не мало вже особливого значення, бо слідом за цим Австро-Угорщина перестала існувати. Медично-санітарна служба тоді полагоджувалася в Росії й Австро-Угорщині, як військова справа, міністром військових справ, або, як цивільна медицина, міністерством внутрішніх справ.

Проф. Трембіцький видно не знає й того, що колишнє фахове звання “фельдшер” було в Росії на початку революції 1917 р. заборонене Тимчасовим Урядом, як образливе для багатьох медиків (воно було взяте з німецької мови) й заступлене званням “лікарський помічник”.

Також усі військові ранги й титули були скасовані.

Саме брак фахового знання привела п. Трембіцького до ширення сумнівних тверджень, як напр., інформації пані Совачевої, вдови по давно померлому лікареві, про те, що тоді “шпитальна служба була в повному занепаді чи краще безладі” (стор. 32). Є там ще багато інших тверджень, які кривдять, як уже померлих людей, так і цілу добу Українських Визвольних Змагань. Зокрема, це стосується до відомого й заслуженого українського хірурга д-ра Мортирія Галина, якому поставлено

обвинувачення у тому, що він відмовився прийняти призначення від Української Центральної Ради на становище Командуючого військово-санітарною Управою в Україні, подаючи за причину те, що “українці ще не здатні успішно перевести таке діло” (стор. 30).

Такого становища тоді взагалі не існувало. Центральна Рада в той час нікого не звільняла з посад, але тільки брала під свій догляд деякі військові установи, якими керували особи неукраїнського походження. В конкретному випадку ходило про окружного військового санітарного інспектора, генерала, московського походження. До нього намічалось вислати д-ра М. Галина, як українського комісаря. Він, однак, того посту не прийняв, подавши дуже слушну причину: йому бракувало пів року активної військової служби до набуття права на пенсію. Центральна Рада прийняла його пенсійний аргумент до відома, як важливу перешкоду до намічуваного призначення, з якого виникав ризик для військового службовця у випадку невдачі української революції проти Росії. Д-р М. Галин був серед українців визначною особою, лікарем хірургом, в ранзі майже генерала (рос. “статский советник”), науковець, бо тоді написав і видав “Українсько-російський медичний словник” (цю назву подаю з пам’яті), говорив завжди українською мовою і користався безсумнівним лікарським авторитетом.

З цього виникала пекуча потреба знайти кандидата на його місце. В умовах війни з Москвою не було багато можливостей до вибору. Центральна Рада вирішила це питання призначенням на такого заступника свого члена Якова Зозулю. Не становище лікарського помічника (фельдшера), як думає п. Трембіцький, було рішальною причиною для того призначення, що ніби дратувало лікарів, але активна військова кар’єра, яка вже тривала від 1911 р., і становище члена українського революційного парламенту.

Цими днями, певно після прочитання статті п. В. Трембіцького, звернувся до мене один молодий американський інженер з таким запитом: “Я свідомий українець і читаю українську літературу. Знаю, що три роки існувала Українська Держава, але Ви її завалили. Скажіть, що Ви тоді робили?”

Цей інженер має не більше 26 років, був народжений в Польщі, а вивчений уже в Америці. Він є типовим представником української молоді. Його не цікавило питання, хто й

коли творив українську державу, але його цікавило тільки питання: чому нема нашої держави і хто її завалив?

Цей запит є одним з мотивів до написання цього листа, бо треба спинити ширення баламучтва.

Молодь нічого не знає про те, що Московщина далі знаходиться в стані війни з Україною. Вона від грудня місяця 1917 року, отже протягом 55 років, намагається знищити Україну. Московське військо з того часу три рази перемагало нашу оборону і встановляло свою окупацію України, аж поки не завело советської влади, спочатку в Харкові, а пізніше (і тепер) в Києві. Україна через війну з Московщиною не мала часу, щоб свої сили й засоби ужити на розбудову своєї держави. Московщина є на наших землях звичайним окупантом. Отож, не українці, але московські окупанти перошкоджають українцям мати свою державу.

Порушена проф. Трембіцьким справа санітарно-медичної служби в Україні мала місце ще перед тим, як Українська Центральна Рада проголосила 4-им універсалом самостійність і незалежність України з 22 січня 1918 року. Це було ще за московської влади в Україні, коли українські люди були тільки виконавцями чужої волі. У своїй праці: "Кінець російської влади в Україні" я описав події, які саме тоді відбувалися. Большевики зробили тоді в Петрограді державний переворот проти Тимчасового Уряду. Було це, як відомо, 25 жовтня (7 листопада) 1917 р. Центральна Рада відмовилася той переворот признати. Натомість вона закликала московське військо, яке стояло на українській території, признати над собою зверхність Центральної Ради, як верховної влади в Україні. У відповідь на це звернення Ставка південно-західного фронту визнала Уряд України — Генеральний Секретаріат — верховною владою в Україні. Протягом кількох днів Центральна Рада ухвалила свій 3-ий Універсал з 7/20 листопада 1917 р., яким законним шляхом оформила українську державність, як Українську Народню Республіку, яка одначе не поривала свого зв'язку з московською державою.

Це оформлення проходило доволі тяжко. Московські люди всюди намагалися той державний розвиток України саботувати. Навіть в столиці України в Києві, штаб військової округи не бажав признати вимог Центральної Ради й арештував перших її уповноважених, висланих до деяких військових

установ з контрольними функціями. Тільки одному з них, а саме підписаному Я. Зозулі пощастило оминати арештування. Він добровільно залишив призначене для нього контрольне місце при окружному військово-санітарному інспекторі в Києві на Банковій вулиці й повернувся до будинку Центральної Ради. Тут Президія Центральної Ради наказала йому самому стати окружним санітарно-військовим інспектором, а не його контролером. Секретаріат Ради приділив для його урядування одно крило будинку, дав телефони й обслугову. Можливо, що не пройшло ні одної години, як пішли телефонічні накази до шпиталів про стан військового поготівля.

Проф. Трембіцький представляє справу з відходом Зозулі з Банкової вулиці, як вимушення москалів над українським уповноваженим та їх нехоть підпорядкуватися новому начальникові, який своїм званням фельдшера не знаходив поваги у лікарів (стор. 30).

Фактично справа мала інший характер. Поява Зозулі у Військово-Санітарному Управлінні була прийнята всіма підлеглими службовцями (коло 50 осіб) майже з ентузіазмом. Як лікарі, так і лікарські помічники та писарі були раді мати за комісаря свого приятеля, якого знали вже коло десятка років. Лише окружний військово-санітарний інспектор і його прибічна рада (3-5 осіб), не заперечуючи своєї охоти до співпраці, мали сумнів, чи Центральна Рада має право призначувати своїх уповноважених до військових установ? Начальник, генерал-лікар, висловлюючи такий сумнів, натякнув на те, що це може бути військовим бунтом. Тому він просив дати йому ще нагоду телефонічно порозумітися з командуючим військами округи, який був для нього прямим військовим начальником. Не заперечуючи висловленого бажання генерала, для Зозулі було ясно, що скоро прийде наказ про його арештування. Але він випередив це в той спосіб, що сам добровільно відійшов з окружного військово-санітарного управління до будинку Центральної Ради.

Довідавшись про цю подію, генерал, москаль з походження, перестав противитись українській контролі і дав від себе підлеглим особам і установам телефонічне розпорядження визнати цю зміну.

В міжчасі Центральна Рада досягла признання своєї зверхности штабом (ставкою) південно-західнього фронту, яко-

му підлягав також командувач київської військової округи. Українські уповноважені (комісарі), що їх той командувач арештував був, негайно були звільнені з арешту й приступили до виконання своїх контрольних функцій.

Одначе Зозуля не повернувся до окружного військово-санітарного управління; він просив Центральну Раду звільнити його з того посту з причини колізії, яка наступила тому, що він займав уже відповідальний пост Секретаря Всеукраїнської Ради Військових Депутатів, що була військовим сектором Центральної Ради, в складі коло 150 членів.

Центральна Рада вирішила справу в той спосіб, що знайшла й призначила для Зозулі заступника в окружному військово-санітарному управлінні, заурядлікаря Іскру. Тут не було вже спішности. Заурядлікар Іскра виконував свою службу в окружному військово-санітарному управлінні, мабуть, до моменту окупації Києва совєтською армією. Проголошення самостійности України, яке наступило 22 січня 1918 р., не припинило наступу большевиків й не спинило війни, яку вони розпочали 3/17 грудня 1917 р. надсилкою радіо-телеграми большевицького верховного головнокомандуючого прапорщика Криленка. Совєтські війська розпочали війну наступом на Харків, який окупували вже 26 грудня (н. с.), слідом за тим Полтаву і Катеринослави.

Від 2 грудня 1917 р. розпочалися мирові переговори з Німеччиною. Україна також включилася в ті переговори. Одначе большевики продовжували свій наступ проти України й захоплювали українські землі.

З моментом приходу до Києва московських большевиків всі українські установи припинили свою діяльність. Центральна Рада, Український Уряд і військові частини вийшли з Києва 27 січня 1918 р., відступаючи в напрямі Житомира на Волинь і далі до фронтової лінії з першої світової війни. Вона лежала недалеко стації Сарни і Маневичі.

В Україні була військова окупація. Вона на цей раз була короткою, всього 20 днів, рахуючи з 27 січня, коли був захоплений Київ, до 1-го березня 1918 р., коли українська армія повернулася до Києва. (В цьому часі була зміна юліянського календаря на григоріянський. Тому місяць лютий мав всього 15 днів, а 16-е лютого було законом проголошене за 1-е березня 1918 р.).

Українська делегація в Бересті-Литовському старалася про найскорше закінчення світової війни й рівночасно дбала про звільнення з полону українців, які очікували на поворот додому. Українська влада сподівалася, що вони допоможуть вигнати з України большевиків.

Українська територія сягала тоді на заході до Збруча та Случі, за якими стояли армії Німеччини та Австро-Угорщини.

Центральна Рада і Уряд доїхали залізницею до стації Сарни, де й підготовлявся протинаступ української армії.

На стацію Маневичі прибув з Берестя-Литовського міністер В. Голубович, який був головою нашої мирової делегації, і він поінформував, що німці рішили відновити війну з Москвою і мали розпочати свій наступ на большевиків саме на волинському відтинку.

В той час українська влада призначила заступника військового міністра Олександра Жуківського головнокомандуючим української армії. Він цю армію тут же почав творити з військовиків, які знайшлися в Сарнах і околиці та переводити мобілізацію молодих людей на селах. З цього моменту почала відновлюватися Українська Армія; з нею також українська влада, центральна і місцева.

У Сарнах Жуківський зустрів члена Центральної Ради Я. Зозулю і призначив його керівником медичної частини армії з правом мобілізації медичного персоналу. Ніякого спеціального титулу й ранги для нього не було визначено. Уважалося, що все це непотрібне.

На підставі цього призначення Я. Зозуля зформував санітарний потяг, запросивши до нього залізничників, які зібрали покинуті московськими вояками вагони й обладнання санітарних потягів. В покинутих москалями санітарних потягах знайшлися шпитальні ліжка, операційні інструменти і ліки. Зозуля знайшов і призначив на коменданта потягу члена Центральної Ради поруч. Атанасія Ліхнякевича. Однак бракувало медичного персоналу. Залізничники поінформували його, що в містечку Сарни діє медичний лікарський пункт (шпиталик), належний до волинського земства. Зозуля негайно пішов зі стації до недалекого містечка і там розшукав той шпиталик. Знайшов у ньому лікарського помічника на ім'я Сорока, і лі-

карку, жидівку з якогось швейцарського університету, але без нострифікації диплому в Росії. Зозуля тут же написав і вручив їм обом мобілізаційні накази. Лікарка була призначена головним лікарем санітарного потягу, а фельдшер, тепер лікарський помічник, його заступником, старшим лікарським помічником потягу та рівночасно і аптекарем.

Всі троє прийшли на стацію і Зозуля представив комендантові його нових службовців — головного лікаря і його заступника.

Комендант у міжчасі знайшов охотників на санітарів, найняв обслугу з селян й зорганізував кухню. Ці заходи коменданта Зозуля схвалив, як керівник медичної частини армії.

По закінченні організації потягу Зозуля склав звіт Жуковському, а цей дав наказ вирушити на фронт, який був коло стації Олевськ (на залізничній лінії між Сарнами і Коростенем).

Ніхто ніяких грошей не одержував і не вимагав. Потяг їхав слідом за Армією до Києва, де він був прийнятий військовим міністерством на обрахунок, а персонал одержав належну платню, від дня поступлення до служби. Всі формальності в Києві були поладжені за пару днів. Потяг вирушив слідом за українським військом, яке вже перейшло Дніпро, на чолі з комендантом Ліхнякевичем і головним лікарем, жінкою-жидівкою. Її дівоче ім'я й прізвище відомі для історії, але дотепер не оголошувалося в пресі з огляду на родинні зв'язки в Україні.

Ні мені, ні українському головнокомандуючому нічого не було відомо про якесь формування київської санітарної управи, яку мав би очолювати д-р Совачов, про що пише проф. Трембіцький. Можливо, що це було під владою большевиків, або під час утечі їх з Києва під натиском української армії.

П. С.

Д-р проф. В. Трембіцький робить мені закид у тому, що я у вище згадуваній праці “не подав прізвищ можливих фахівців, які могли б у той час перебрати управління санітарно-медичними справами в Україні” (стор. 30). Цей закид міг би здаватися слухним, коли б справді треба було ставити українців до керування тим управлінням. Але ж такого ставлення не було. Крім цього не треба забувати, що в московській армії всі вояки стояли під загрозою військового суду “за бунт у війську”. Вся влада в Україні до цього часу була в руках Москви. Згадка

про таких людей, якщо вони ще живуть, могла би бути небезпечною.

Минуло вже багато років від того часу. Тай я сам уже віддавна перестав бути медиком. Обставини зробили з мене правника, хоч дехто ще згадує про мене за старим фахом. За той час деякі з моїх співробітників з санітарного потягу проявили себе, як справжні герої.

Зголосився до мене, уже на еміграції, також лікар санітарного потягу, якого проф. Трембіцький назвав словами: "невідомий нам досі київський лікар жидівської національності" (стор. 32-33). Це була лікарка, яка знайшла мене в Празі у Чехословаччині в 1928 чи 1929 році після закінчення правничого факультету. Тоді вона була вже в Палестині під британською зверхністю. Звідти вона запросила до себе мого товариша дитинства, українського старшину, з яким пізніше одружилася. По 25 роках свого побуту в Палестині-Ізраїлі він помер і там був похований. Не знаю, чи його дружина, лікарка тепер ще живе. Від 1957 року я вже не маю з нею зв'язку.

Комендант того потягу Ліхнякевич опинився був у Аргентині, як учитель і співак. Перед кількома роками він переїхав до одної з держав Середньої Америки і були неперевірені вістки, що він там помер.

2 травня 1972 р.

Яків Зозуля

~~~~~

УВАГА! УЧАСНИКИ ПЕРШОГО ЗИМОВОГО ПОХОДУ! УВАГА!

П о в і д о м л е н н я

Повідомляємо учасників Першого Зимового Походу Армії УНР, що надіслані матеріяли до "Альманаха Першого Зимового Походу з приводу його 50-річчя" вже оформлено і зредаговано та передано до друку.

Дальші повідомлення про стан цієї справу будуть проголошувані своєчасно.

Орденська Рада Ордена Залізного Хреста Армії УНР

~~~~~

М. Смирний

ЗУСТРІЧ КОЛ. ВОЯКІВ УПА В КЛІВЛЕНДІ з нагоди 30-річчя УПА і 25-річчя Великого Рейду на Захід

Діловий Комітет обох комбатантських Організацій (Товариства й Об'єднання кол. Вояків УПА) zorganizував Зустріч і святкування з приводу 30-річчя УПА і 25-річчя Великого Рейду на Захід у Клівленді, США.

На зустріч з'їхалося біля 120 кол. вояків УПА із своїми родинами з різних місцевостей США, а також із Торонта, Канада.

В суботу, 1-го липня 1972 року, в аудиторії школи Падуа в Пармі відбувся бенкет. На бенкеті крім кол. вояків та їхніх родин було багато місцевих українських громадян. Усіх приєднаних на залі обчислювали на 500 людей.

Бенкетом вміло проводив Степан Голяш-Мар. Головну, добре опрацьовану доповідь під час бенкету виголосив Лев Фута-тала-Лагідний. В дальшому відбулась гарна і зворушлива мистецька частина. В мистецькій частині брали участь: солістка О. Рошецька, сопрано, фортепіяновий супровід — Ганна Придаткевич-Кухар, супровід гітари — М. Смеречинський. С. Мельник-Бура, дружина вояка УПА з Ігорем Оліярем виконали монтаж «Повстанська муза». Виступали також: солістка меццо-сопрано О. Кондратенко і соліст-баритон д-р В. Боднар, при акомпаньяменті проф. І. Заячківської-Гаврилюк. Мистецьку частину закінчив виступ квартету «Калина» під мист. кер. проф. І. Заячківської-Гаврилюк.

Завершенням першої частини вечора було врочисте вручення ювілейних хрестів усім приєднаним на залі учасникам рейду. Виданням хреста (проекту кол. вояка УПА і мистця Черешньовського) в 25-річчя Великого Рейду на Захід займалась окрема Капітула під головуванням М. Ковальчина. Біля 9-ої години вечора розпочалась друга частина вечора, а саме — гарна забава з танцями, яка продовжувалась далеко поза північ.

У другий день святкувань (2-го липня), річницю 30-річчя Української Повстанчої Армії відзначено Благодарним Молебнем, який відправив парох церкви св. Йосафата в Пармі о. Я. Сірко в асисті чотирьох священників. По обіді біля години 4-ої відбулась святкова академія, якою проводив С. Голяш-Мар.

Змістовну та добре підготовану доповідь виголосив полк. Юрій Лопатинський. В дальшому відбулась мистецька частина, майже на половину скорочена з приводу неприїзду, чи може відмови хору та ансамблю бандуристок.

Організація Зустрічі кол. вояків УПА та святкове відмічення двох великих річниць — 30-річчя УПА і 25-річчя рейду на Захід самими ж таки творцями і учасниками тих подій, на перший погляд, це звичайна і самозрозуміла річ. Однак у наших обставинах, це надзвичайний і великий осяг.

У нашій еміграційній дійсності, це другий випадок, що ми всі, без різниці партійної приналежності зійшлися разом, творячи одну цілість, таку цілість, якою ми були на Рідних Землях перед і в часі Великого Рейду на Захід. Перший раз, було це в 1953 році, коли на заклик Краю, зійшлися члени Братства кол. вояків УПА та члени і прихильники Місії УПА на спільний з'їзд у Мюнхені. На цьому з'їзді розв'язано Місію УПА і Братство, а на їх місце основано спільну комбатантську організацію — Об'єднання кол. Вояків УПА.

Від цього часу проминуло цілих 19 довгих років. Однак цей довгий проміжок часу не приспав до решти нашої вояцької совісти. Ми знову зустрілись разом. Тим разом хоч би тільки для відмічення цих двох великих річниць. Але це тільки добрий початок до остаточного об'єднання. Та хіба ж 19 років вистачає, щоб дечого навчитись, переконатись і зрозуміти, що далі двома шляхами йти нам годі. Ми свідомі, що перед нами багато невиконаних і занедбаних завдань, яких крім нас ніхто не виконає, а виконати їх зможемо тільки спільно і об'єднано. Було б найбільшим абсурдом і непростимим гріхом — на цьому стати, та не дай Боже, чекати других 25 років на повну зустріч, бо тоді хто знає, чи буде вже кому об'єднуватись і виконати прогавлену працю.

А тепер декілька слів до самої організації Зустрічі. Доскульно відчувалось брак інформації для приїжджих. Уважаю, що організатори святкувань повинні були знайти час і місце для зустрічі самих же кол. вояків УПА. Дивно, що Діловий

Комітет не включив у програму святкувань зустрічі самих вояків, на якій всі одержали б точні інформації про саме святкування та варто, думаю, було б почути й думки вояків щодо самої зустрічі та як нам бути на майбутнє. Побоювання декого, що така окрема зустріч вояків і виміна думок заскоро і ще не начасі, на мою думку, неоправдані. Ми прогавили тільки добру нагоду, на яку треба буде знову довго чекати.

Прикрим, незрозумілим і обурюючим було вмішування стороннього політичного чинника в програму святкувань, що мало місце у «відкликуванні» доповідача в часі бенкету, а на його місце «признання» іншого. Однак це «відкликування і назначення» не мало впливу на намічену Діловим Комітетом програму.

Вислідом згадуваної вгорі, непоінформованості вояцтва було мале непорозуміння між кол. вояками перед врученням ювілейних хрестів. На заклик одного із членів Ділового Комітету, щоб ставати у два ряди, окремо члени Об'єднання й окремо члени Товариства, посипались від вояцтва, цілком оправдані вислови обурення: «Що це за розпорядження? Ми тут разом, без різниці комбатантської приналежності і виходимо на залю не окремо, а разом, спільно. Годі далі ділити нас!» У висліді, через бенкетову залю перейшли спільно кол. вояки УПА і задержались на сцені, де й відбулося урочисте вручення ювілейних хрестів.

На маргінесі вручування ювілейних хрестів, варто замітити, що вручення повинен був довершити найстарший рангою вояк УПА, в тому випадку полк. Ю. Лопатинський, в асисті голови Капітули — М. Ковальчина.

Цей малий «випадок» на коридорі, перед вимаршем вояків УПА на бенкетову залю, багатомовний і багатонадійний. Це доказ внутрішньої настанови колишніх вояків УПА. Це теж і найкраща відповідь тим з поміж нас, які уважають, що спільний діловий з'їзд усього вояцтва, обох наших комбатантських організацій ще не начасі. Ні друзі! Такий діловий з'їзд якраз начасі. Його на довго відкладувати не можна, в противному випадку, ледви чи він колинебудь відбудеться.

Тому закликаємо Головні Управи обох наших комбатантських організацій в найкоротшому часі покликати до життя новий діловий комітет для ділової Зустрічі усього вояцтва Української Повстанчої Армії з терену США і Канади.

СУСПІЛЬНА СЛУЖБА КОМБАТАНТІВ

В ЛИСТОПАДОВІЙ ЗБІРЩІ В 1971
на Дар Українському Вояцному
Івалідові

Зібрано по громадах:

Нью Йорк	\$3,274.00
Філядельфія	2,685.55
Чікаго	1,452.86
Ньюарк	1,199.42
Боффало	849.28
Дітройт	727.00
Клівленд	719.00
Рочестер	534.00
Трентон	477.00
Вашингтон	390.00
Пітсбург	288.00
Міннеаполіс	260.50
Балтимор	200.00
Джерзі Сіті	196.00
Амстердам	192.00
Честер	190.00
Лос Енджелес	188.00
Маямі	172.00
Нью Гейвен	161.00
Гартфорд	139.00
Денвер	114.00
Вінгемтон	112.00
Лейк Джорж	110.00
Гюстон	109.00
Сиракюзи	108.50

Джангстон	75.90
Централ Айленд	75.00
Бриджпорт	68.00
Толідо	50.00
Бостон	50.00
Сан Дієго	50.00
Менчестер	48.00
Норвіч	42.00
Ютика	42.00
Ірвінгтон	40.00
Мілвокі	38.00
Плейфілд	38.00
Спрінгфілд	37.00
Алігуа	30.00
Спокан	27.00
Фол Черч	25.00
Колчестер	25.00
Лейквуд	25.00
Ст. Пол	24.00
Ст. Люїс	16.00
Інші впливи	551.73
	\$15,674.01

В цім році уділено допомог:

За залізною заслоною	\$2,411.21
Європа (в тім СУВІ 4,00)	6,020.00
ЗСА-Канада	6,110.68
Південна Америка	650.00
Адміністраційні витрати	459.21
	\$15,221.10

DNIPRO
FUEL OIL LIMITED

Toronto — 2174 Dundas St. W., (near Roncesvalles),

Tel.: 537-2169

Hamilton — 905 Barton Street East — Tel.: 549-9634

Чистимо БЕЗПЛАТНО печі (форнеси).

Даємо БЕЗПЛАТНО цілорічну 24-годинну обслугу
печей нашим відборцям опалової оливи.

БРАТСТВО КОЛ. ВОЯКІВ І-ої УД УНА

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ

БРАТСТВА КОЛ. ВОЯКІВ І УД УНА В АРГЕНТИНІ

Цьогорічні Збори Братства Дивізійників в Аргентині відбулися в суботу, 13-го травня 1972 р., в приміщенні централі Т-ва "Просвіта". Тому що Братство не має своєї власної домівки, Збори членів і засідання Управи відбуваються в щораз то інших приміщеннях. Особливо Збори відбуваються завжди в іншому Товаристві тому, щоб показати, що Братство — це позапартійна організація, в якій головну ролю відіграє загальна українська справа і продовження дружнього співжиття між колишніми товаришами зброї, хоч би вони були членами різних товариств чи організацій. І дивізійники повинні бути горді, що в їхньому гурті досі існує ця дружність, якою вони можуть служити прикладом іншим.

Цьогорічні Збори, хоч не вислано поіменних повідомлень, числили 24 присутніх. Дивізійників в Аргентині є понад 50, але вони, або розкинені на великому просторі країни, або пішли в привату. Однак, дехто не міг прийти з оправданих причин.

Збори відкрив голова Братства С. Тауридський і попросив присутніх заспівати дивізійний гімн, "Дивізіє, о рідна мати..."

Потім прочитано порядок дня, який Збори прийняли без змін. Тоді голова Братства попросив хвилиною мовчанки вшанувати пам'ять померлих членів Братства.

На голову Зборів вибрано друга О. Ткачука, на секретаря друга Богдана Литвиновича.

При звіті Управи голова Ст. Тауридський розказав про діяльність Братства впродовж останньої каденції. Братство брало активну участь у різних національних святах нашої спільноти в Аргентині, а також у діяльності Комітету Будови Пам'ятника Т. Шевченкові в Буенос Айресі, в якому деякі члени Управи були ближче заангажовані. Взагалі через увесь 1971 рік аж до посвячення пам'ятника Т. Шевченкові вся праця переважно була скерована в одному напрямі — до приготування до цього великого свята. Дивізійники, які є активними членами різних товариств, крім інших завдань, взяли на себе вдержання порядку на площі під час посвячення пам'ятника, крім того технічне переведення дефіляди перед пам'ятником, що хоч практично виглядало неможливим до зреалізування, але його виконано з успіхом.

3-го грудня, користаючи з приїзду на посвячення пам'ятника численної групи дивізійників із Канади і ЗСА, в одному типовому ресторані, який є власністю українця, на прибережній ріці Ля Пляти, відбулася дружня зустріч дивізійників. Представником від Головної Управи Братства 1 УД УНА був редактор Василь Верига. Зустріч відбулася в дружній атмосфері, з промовами (на поважно і на весело), тостами і співом та залишила всім учасникам дуже гарні враження.

Коли приступлено до вибору нової Управи, тоді на загальне вирі-

шення учасників Зборів, залишено стару Управу в цілості на чергову каденцію.

Розуміється під час Зборів була жвава виміна думок і порушено чимало тем. Між іншим, заслухано слів друга з Канади, Маркіяна Когута, який розповів дещо про працю станиці Братства Дивізійників у Торонті.

Братство Дивізійників в Аргентині, як організація назовні не проявляє більшої діяльності, але його члени є майже в кожному товаристві, часто на чоловічих місцях. Головою Кооперативи "Відродження", заступником, синдиком, заст. директора (директором і творцем Кооперативи є кол. усусус Б. Яхно), скарбником є колишні дивізійники. Дивізійниками я: голова Централі Т-ва "Просвіта", секретар "Просвіти", голова Відпочинкової Оселі "Веселка", голова Відпочинкової Оселі "Калина", редактор одного з українських часописів в Аргентині (редакторами двох інших є також кол. військовики), головою Українського Клубу через 20 літ був ди-

візійник, одну з українських радіо-авдицій веде дивізійник, технічні праці з уставленням пам'ятника Т. Шевченкові в Буенос Айресі виконала фірма, якої власником є член Братства. Економічно також деякі члени Братства займають дуже поважні позиції і головне, вони ніколи не забувають про свої національні обов'язки.

Після Зборів відбулося спільне прийняття, яке приготував буфетовий "Просвіти" Володимир Цюпик (теж член Братства). При бенкеті були дружні гутірки, співи, але і тут не забуто національної справи. З промовами виступили друзі Василь Каспрук і Василь Косюк, які, згадавши теперішній політичний стан в Україні, порушили справу закінчення будови гробівця Гр. Мацейкові.

Продовженням вечора був показ різних документальних фільмів (найважливіші з них, з теперішньої України), які висвітлив інж. Ігор Величко.

М. Фесолович

СТАНИЦЯ ДИВІЗІЙНИКІВ В НЬЮ-ІОРКУ

В четвер, 18-го травня 1972-го року, відбулися Річні Загальні Збори "Братства Кол. Вояків 1-ої Української Дивізії УНА" в Нью-Йорку.

По звітах старої управи з діяльності за минулий рік та дискусій над звітами одностайно уділено абсолюторію уступаючій управі.

До нової управи увійшли слідувачі побратими: голова — Я. Балабан, заступники — Р. Гасцький й А. Закревський, секретар — Б. Семенюк,

скарбник — Р. Данилюк, імпровізований референт — Ст. Шепарович, вільні члени управи — А. Боднарчук, М. Яремко, Л. Вербенець, Р. Дразньовський; контрольна комісія — П. Салик, М. Виноградник й Гр. Яремчук, а прапороносці — В. Сидор, П. Надольський і П. Згоба.

Прийавних на зборах 20 осіб.
Богдан Семенюк, секретар станиці

**ПРИЄДНУЙМО
НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ
ДЛЯ НАШОГО ЖУРНАЛА!**

БРАТСТВО КОЛ. ВОЯКІВ 1-ої УД УНА

Станиця в Дітройті

Дітройт, 26 травня 1972 р.

Вельмишановні Друзі!

В 1972 році сповняється 80 років нашому дорогому генералові Михайлові Кратові, який з дружиною стало перебуває в Дітройті і по-ми-мо свого поважного віку живо інте-ресується справами нашого Брат-ства і як тільки дозволяє йому здо-ров'я, активно бере участь в житті нашої станиці.

Бажаючи гідно вшанувати 80-літ-тя генерала Михайла Крата, Стани-ця Братства 1 УД УНА в Дітройті запланувала відзначити цю річни-цю репрезентативним, загально-гро-мадським Святочним Бенкетом в су-боту, 7 жовтня 1972 року.

Знаючи, що Головна й Красві Управи Братства як також Управи й членство Станиць на терені ЗСА і Канади схочуть гідно вшанувати нашого Генерала і численно взяти участь в запланованому Бенкеті,

заздалегіть спішимо повідомити Вас про дату цих святкувань, щоб дати Вам можливість приготувитися до приїзду на Бенкет чи вислати письмові привіти або поздоровлен-ня.

Про точнішу програму заплано-ваного Бенкету, як також про всі зв'язані з ним справи, повідомимо Вас своєчасно окремим листом.

Усі запити і кореспонденцію в справі Святочного Бенкету просимо звертати на адресу секретаря Ста-ниці:

Mr. Lubomyr Tatuch,

25714 Wexford Dr.

Warren, Mich. 48091, U.S.A.

З дружнім привітом

За Управу Станиці:

Мирослав Трешневський — Голова

Любомир Татух — Секретар

TRIDENT INSURANCE SERVICES

2196 Bloor Street West — Toronto, Ontario

Telephone: RO 6-7261

Ярослав КОВАЛЬ — власник

Асекурації життєві, вогневі, автомобільні

і всі інші забезпечення.

Представник Українського Робітничого Союзу.

КОЖНОМУ СЛОВО

На початку 1972-го року мені попав до рук журнал "Вісті Комбатанта" ч. 6 за 1971 рік.

Я з приємністю прочитав його від початку до кінця, бо знайшов в ньому статті, які повинні зацікавити кожного колишнього українського вояка. На жаль, в деяких статтях багато є подій, які не відповідають дійсності і мають в собі більше фантазії як правди. Особливо фантазуємо на різних ювілеях наших заслужених діячів, або військовиків, роблячи з них надзвичайних політиків, або Наполеонів.

На ювілейному прийнятті п. сот. Гуляка п. інж. Підгайний побив рекорд, вихвалюючи Ювілята, бо подав афкти, які не відповідають дійсності, а це шкодить нам всім українцям, а в першу чергу п. сот. Гулякові. Наводимо тут винятки з поромови п. інж. Підгайного: після скінчення школи підстаршин в Ченстохові, Ювілят вступає до старшинської школи в Видгощі, яку закінчує в ранзі підпоручника. Вбачаючи в молодому старшині здібного учня військового діла і потенціального майбутнього командира, запропонували йому нагоду дальших студій у Військовій академії під умовою переходу на римо-католицизм, умова була не до прийняття і принижуюча, тому Ювілят її відкинув...

Як би ця промова дісталася до рук к. польського старшини, то він напевно щиро посміявся би і назвав би українців жартівниками або фантастами. Я, як колишній старшина польської армії, обізнаний стопроцентово з військовою справою і

практикою в польській армії, бо сам закінчив 3-літню школу старшин, пізніше стрілецькі курси, кулеметні курси і нарешті Військову академію. Через мої руки перейшли сотки "потенціальних будучих командирів". І я дуже мало знайшов між ними здібних командувати чотою. В Видгощі було 3 старшинські школи, одна школа старшин кінноти, одна школа старшинська піхоти для кадрових підстаршин польської армії, третя школа підхорунжих. По скінченню перших двох шкіл діставалося рангу підпоручника, а по скінченню школи підхорунжих надавався титул підхорунжий резерви.

Допіро після літнього перевишколу підхорунжого в полку, надавалося йому рангу підпоручника, якщо командир його сотні дав про нього добру opinію. З вищезгаданих шкіл п. сот. Гуляк міг лише закінчити школу підхорунжих з титулом підхорунжого резерви. Що до пропозицій йому збоку поляків дальших студій у Військовій академії, то це нонсенс, бо до академії приймали лише кадрових старшин найменше в ранзі поручника і принаймні з п'ятилітньою військовою службою в полку. Старшина резерви не мав жадних виглядів дістатися на кадрового старшину, а що вже говорити про академію. В моєму полку був разом зі мною тодішній сот. Побігуший, дуже добрий старшина, часто мав висловлення йому похвал в дивізійному наказі, однак він не міг дістатися до військової академії, навіть йому не пропоновано змінити релігію.

В дальшій своїй промові п. інж. Підгайний каже так: Ювілят після переформування дивізії в Нойгаммер, стає на чолі 3-ої сотні Фюзилерів і у вересні 1944 року виїжджає до Словаччини для побороювання большевицьких партизанів у районі Банської-Бистриці. Це не відповідає дійсності, бо у вересні 1944 року для побороювання партизанів в районі Банської-Бистриці виїхав курінь підполковника Вільднера в складі: 9, 10, 11, 12 сотень. 10 сотнею командував автор цього допису, 11 сотнею тодішній поручник Козак, а 9 і 12 командували німецькі старшини, жадної 3-ої сотні і жадного сот. Гуляка там не було. Цей курінь разом з іншими німецькими частинами воював проти комуністичних партизанів аж до їх знищення і до приходу цілої нашої дивізії на Словаччину, в район Мендзиброди і сполучення з нею нашого куреня. Окрім нашого куреня, який побороював партизанів, не було жадних інших українських частин. Хто цікавиться цими справами, то може прочитати в споминах автора, під заголовком "Під чотирма прапорами", Розділ 21, Боротьба групи ппол. Вільднера проти червоних партизанів на Словаччині.

На цьому можна було б і закінчити цей допис, однак, на нашу думку, треба ще додати дещо до порушеної справи о. Левенцем. Факти, які наводить о. Левенець, відповідають дійсності і з них можна лише засудити биття німцями наших вояків в дивізії, що ж до крику на старшин у присутності вояків, то це траплялось в к. московській армії, польській, а також і в німецькій, це

залежало від культури й інтелігенції старшого старшини. Добрі взаємовідносини між українськими старшинами і німецькими в багатій мірі залежали і від нас самих, але, на жаль, українські старшини, за винятком одиниць, не мали даних, щоб заімпонувати німцям. Як ми могли вимагати від німців, щоб вони до нас ставилися як рівний до рівного, коли часто рапорт старшому німецькому старшині здавав рапорт німецький підстаршина, а українські старшини стояли на правому крилі, чому вони не вийшли з фронту і не запротестували проти цього?

Після скінчення боїв з партизанами, до 9 сотні, якою командував німецький фаненюнкер, приділили українського підпоручника, я покликав до себе того підпоручника і порадив йому просити про перенесення до іншої сотні, бо він не може підлягати молодшому. Я був свідком, коли до штабу ген. Шандрука прийшов німецький гавпштурмфюрер, то пан генерал кинувся шукати стільця для такого "високого гостя". Це все виказує, що ми почувалися меншевартісними. Скидати вину за такий стан на всіх к. старшин Армії УНР або УГА, які були в дивізії, не можна, бо трудно від них вимагати, щоби вони після 20-літньої перерви по паромісячному перевишколі стали повноцінними старшинами. Це можна вимагати від тих, які довгі літа носили військовий однострій і були фахівцями військового діла.

Від старшини будь-якої армії вимагалось не тільки знання військової справи, але і відповідного старшинського поведення, почуття чес-

ти, цивільна відвага і т. д. Ще перед тим, як мене перенесли до дивізії, я був нібито командиром сотні, бо фактично був німець в шутман-шафті Ч. 204. На першій збірці моєї сотні, німецький підстаршина, побачивши, що до сотні зближається німецький сотник, крикнув мені, щоб я став на правім крилі, бо він буде здавати німецькому старшині рапорт. Я зігнував німецького підстаршину і на праве крило не став. Після рапорту я пішов до німецького майора і просив його звільнити мене з куреня. На його питання, чому я хочу звільнитися, я відповів, що в цьому курені німецькі підстаршини мають більші права, як українські старшини. Після цього майор зарядив, що рапорт має здавати старший старшина, не дивлячись, чи він німець чи українець, а німецьким підстаршинам дав наказ віддавати пошану українським старшинам так само, як і німецьким. Того ж самого дня мене зустрів старший німецький підстаршина і мені не засоловав, я його запитав, чому він мені не салютує і на це він відповідає: "Я маю вам салютувати, ні, ніколи!" Я знову пішов до майора і замельдував про цей випадок, наслідок був такий, що за 3 дні підстаршину відправили на фронт. Це був добрий приклад для решти підстаршин, бо вони всі боялися фронту. В курені німецькі старшини довго придивлялися до мене і коли мене добре пізнали, то всі без винятку випили зі мною "брудер-шафт", у тому числі і майор Кляйков, який пізніше був перенесений так само, як і я, до дивізії. В дивізії вже не було того, щоб підстаршини

здавали рапорт, натомість траплялося, що здавати рапорт курінному виходив поручник-німець, такому поручникові я давав наказ повернутися до строю, а сам як найстарший здавав рапорт. Під час боїв з червоним і партизанами на Словаччині моя сотня завчасу висунулася з лісу. Це побачив ад'ютант ппол. Вільднера, приїхав до сотні і почав лаяти старшин і підстаршин. Коли я почув цю лайку, то під'їхав до сотні і питаю одного підстаршину, що це за галас, підстаршина відповідає, що це лається ад'ютант куреня. Я казав попросити до себе ад'ютанта, він під'їхав до мене і далі лаявся, тоді я йому сказав, якщо він і далі буде лаятися, то я накажу воякам прогнати його багнетами. За це він поскаржився курінному, який при нагоді порадив мені не дуже з ним сваритися, бо той ад'ютант є одночасно оком гестапо. Після долучення куреня до дивізії, того ж дня мене зустрів к-р полку і при всіх старшинах поздоровив з отриманням "Залізного Хреста" і при цьому зі мною поцілувався. Зі своїм курінним я жив дуже добре і тому мене здивувало, коли я прочитав в дописі о. Левенця, що німецький курінний, увійшовши на залю, подав руку німецьким старшинам, а присутньому сотникові Татарському не подав. Після повернення куреня до дивізії я на власне прохання був перенесений до Запасового полку, яким командував полковник Маркс. По декількох тижнях він сказав мені дослівно так: "Пане сотнику, я бачу що і українці можуть бути добрими старшинами, нічим не гіршими від німецьких". Цей вислів ви-

щого німецького старшини підтверджує моє твердження, що до поганих взаємовідносин між українськими і німецькими старшинами при-

чинились не тільки німці, але і ми, українці.

В. Татарський
ген. штабу полковник

УСПІХ ТОРОНТСЬКОЇ ВІДБИВАНКОВОЇ КОМАНДИ НА ВСЕКАНАДСЬКИХ ЗМАГАННЯХ

“Український Відбиванковий Клуб Торонто” взяв участь у двадцятих відбиванкових змаганнях першенства Канади, 17 та 18 березня 1972 в Едмонтоні, Алта, до яких зголосилося 20 чоловічих та 20 жіночих найкращих команд із цілої Канади, від моря до моря.

Протягом п'ятниці та суботи рано через розігрівки між поодинокими командами виловлено вісім найкращих команд, які у фінальних розігрівках поміж собою дадуть першу Канади. Наша команда закваліфікувалась до фінальних розігрівок, що було великою несподіванкою для багатьох неприхильних нам через чисто український склад фахівців на полі відбиванкового спорту.

У чверть-фіналах наша команда

стрінулась із сильною командою “Вестмен” із Вінніпегу. Ці змагання були одні із найкращих та найцікавіших під час цілих першенств. Ми виграли у двох грах 15:13 та 15:4, чим наша команда закваліфікувалась до пів-фіналів.

У пів-фіналах ми стрінулись із сильною командою “Відбиванковий Клуб Ванкувер”, що мала на своєму складі трьох змагунів із канадської збірної. Нерви наших молодих змагунів не витримали нервового напруження, а через це не зуміли поставити належного опору

й програли в двох грах, 15:9 та 15:5, тим самим зайняли четверте місце на Канаду. Першенство здобула команда Монтреалю “Палестре”, що перемогла команду Ванкуверу у двох грах 15:8 та 15:9.

Друге місце припало команді Ванкуверу, а третє — команді Гамільтону.

Зайняття четвертого місця нашої командою, це великий успіх для наших молодих змагунів. Одначе команда ще має недоліки через свій молодий вік та брак відповідної практики та загартованости. Змагуни, переаналізувавши свої додатні та відємні сторінки, рішили ще більше працювати над собою та доложити всіх зусиль, щоб на наступний сезон на двадцять перших канадських відбиванкових змаганнях дійти до фіналу та змагатись бо титул першуна Канади.

Наша команда гідно репрезентує нашу етнічну групу на всеканадських спортових імпрезах. Нам приходить ся боротись не тільки із не прихильним ставленням не-української публіки, але й команд, суддів та помічників. Одначе своєю грою, поведінкою та поставою наша команда здобуває собі що раз більше прихильности на терені цілої Канади. Тому обов'язком нашої громади

є морально та фінансово допомогти нашим молодим змагунам досягти наміченої ними цілі, першенство Канади.

Тому звертаємось до любителів спорту, громадян, підприємств та організацій за фінансовою допомогою, щоб сплатити довг до Відбиванкової Асоціації в сумі \$700 за виїзд до Едмонтону, який коштував нас в загальному \$2,300. Так само просимо матеріальної піддержки для покриття коштів, пов'язаних із діяльністю "Клюбу" взагалі. Всі пожертви будуть проголошені в пресі, а жертводавцям будуть видані посвідки для приходового податку. Адреса для пожертв є слідуєча:

Ukrainian Volleyball Club Toronto
в скороченні
U. V. C. Toronto
33 Garden Ave., Toronto 3, Ont.
Tel.: 535-9107

Всі пожертви будуть щиро прийняті цілою командою із щирою подякою.

Я. Кривоніс

**З ініціативи Управи Братства І УД УНА в Торонті
при співучасті всіх Комбатантських Організацій
відбудеться 18 листопада 1972 року
"ВЕЛИКА ЗАБАВА ВІЙСЬКОВИКІВ"
— "ЧЕРВОНА КАЛИНА"**

У програмі: багато несподіванок, льотерія, нагороди при дверях.

Вибір королеви, яка буде нагороджена квитком на подорож у невідоме (Південна Америка, або Европа).

Подорож фіндує відома українська фірма
"Блур Травел Ейдженси".

**УВЕСЬ ДОХІД ПРИЗНАЧЕНИЙ НА ВИДАВАННЯ
ЖУРНАЛА "ВІСТІ КОМБАТАНТА".**

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

**Вельмишановний побратиме
редакторе!**

У ч. 1 “Вістей Комбатанта” за р. 1972 перечитав я досить розстятий спогад І. К. Козьми про “Льодовий Похід” і ген. Ю. Тютюнника.

Спогад учасника Льодового Походу яскраво описує трагедію паритися наших старшин і козаків, з котрих небагато вернулось. Поруч із описом Походу немало місця у споміні присвячено особі його командира покійника ген. Ю. Тютюнника. Його характеристика у п. І. К. Козьми є цілком негативна, в potwierдження чого наведено не лише фактичний матеріал, але й декілька чуток, припущень і здогадів.

З нагоди цього пригадую собі випадок, що привів до листування між мною і покійником Грицем Маслівцем, бойовим старшиною, підполковником Армії УНР та учасником обох — Зимового і Льодового — Походів. З нагоди річниці замордування сл. пам’яті Головного Отамана Симона Петлюри десь у червні 1966 р. відбулась жалібна академія в одній з українських шкіл у Лос Анджелес, Каліфорнія. Між іншими точками програми був спів “Дума про Юрка Тютюнника”. У листі до пок. Г. Маслівця я висловив думку, що ця точка була не на місці, бо ген. Тютюнник відвернувся від ідеї, що за неї Симон Петлюра наклав головою. У відповідь на моє зауваження я одержав лист, копію котрого тут прикладаю з проханням опублікувати його у “Вістях Комбатанта”, якщо знайдете можливим. Цей лист покійного вже бойового старшини заслуговує на опубліку-

вання, бо він освітлює дещо із вдачі, бурхливого життя і трагічної смерті ген. Тютюнника.

Якщо з якихось причин Ви не вважали б можливим видрукувати цей лист, прошу мені його повернути, на що прикладаю офранковану ковертку.

При цій нагоді маю до Вас ще одне прохання. При друкуванні мого спомену про неславну авантюру от. Волоха в ч. 2/1972 “Вістей Комбатанта” сталась помилка, що мала би бути скорегована. На сторінці 27 в рядках 35-36 надруковано “Тоді він швидко поінформував мене, що він підполк. Климко, гарматчик Залізної Дивізії...”, а мало бути “гарматчик Залізничної Дивізії...”, отже він був незнайомий мені старшина іншої, а не нашої Залізної Гарматної Бригади.

Вітаю Вас і наперед дякую за все зроблене та бажаю Вам успіхів у Вашій праці.

З правдивим поважанням:

Лєонід Романюк, в. р.

До
Хвальної Редакції
“Вісті Комбатанта”.

На сторінці 19 під скриптом подане таке речення: — **Вороги найкраще розуміють нас, коли говоритимемо з ними збрєю.**

На стор. 72 теж під скриптом подано таке речення: — **Справа здобуття Української Держави — це справа цілої української нації, а не якоїсь класи чи партії.**

Чому тут не подано автора цього речення?

Не можу припускати, щоб редакція привластила це речення собі... Отже, знову анонім... Чи якась цензура?

З пошаною **І. Гнойовий.**

Від Редакції:

За брак підпису під повищим дуже цінним ствердженням відповідає редакція, але сталося при ломці, коли власне трапляються дуже часто т. зв. "друкарські чортики" і "цензура" тут ні при чому. Однак нам дивно, що деякі наші читачі в усіх недотягненнях зараз намагаються дошукуватися цензури, злоби, партійництва тощо, навіть тоді, коли про те і думки не повинно бути. Ці слова належать Гол. Отаману Симонові Петлюрі, який їх написав уже після війни, отже тоді, коли всі розчислення на "робочий люд" із повною негачією дійсних творців українського національного відродження, відкидалось як ненадійний елемент у збереженні "революційних досягнень", а до всіх справ підходили із "класової точки зору". Якщо б ця аксіома була переведена в життя у 1917-18-тих роках, то ми сьогодні жили б на рідних землях у своїй власній державі.

До Хв. Адміністрації Вісті Комбатанта в Торонті

Замість квітів на могили незабутніх УСС пок. Івана Мурина, Льоня Лепкого, о. Степана Хабурського і Юга (Осипа) Навроцького складаю \$20.00 (двадцять) на українських інвалідів.

о. Стефан Городецький

Чет. УСС, а тепер емерит і каліка на обі ноги

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД ЗЛОЖИЛИ

Нестор Чорний, Сарнія	\$ 4.00
О. Ялович, Філядельфія	2.00
Пані К. Салюк, Джерзі Сіті	2.00
В. Білозір, Неварк	2.00
М. Байрак, Едмонтон	3.00
М. Заяць, Ванкувер	10.00

Редакція та Адміністрація складають щире подяку.

КОЛЯДА

призначена для Українських
Восних Інвалідів

по \$10.00

М. Квич, д-р Б. Мигаль.

по \$5.00

І. Боднарчук, о. М. Малюжинський, В. Джура, В. Стахів, М. Хмарний, Я. Олексюк, О. Хандон, О. Кузів, В. Кондрат, Д. Пасічник, Р. Прощів, М. Скин, Д. В., Т. Романюк, М. Савчук, І. Яремчук, о. Ю. Габрусевич, М. Дудівка, Г. Ханас, І. Федорчук, М. Токарик, М. Дудівка, Г. Ханас, С. Листопад, М. Пристайко.

Разом листа 406 і 407 \$145.00.

Станиця Тандер Бей, Онтаріо
Березень 1972 р.

СПРОСТУВАННЯ

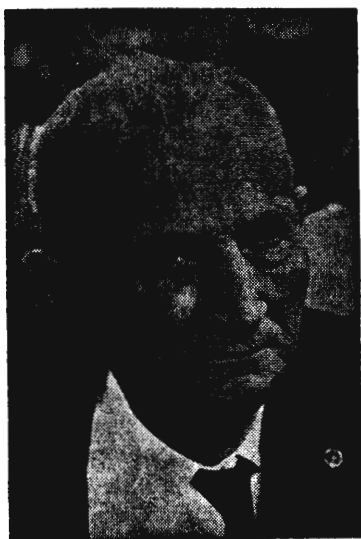
У ч. 6 за 1971 рік, на сторінці 6 подано, як автора статті-спомину "Під Малими Міньками" "Кузьма Кузь" — має бути "Козьма Кузь". — У ч. 1 за 1972 рік, на стор. 28 у замітці "Наради ОбВУА і 1 УД УНА" подано при згадці про пок. Володимира Гриньоха, як про "члена Головної Управи ОбВУА". Насправді пок. Володимир Гриньох був членом Крайової Управи Братства І УД УНА.

6 серпня 1972 помер у лікарні у Вінніпезі на 82-му році життя,
після важкої тритижневої недуги,

ОСИП НАВРОЦЬКИЙ

**колишній сотник УГА, видатний український культурний
і громадський діяч.**

Осип Навроцький народився 24 березня 1890 р. в селі Голгочі, Західна Україна. У рр. 1900-1908 скінчив гімназію в Бережанах, у рр. 1909-1913 закінчив правничий факультет університету у Львові, склавши всі приписані іспити. Був третім з черги головою, заснованого у 1910 році, Українського Студентського Союзу. Був членом Комітету Української Молоді, який керував боротьбою за український університет у Львові. Брав участь

у великій демонстрації українських студентів 1 липня 1910 р. Від 1912 року був членом Головної Управи Української Радикальної Партії. У серпні 1914 р. зголосився до Легіону Українських Січових Стрільців і разом з ними перебував кампанію в Карпатах. У травні 1915 р. дістав призначення на хорунжого, у липні 1915 на четаря. Від 1 листопада 1918 р. був командантом етапу Війська Української Галицької Армії й інтендантом 4-ої Коломийської бригади. 1 січня 1919 р. став поручником, 1 березня 1919 сотником. Від лютого до квітня 1920 р. був заступником інтенданта III корпусу УГА, від травня до липня 1920 інтендантом Херсонської дивізії Армії УНР.

У вересні 1920 року став одним із засновників і одним із трьох членів Начальної Колегії підпільно-революційної Української Військової Організації до часу приїзду до Львова полк. Євгена Коновальця та членом Начальної Команди УВО до травня 1926 р. Від 1920, на весь час головування д-ра Лева Бачинського, був генеральним секретарем УРадикальної партії, за головування д-ра Івана Макуха — заступником генерального секретаря. Висту-

пив з УРадикальної партії і став безпартійним 1 січня 1934 р. Був членом засновником і головним директором за весь час існування Військово - історичного Видавництва "Червона Калина" у Львові, від 1920 до 1939 р. Був членом Головного Виділу "Просвіта" і членом Головної Управи Т-ва "Рідна Школа" у Львові. Від березня 1940 до кінця 1942 р. був головою Українського Допомогового Комітету в Криниці. Від 20 квітня 1943 до квітня 1945 року був начальником Військової Канцелярії Української Військової Управи — Української Дивізії. Був кількакратно арештований і сидів кількакратно по кілька місяців у польських в'язницях. Після переїзду з Німеччини до Канади працював спершу як фабричний робітник, а від грудня 1948 до кінця 1964 р. у канцелярії КУК у Вінніпезі. Уряд УНР на еміграції підвищив його до ступня майора. Першорядний організатор, жертвенний працівник, бійовик і громадянин, скромний, товариський, своєю смертю завдав громаді і зокрема комбатантському світові велику втрату.

ПОМЕР

ПОЛК. ІВАН МИКОЛЕНКО УЧАСНИК ЗИМОВОГО ПОХОДУ

У Вашингтоні 22 червня 1972 р. помер на 78-му році життя колишній полковник Армої УНР Іван Миколенко, ад'ютант командири УГА і згодом й Армії УНР, генерала Омеляновича-Павленка, учасник Визвольної війни включно з її Зимовим походом. Похорон відбувся в суботу, 24 червня 1972 р. на Українському Православному цвинтарі в Савт Бавнд Бруку. Вічна Йому Пам'ять!

ІВАНОВІ РУБИЧОВІ — ВОЯКОВІ І ГРОМАДЯНИНОВІ В РІЧНИЦЮ СМЕРТИ

На фото — Покійний хорунжий Іван Рубич (Ясько) в часі перебування в таборі Ріміні.

“Чуєш, брате мій,
товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
журавлі у вирій...”

“І поет, і композитор — оба вложили глибину осіннього смутку і жалю по втрачених весні і літі у своїх рідних гніздах та висловили глибокий трагізм неможливості повороту із чужини до рідних гнізд через велике море. Бо вже сил у крилах не стало...”

Життєвий шлях сл. п. Івана почався 49 років тому у рідній надпруготянській Коломії, а звідтіля пішов він широкими, як море, і далекими,

як тепер наша Україна, шляхами у життя, яке почерез воєнне лихоліття Другої світової війни, почерез німецькі касарні Нойгаммеру, почерез тяжкі бої в Альпейських горах та почерез побут у таборах воєннополонених в італійському Ріміні. В цьому таборі Покійний виявив себе видатним і знаменитим організатором. Він був обраний спортовим референтом табору Ріміні, в короткому часі zorganizував наступні ділянки спорту: копаний м'яч, відбиванка, кошівка, бокс, столовий теніс, гокей на траві та ін. Зорганізування спорту найбільше допомогло піднести моральний стан вояцтва у безвиглядному таборовому житті. Немає таборовика-рімінця, який не згадував би Покійного з пошаною і признанням за його віддану для спорту працю. Крім того сл. п. Іван Рубич проводив у таборі референтурою праці, в якій показався також само незлим організатором, як і в спорті.

Врешті по тяжкій зарібковій праці в Англії — перед 13-ти роками привів Покійного до берегів цієї країни, вже з його родиною — дружиною Наталкою та маленькими ще тоді дітьми Тарасом і Мирою. Приїхав до міста Сиракюз, Н. Й., бо тут ждали на нього помічні руки і теплі родинні серця його рідних, а передусім його брата, м-ра Михайла.

І вже тут своєю молодечею енергією та тяжкою працею переборов він усі так добре відомі нам труднощі нового імігранта.

Він швидко станув твердо на власні ноги, придбав власну хату, підховав діточок, дав їм підставову освіту, в тому й рідношкільну — й

неначе розпростер вже свої дужі крила до високого лету, аби ще дати високу освіту своїм дітям. Та ці крила відмовили йому послуху...

Св. п. Іван дуже скоро став прикладним членом зорганізованої спільноти. Скромний і безпретенсійний — був він усюди, де треба було рук до праці. А був він в управах майже всіх місцевих організацій, учителем та кількалітнім головою Батьківського Комітету при Школі Українознавства ім. Лесі Українки, в УККА, в "Самопомчі", в Кредитівці, Організаціях Визвольного Фронту, в ОБВУА, в УНС та інших, а теж жертводавцем на всі національні чи церковні потреби і незаступимим співробітником при влаштуванні громадських імпрез.

З виробленим почуттям громадського обов'язку він радо брав на себе громадські роботи і їх совісно та докладно виконував. І кожний знав, що на нього, як співробітника, можна було здатись на сто відсотків...

З його смертю українська громада поважно зубожіла і кожна її клітина відчує його передчасну втрату так, як відчула її найближча родина.

Боже Провидіння післало йому легку смерть — без фізичних терпінь, вирвавши його із пульсуючого життя, і може саме в цей спосіб відплатило йому за всі труди для родини і громади, що щирість виповнили його життя.

Родина й колишні побратими по зброї клонять свої голови на згадку незабутнього сл. п. хорунжого Івана Рубича. Хай холодна американська земля буде йому легкою!

ЛЮБОВ ЧОЛКАН

13 травня 1972 р., після важкої недуги, померла в Торонті кол. старша медсестра І-ої УД УНА сл. п. Любов Чолкан.

Покійна народилася в Києві 1924 року, де працювала в шпиталі як рентгенівський технік. При відступі, німці вивезли весь персонал шпиталю на Холмщину. Звідти вона вступила до Української Дивізії, де повнила службу в дивізійному шпиталі. Покійна пройшла весь бойовий шлях Дивізії та полон в Італії й Англії.

По звільненні з полону, працювала по своєму фаху в шпиталях Південної Англії, звідки переїхала до Канади, і поселилася в Торонті. Тут вийшла заміж, щоб заложити свою родину, і була довголітнім членом управи Станиці Братства кол. Войків І-ої УД.

Похорон відбувся з української греко-православної Катебри св. Володимира на цвинтар "Проспект", при численній участі української громади, рідні, приятелів та колишніх друзів по зброї — медсестер і

вояків, які вшанували Її пам'ять
почесною стійкою при домовині.

На цвинтарі від родини прощав
Покійну о. митрат Василь Олійник,
підкреслюючи, що життя людини
не кінчається смертю, а продов-
жується, як у вічності, так і серед
живих, у любові й плеканні ідеалів,
які були цінні для Покійної. Про це
свідчить численно зібрана громада.

Від колишніх дивізійників прощальне слово сказав інж. Богдан Підгайний, голова Крайової Управи Братства Канади, опісля пластун-сурмач відограв останній салют, який — за словами голови — “нехай летить на Рідні Землі, до дорогого Києва”.

Любов у житті відзначалася постійним тактом, була завжди ввічлива й гостинна, старалася усіх підтримувати на душі, хоч сама в останніх роках нездужала, але нікому не скаржилася. Залишила в глибокому смутку чоловіка Романа, сина Євгена та дочку Анно.

Вічна Їй Пам'ять!

СПРАВЛЕННЯ ПОМИЛКИ ІЗ ПОПЕРЕДНЬОГО ЧИСЛА

В дубриці “На пресовий фонд
зложили” було подано Л. Рудниць-
кий, Вінніпег, 25.00 дол., має бути
Л. Рудницький, Вінніпег, 35.00 дол.;
було подано Станиця Вратства 1
УД УНА в Рочестер 25.00 дол.; має
бути 50.00 дол.

Шановних Дописувачів і Співробітників просимо присилати світлинки зроблені фахівцями, а не аматорами.

З АРХІВІВ МИНУЛОГО

ДОКУМЕНТИ З ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ

Упорядкував д-р Степан Ріпецький
(Мова і правопис зберігається з оригіналу)

Телеграма Генерального Секретарю по військовим справам

Український військовий комітет надіслав усім штабам фронтів слідуючу телеграму: «В найближчому часі генеральний секретаріат центральної Ради, доповнений представниками національних меншостей мусить бути затвержений правительством, яко вища адміністративна інституція на Україні.

Цю радісну, але й тяжку відповідальність приймає на себе Генеральний секретаріат у той час, коли на фронті розвинулися грізні події. Нашій Україні, нашій волі загрожує загибель. Ворог наступає на наш рідний край, і Україна буде спустошена й зруйнована, коли ми не будемо обороняти її, а також і революції. Закликаю Вас негайно широко сповістити всіх українців на фронті, що в цей страшний час усі наші сили ми мусимо покласти на оборону своєї батьківщини.

Необхідно всіма мірами, згідно бойовим обставинам, підтримувати розпорядження начальства.

Надішліть, куди потрібно, своїх представників, які могли б з'ясувати сучасний стан, та умовити часті негайно йти на оборону рідного краю та волі, здобутої революцією.

Нехай кожен українець, громада, чи часть, на всіх фронтах, знають, що, обороняючи інтереси фронту, вони тим самим обороняють революцію та волю України.

Нехай кожен з них знає, що наше загальне стремління врятувати волю, революцію на Україні може сміливо опертись на українців як на непорушну силу.

Негайно подавайте телеграми про всі прийняті міри.

Генеральний секретар по військовим справам Петлюра.

Заклик Генерального Секретаря Військових Справ, Симона Петлюри, до українських військових частин Петроградського і Московського гарнізонів — приступити до організації українських ударних батальйонів.

Генеральний Секретар по військових справах надіслав українським частинам Петроградського і Московського гарнізонів таку телеграму.

«Україні в зв'язку з проривом фронту загрожує велика небезпека, Україна може пропасти, а з нею загине і наша молода воля, для якої ми всі так багато працювали.

Треба зрозуміти всю важливість моменту і все зробити, щоб спасти справу. Треба передовсім ради інтересів України підтримати заходи і розпорядження військового начальства щодо оборони фронту і порядку в тилу. Центральна Рада і її Генеральний Секретаріят закликає всіх Українців до оборони рідного краю.

(«Вістник Українського Військового Генерального Комітету» (Київ), 23 липня 1917 р., ч. 7.)

Заклик Генерального Секретаря Військових Справ, Симона Петлюри, до українців вояків на фронті боронити волю України і революцію.

Од Генерального секретаря по справах військових до українців вояків на всіх фронтах

Генеральний Секретаріят Української Центральної Ради, поповнений представниками всіх народів, що живуть на Україні, бере в свої руки владу в нашому краю. Отож Генеральний Секретаріят стає найвищою розпорядчою владою України. Ця радісна та тільки й тяжка, відповідальна роля випадає Генеральному Секретаріату в дуже тяжку добу, а саме тоді, коли фронт прорвали німці і сунуть на нашу землю. Нашій Україні загрожує страшна небезпека. Україна може загинути, а з нею загине і наша молода дорога воля, якої ми всі так довго ждали і во ім'я якої ми всі так багато жертв поклали. Треба всім нам зрозуміти, що настала страшна година, бо ворог може зруйнувати наш край, розділити його на дві частини і розеднати нас, знищити Права наші і покласти край вільному розвитку нашого народу. Щоб запобігти страшному лихові, щоб урятувати нашу Україну, треба захищати її. А для цього перш за все слід зупинити наступання німців і не пускати їх на нашу землю. Треба всіма силами піддержати накази та розпорядження командної військової влади, яка порядкує обороною нашого краю.

Українська Центральна Рада і її Генеральний Секретаріят кличе всіх Українців і наказує їм захищати нашу землю і революцію. Як одженемо німців, як зупинимо наступлення їх, то спасемо Україну, спасемо нашу землю, наше хозяйство, наших дітей, батьків і жінок, нашу волю, наше право на вільне життя. Коли ж не будемо нічого робити в цій справі, то неславно загинемо і загубимо Україну. Проклянуть нас діти наші і не признає нас Україна за своїх синів.

(«Вістник Українського Військового Генерального Комітету» (Київ), 23 липня 1917 р., ч. 7.)

Кожен українець мусить пам'ятати, що, де б він не був, на який би фронт його не послали, — всюди він захищає Україну і її волю. Як Генеральний Секретар по військових справах, закликаю вас у цю грізну годину допомогти військовому начальству і підтримати його розпорядження всіма силами і способами. Можливо, у нас можна приступити до організації українських ударних батальйонів, які б можна згодом з'єднати в один великий отряд. Як одержите це повідомлення, негайно скличте Раду, вясніть, яка велика небезпека загрожує нам усім. Коли знайдете можливим організувати ударні батальйони, то їх треба назвати батальйонами «Рятуння України».

Негайно переговоріть з командуючим округою і, організувавшись за його дозволом в кілька днів, виступайте по тому маршруту, який призначить штаб.

Підтримуйте постійні зв'язки з Генеральним Комітетом і повідомляйте телеграфом стан річей. Негайно об'явіть цю телеграму Українцям гарнізонів і сусідних городів. Майте на увазі, що небезпека велика і єдине, що може допомогти врятувати Край — це дисципліна, порядок і підлягання начальству. Коли саллатам прийдеться їхати на який інший фронт, то безумовно їхати треба, існує тільки один фронт і Українці на війні всюди захищають революцію і Україну.

Українці мусять показати, що вони розуміють всю небезпеку і приложать всіх сил, аби врятувати Україну і революцію».

Генеральний секретар по справах військових Петлюра

(«Вістник Українського Військового Генерального Комітету» (Київ), 23 липня 1917 р., ч. 7.)

Відозва Генерального Секретаря Військових Справ, Симона Петлюри, до українців вояків — формувати батальйони «Рятування України».

БАТАЛЬЙОНИ «РЯТУВАННЯ УКРАЇНИ»

Відозва Генерального Секретаря військових справ

«Верховний Головнокомандуючий дозволив після мого прохання сформувати в Київській військовій окрузі 4 батальйони «Рятування України». Згадані батальйони комплектуються з числа тих вояків, які є в тилкових частинах, або виписуються з шпиталів, а також вільних від військової служби. Батальйони формуються по штатові не окремого батальйона. По скінченні формування кожен батальйон повинен буде відправитись до одної з українізованих дивізій і ввійде цілком в склад одного з полків цих дивізій.

Батальйони повинні бути сформовані в найближчому часі.

Закликаю згадані категорії українців вояків, не воєнно-об'язаних вступати до батальйонів «Рятування України» і на ділі доказати готовість саможертви для рятування нашого рідного краю.

Україна в небезпеці, в небезпеці революція і здобута нами воля!

В ім'я оборони України, в ім'я волі сущих на Україні народів закликаю братів-українців у цей небезпечний час стати під знамена «Рятування України» і, негаючи ні одної хвилини, допомогти братам-воякам і офіцерам, які б'ються з ворогом і чекають від нас помочі.

Батальйони «Рятування України» згідно з командуючим віськом Київської військової округи мають формуватись: два батальйони в Києві, один в Чернигові та один на станції Ромодан, Полтавської губ. Формування батальйонів згідно з приказом по Штабу Київської військової округи буде провадитися при 1-му Українському запасному полку.

Генеральний Секретар військових справ **С. Петлюра**.

(«Вістник Українського Військового Генерального Комітету» (Київ), 30 липня 1917 р., ч. 8.)

Заклик до українців солдатів і офіцерів стати на оборону населення проти грабунків і руйнування відступаючого московською армією.

НЕ РОБІТЬ РУЇНИ!

З кожним днем надходять до нас застрашаючі відомости про те, що московська армія, одступаючи, руйнує на своєму шляху села, містечка і великі міста. Галичина, по якій пройшла буря війни, знищена не тільки гарматним огнем, а більше загублена тим, що все навмисне, без потреби спалено, розгромлено, сплюндровано. Калуш, Черновиці і цілу низку містечок і сіл зруйновано і розграблено. В той час, як солдати з переляку одступають перед ворогом, воєнні чиновники і інші урядовці навантажують дорогі зеркала і всяке майно в товарові потяги і везуть. Куди, чиє добро?! Везуть до себе додому награвлене добро місцевої людности.

А темні елементи учиняють погроми, насилля над людиною. І ця, може остання, єгипетська кара з Галичини насувається разом з військом на Волинь, Поділля на Україну.

І нашому, українському війську, треба опам'ятатися, зрозуміти, що робиться навкруги.

Одступаючи не палити, грабити і розбивати все треба, а навпаки зберігати добро народне.

Українці солдати, офіцери і всі урядовці при одступанні не тільки самі не повинні руйнувати народного добра і знущатися над своїми ж братами, а навпаки, всі як один, повині стати на оборону цих нещасних людей од грабіжників, які вагонами отпрапляють чуже добро, які чинять насильства.

Треба організовано боротися з насильством, не допускати краю до руїни, бо коли скінчиться війна, то цей край мусить бути нашим, і чим більше його зруйнують, тим гірше і тяжче буде жити і хозяйнувати нашим селянам на сплюндрованих місцях.

Хай це пам'ятає кожен вояк, кожен українець і вживе всіх заходів, аби при примусовому одступанні було найменше зроблено шкоди населенню, народу.

(«Вістник Українського Військового Генерального Комітету» (Київ), 30 липня 1917 р., ч. 8.)

Повідомлення Ген. Секр. Військ. Справ про дозвіл офіцерам українцям переходити з різних частин в військові частини, призначені для українізації.

ОД ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ ПО ВІЙСЬКОВИМ СПРАВАМ

Верховний Головнокомандуючий після моєї пропозиції під час перебування у ставці, згодився на те, щоб українці-офіцери поволі переводились з різних частин в ті військові частини, які призначено для українізації з заміною офіцерів неукраїнцями. Відповідну телеграму (11740) Дижурний Генерал Ставки Верховного Головнокомандуючого Кортаці, розіслав Начальникам Штабів Північного, Західного, Південно-західного, Румунського і Кавказького фронтів.

Про згаданий дозвіл Верховного Головнокомандуючого доводжу до відомости українців-офіцерів. Уважаю необхідним одночасно попередити українців-офіцерів, що правом переводу в українські дивізії можна користуватися тільки виконуючи формальні вимоги.

Крім того кожен офіцер українець, що хотів би перевестися до української дивізії, мусить мати відповідне посвідчення від місцевої української військової громади.

Генеральний секретар в справах військових **С. Петлюра**.

(«Вістник Українського Військового Генерального Комітету» (Київ), 30 липня 1917 р., ч. 8.)

13 серпня 1917. Протест Всеукраїнської Ради Військових Депутатів проти провокаційної поведінки ген. Оболеншева та домагання усунення його з України.

Всеукраїнська Рада Військових Депутатів на засіданні 13 серпня 1917 року, заслухавши доклад делегації до Наштабу Київського Військового Округа Генерала Оболеншова, (яка була у нього по військовим справам), в котрім вона зазначила не можливе поводження Генерала Оболеншева, а саме:

1) Делегація була прийнята генералом Оболеншевим пів години і то в снігах, а не в кабінеті.

2) Генерал Оболеншев під час розмови дозволив собі говорити з делегацією в підвищеному тоні і вживати виразів не гідних генерала революційної армії.

3) Коли делегація зазначила ген. Оболеншеву, що В.Р.-В.Д. є інституція правосильно визнана декларацією тимчасового уряду від 3/VII біжучого року і це потверджене телеграмою Главноверха г. Брусілова, а також військовим мі-

ністром Керенським під час його розмови з президіюмом В. Р.В.Д., то Оболезев відповів, що Генерал Брусілов «уже много напутал в українським вопросі», а Керенський «говорив вам одне, а нам друге», і приймаючи на увагу відношення генерала Оболезева до «Совета Солдатских Депутатов Київського Воєнного Округа», постановила:

1) Поводження генерала Оболезева з представниками військових революційних організацій вважати невідповідним сучасному ладові, погрожуючим здобуткам революції.

2) Вимагати негайного усунення генерала Оболезева з посади Штабу К.В.О. без призначення його на якусь посаду на Україні.

3) Вимагати призначення суду над генералом Оболезевим за порушення п.п. 1 і 8 декларації прав солдата.

4) Домагатися від тимчасового уряду призначення ревізії діяльності чинів Штабу К.В.О.

5) Рахуючи, що діяльність ген. Оболезева не могла бути не відомою полковнику Оберучеву, як начальникові Округи, який своїм байдужим відношенням до діяльності ген. Оболезева, не дивлячись на часті уваги комісара «Сов. Солд. Деп. К.В.О.», тим самим дав йому можливість гальмувати роботу революційних військових інституцій, В.Р.В.Д. вбачає «притворство і поблажку» ген. Оболезеву з боку полк. Оберучева.

6) Зв'язуючи все з попередніми контр-революційними подіями в Київській Окрузі, а зокрема в м. Києві, В.Р.В.Д. ще раз підкреслює, що чини Штабу К.В.О. на чолі з полк. Оберучевим, не відповідають своєму високому призначенню, а тому — вимагає негайного їх усунення з посад.

7) Всі ці постанови неодмінно й негайно довести до відому Воєнсьміна, а також усіх Рад Військових Депутатів на Україні закликаючи ці останні до єдності в боротьбі з темними контрреволюційними силами.

(«Вістник Українського Військового Генерального Комітету» (Київ), 26 серпня 1917 р., ч. 11.)

18 серпня 1917. Організаційна інструкція Українського Військового Генерального Комітету в справі «Вільного Козацтва».

Генеральним Комітетом 18 серпня с. р. розіслано повітовим урядам і іншим інституціям слідуюче відношення:

Генеральний Комітет прохає неодмовити сповістити його, чи не організувалось в дорученному вам повіті товариства, громада, або інша організація під назвою «Вільне Козацтво», «Січ», «Народне Ополчення», або якомсь інакше, яке ставить на меті приблизно такі завдання:

«Культурно-просвітний, політичний розвиток його членів, громадське виховання їх, підтримування порядку та спокою на Україні, боротьба з контрреволюційними та іншими темними дезорганізуючими силами. В часі війни боротися з дезертирством, а при демобілізації вільне козацтво вживе всіх заходів, аби був не нарушений порядок та спокій населення, охороняє маєтки та добро мешканців од знищення їх і грабування і взагалі стоїть на сторожі спокою та порядку на Україні.

Якщо заснувалось — то в якому місті, хто керує ним, чи вироблені устав, або інструкції і які (бажано було мати їх в копії), яка кількість членів, який склад членів, чи приймаються в члени організації жінки і мешканці повіту не української народности, чи входять в склад членів організації офіцери і козаки, скільки їх, чи є зброя, яка і в якій кількості. Яке відношення місцевого населення до організації, ваш погляд на неї, які достатки і недостатки? Яка поштова і телеграфна адреса організації?

Якщо ж нема в повіті указаних організацій, то як ви дивитесь на заснування їх? Чи можливо заснувати таку організацію в вашому повіті і чи зустріне вона прихильне відношення населення повіту?

Відповіді потрібно Генеральному Комітетові для доповіді Комітету Генеральному Штабу, Військовому Міністру і Українській Центральній Раді, а також як матеріал для розроблення статуту і інструкції. Бажано було б відповідь получити як можна в короткий час.

Завідуючий по формуванню вільного козацтва на Україні,
Член Комітету **Певний**.

(«Вістник Українського Військового Генерального Комітету» (Київ), 26 серпня 1917 р., ч. 11.)

(Далі буде)

До історії сотні Українських Січових Стрільців під командою сотника Осипа Букшованого (сотня Букшованого), за час від дня 6 вересня 1914 до 17 квітня 1915 р.

Варпалянка, квітень 1915 р. Сотник Осип Букшований в привабливості четаря Петра Прокопова — розказує:

— Моя сотня зав'язалася 6 вересня 1914 р. в Горонді. Стан стрільців: 204. Старшини: Іван Калиняк — четар, Северин Левицький — хорунжий.

30. IX пополудні вирушила сотня з Горонди. В Мункачи приказ до Кішідвег, вночі другий приказ до Сваляви.

3. X рано пішли ми до Сент-Мікльош. Тут 50 людей виділено під проводом Северина Левицького на розвідку, 36 з бувшої сотні д-ра Никифора Гірняка. В неділю вночі відійшла сотня разом зі сотнею Івана Коссака під проводом отамана Гриця Коссака в сторону Везерсаяш. В тім місці лишилася сотня Івана Коссака, а моя сотня дістала приказ замкнути дорогу за Зденявою. Марш того дня около 60 км.

6. X приказ получитися зі сотнею Івана Коссака у Вербяжі.

8. X похід далі в напрямі границі; перед північчю перейшли ми границю коло Климця. Дальша дорога сотні була понад ріку Стрий до села Матькова, пізніше до Аннабергу.

14. X відійшли ми через Тухольку в сторону села Козьової і тут перший раз сотня була в битві. Прогнавши сотню козаків під Коростовом без жадних втрат, увійшли ми на другий день до Сколього. Вечором пішли ми далі через Демню Долішню, Корчин до Крушельниці. Тут половина сотні, як розвідчий відділ, подалася в сторону Дрогобича. Друга половина сотні відійшла день пізніше із 129-ою бригадою на Орів і там обі половини сотні злучилися разом.

18. X брала сотня участь в бою під Голуботовом, як резерва бригади. В тому дні був перший ранений стрілець Семен Матусяк.

19. X рано ціла бригада зі сотнею відступила до Улична.

20. X відмаширували ми через Доброгостів в сторону Дрогобича.

21. X бій під Дрогобичем. Там москалі приневолили цілу 129-ту бригаду до відвороту.

23. X сотня здержувала відворот бригади з-під Уличного. Відворот бригади і сотні через Орів, Крушельницю до Корчина.

По вісьмох днях перший раз могли ми дістати дещо провіантів із магазину.

26. X перший день бою під Вижнім Синевідським. Над вечір того дня брала сотня перший раз участь у рукопашному бою на міст над Опором.

27. X і 28. X дальші дні бою під Синевідськом.

1. XI відійшли ми до Крушельниці; 3. XI на гору Комарницьке. Хоч бій на цій горі скінчився нашою перемогою, ми мусіли відступати назад до Нижнього Синевідська.

7. XI вночі сотня із цілою бригадою вернулася через Сколе, Козьову, Тухольку до Аннабергу. По кількох днях злучилися ми в Климці з цілим курінем. Звідти відійшла сотня зі сотнею Дудинського до Гусного, щоб змінити сотні Дідушка і Носковського. Два дні посилала сотня патрулі. По здержанню напору москалів під Матьковом, відступила сотня через Климець до Вербязя.

21. XI змінила сотня із сотнею Дудинського в Тухольці сотні Барана і Горука. По чотирогодиннім побуті в Тухольці сотні під сильним напором москалів вернулися до Климця.

24. XI одержав курінь Гриця Коссака приказ перевести наступ на Тухольку. Після успішного наступу сотня з курінем відступила до Климця, полишивши в неволі четаря Івана Калиняка і трьох стрільців. Від 25. XI до 10. XII повнила сотня щодругий день розвідчу службу з Бескиду в сторону Карльсдорфу. 7. XII відійшли із сотні до кінноти стрільці: старший десятний Роман Камінський, стрільці Іван Вітенко і Іван Вішук. В тім часі сімох стрільців попало до московської неволі: Василь Сидяга, Дмитро Ковальчук, Онуфрій Мацьків, Омелян Олійник, Федь Боровей, Ілько Грамініак і Іван Кочержук.

11. XII загальний відворот з Бескиду до Підполоззя.

13. XII брала сотня разом із сотнею Чмоли участь в бою під Абранкою і під вечір вернулася долиною Ляториці до Сваляви.

16. XII відійшли ми до Гукливого і на другий день злучилися з цілим курином. Того дня мене відзначено в Гукливім.

17. XII стан сотні 85 людей. Сотню поділено на дві чети, одна під моїм проводом, інша під проводом ляйтнанта 6-го полку піходи Міліюша. До нього приділено один машинний кріс. Оба ці відділи рушили того дня рано в сторону Волівця і Гукливого на розвідку.

26. XII увійшли оба відділи до Гукливого. Патрулі ствердили, що в селі батальйон москалів. Того дня і наступного втратила сотня як полонених стрільців: Прокіп Романів, Олександр Постолок, Олекса Смеречук, Іван Остропольський, Василь Чуфрида, Лесь Храпчук, Григорій Кметь, Стефан Копцюх, Юрко Кознюк, Михайло Крук, Семен Лехман, Петро Мацелюк, Ілько Підгайний, Семен Сидяга, Луць Тимочко та вістуні Франц Кальман і Осип Осадчук. Від 22. XII до 31. XII повнила сотня службу безпеки по черзі на Високім Верху, на Плаю і на Темнатику.

1. 1. 1915 р. перейшов курінь на відпочинок до Сваляви.

3. І відійшов цілий курінь до Поляни, наступного дня до Дицьковиці. В тім селі відсвяткували ми «Святий Вечір». Як делегати від Боевої Управи явилися проф. Іван Боберський і д-р Володимир Старосольський і роздали святочні дарунки стрільцям.

8. І відійшла сотня зі сотнею Носковського до Порошки, а на другий день до Туріямеze. Від 9. І до 22. І повнили обі сотні на череміну розвідчу службу в сторону Гавашкес і Збуня.

22. І пополудні відійшли обі сотні до лісничівки Прилуки.

26. І обі сотні через Збунь до Зденьової і тут получилися з куренем. Того дня прилучилася до куреня сотня Семенюка, як 5-та сотня.

27. І дальший похід до Ялового.

28. І вийшла сотня із сотнею Носковського, як розвідчий відділ 129-ої бригади до Тисової. Тут попало 10 москалів у наш полон. Вечером того дня відійшли обі сотні з тим самим завданням до Медвежої, на другий день на Висовий Верх.

30. І станули ми знову на Галицькій границі.

31. І зійшли сотні до Нової Розтоки.

1. II цілий курінь під проводом отамана Горука відійшов через Жупане на гору Станище.

3. II увійшов цілий курінь до Лавочного. Курінь повнив службу, як розвідчий відділ і начислював 115 людей. По прибуттю до Лавочного, стверджено у 86-ох стрільців тяжке відмороження ніг. З моєї сотні відійшло до шпиталу 16 стрільців із за відмороження ніг. З тої причини дістав курінь від 129 бригади чотироденний відпочинок. В тім часі я розділив сотні Чмоли поміж чотири сотні куреня.

8. II відійшов цілий курінь до Славська, звідси через долину Рожанки на гору Татарівку. Тут одержав я приказ відійти на Магуру зі своєю сотнею і сотнею Носковського і там охоро-

няти задні частини нашої бригади. Тут повнили обі сотні розвідчу службу.

17. II передав я команду сотні хорунжому Петрові Прокоповому з причини занедужання.

18. II і 19. II лежала сотня в розстрільній, наступного дня на приказ бригади злучилася з куренем. По триденнім відпочинку в селі Славську відійшла сотня до Рожанки; чергового дня брала сотня участь у штурмі на Татарівку, спомагаючи батальйон Бондйого.

25. II приділено сотню як резерву батальйону оберляйтнанта Корбеля. Наступного дня вечером виконала сотня приступ на московські позиції. Мойже по коліна в снігу — важко й безвихідно було наступати. Двадцять чотири години перележала сотня в окопах, в снігу, відбиваючи в безперестаннім напруженню два наступи москалів. На приказ Корбеля перейшла сотня з невідгідної позиції до окопів на краю ліса і тут стояла сорок годин.

1. III зійшов цілий курінь до Рожанки. Того дня перебрав я знову команду сотні. Від 1. III до 8. III повнила сотня на переміну з іншими сотнями розвідчу службу, а від 8. III до 19. III ту саму службу, але зі Славська.

20. III генерал Флайшман подав до відома цілому куреневі зміни, які зайшли в організації стрільцтва. Вони були такі: знесено т. зв. «команду легіону», натомість приділено до корпусної команди Михайла Галушинського, референта Українських Січових Стрільців. Утворено два самостійні курені під командою Гриця Коссака і д-ра Степана Шухевича. Усунено Боеву Управу у Відні від проводу над УСС, та віддано оба курені під безпосередню команду бригад згл. дивізії і корпусу Гофмана. Від цього часу мають УСС виконувати не тільки розвідчу службу, але теж усю іншу военну службу. Того самого дня відійшов я до 130-ої бригади до Скільського Грабівця.

21. III одержав я приказ обсадити відтинок позиції на горі Кливі. До 4. VI повнила сотня службу в розстрільній. Того дня дістав я приказ відійти до Головецька і там злучитися з куренем. До 17. VI повнила сотня службу в розстрільній на горі Маківці. Того дня зійшла третя частина сотні під моїм проводом до Славська, щоб звідти відійти на двотижневий відпочинок до Коша у Варпалянці.

CONTENTS

	page
M. Seleshko: From the secret documents of Muscovite genocide in Vinnytsia	3
Gen. P. Dyachenko: Anti-tank brigade "Free Ukraine"	8
V. Trembicky: All-Ukrainian Red Cross Society in 1918-1923	16
Paul Shavel: Through the Russian Slave Labor Camp	22
M. Ostroverkha: "Do Peremohy", a weekly of the Ukrainian Division (cont.)	27
H. Maslivets: Truth about Gen. Tyutyunyk	36
H. Luchanko: A small incident after the Zbruch River was crossed	41
P. Babec: In the Czech-Slovak Corps	46
S. Muzychka: Usha Sobko — a nice guy (satire)	53
Y. Zozula: About the medical services in the Ukrainian National Republic	57
M. Smyrnyi: Convention of the former UPA Soldiers in Cleveland	65
Chronicle and information	69
A reader has a word	72
Letters to the editor	77

Obituaries:

Major O. Navrockyj (79), Col. I. Mykolenko (80),

I. Rubych (80), Luba Cholkan (82)

From the Archives of the Ukrainian Struggle for Independence

(comp. by Dr. S. Ripeckyj) 83

ALU-WOOD WINDOWS & DOORS CO.

Алюмініові вікна і двері
3195 Lenworth Dr., Cooksville, Ontario

**УКРАЇНСЬКА САМОСТІЙНА ФІРМА
ALBERTA FUEL OIL LTD.**

278 Bathurst Street — Toronto, Ontario — Tel.: EM 2-3224

Постачання опалової оливи

**Українська будівельна фірма
E. KOST CONSTRUCTION CO. LTD.**

Mississauga, Ontario

Tel.: 270-0070

Будова нових хат і фабрик.

Власник: Євген Коструба.

**Українська Молочарня
GREEN VALE DAIRIES LTD.**

3156 Dundas St. W., Toronto, Ont.

Tel.: RO 7-1728

CHRISTIE DRUGS STORE

451 Christie St. — Toronto 4, Ont. — Tel.: 536-8151

Власник: мгр. В. Федорів.

В разі потреби за солідною обслугою звертайтеся

до

УКРАЇНСЬКОГО ПОХОРОННОГО ЗАВЕДЕННЯ

J. CARDINAL & SON

366 Bathurst Street, Toronto, Ontario — Tel.: 368-8655

92 Annette Street, Toronto, Ontario — Tel.: 762-8141